

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**YÜKSEK DİNİ ÖĞRENİM GÖREN GENÇLERİN
MÜZİĞE YÖNELİK TUTUMLARINI ETKİLEYEN
SOSYO-KÜLTÜREL VE DİNİ FAKTÖRLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şeyma ARSLAN

BURSA - 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**YÜKSEK DİNİ ÖĞRENİM GÖREN GENÇLERİN
MÜZİĞE YÖNELİK TUTUMLARINI ETKİLEYEN
SOSYO-KÜLTÜREL VE DİNİ FAKTÖRLER
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Şeyma ARSLAN

Danışman:

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

BURSA - 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 701521038 numaralı Şeyma Arslan'ın hazırladığı "Yüksek Dini Öğrenim Gören Gençlerin Müziğe Yönelik Tutumlarını Etkileyen Sosyo-kültürel ve Dini Faktörler" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 05. / 09. / 2019 günü 13.00 - 14.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna **oy birliği** (oy birliği / ~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Vejdi Bilgin

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Abdurrahman Kurt

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Kemal Ataman

Marmara Üniversitesi

05 / 09 / 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 26/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: Yüksek Dini Öğrenim Gören Gençlerin Müziğe Yönelik Tutumlarını Etkileyen Sosyo-kültürel ve Dini Faktörler

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 151 sayfalık kısmına ilişkin, 26/08/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
05.09.2019

Adı Soyadı: Şeyma Arslan
Öğrenci No: 701521038
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

26/08/2019
 Danışman
 Prof. Dr. Vejdî Bilgin

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Yüksek Dini Öğrenim Gören Gençlerin Müziğe Yönelik Tutumlarını Etkileyen Sosyo-kültürel ve Dini Faktörler” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

05.09.2019

Adı Soyadı : Şeyma ARSLAN**Öğrenci No** : 701521038**Ana Bilim Dalı** : Felsefe ve Din Bilimleri**Programı** : Din Sosyolojisi**Statüsü** : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Şeyma ARSLAN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XIII+129
Mezuniyet Tarihi	: / / 2019
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Vejdi Bilgin

Yüksek Dini Öğrenim Gören Gençlerin Müziğe Yönelik Tutumlarını Etkileyen Sosyo-Kültürel ve Dini Faktörler

Bu çalışmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müzikle ilgili tutum ve davranışlarını etkileyen sosyo-kültürel ve dini faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için literatür araştırmalarının olduğu ilk bölümde dinin boş zaman, popüler kültür ve müzikle ilişkisi; dindar camianın popüler kültür ve müziğe bakışı; kültür ve müzik konusunda ülkemizdeki gelişmeler ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise nicel anket alan araştırması yöntemi kullanılmıştır. Müzikle ilgili tutum, davranış ve bunları etkileyen faktörleri ölçtüğümüz anket İzmir, Bursa, Ankara, Kayseri ve Diyarbakır'daki İlahiyat Fakültelerinin 1. ve 4. sınıf öğrencilerinden toplam 596 kişiye uygulanmış, analizler ve yorumları tablolarla beraber bu bölümde sunulmuştur. Öğrencilerin müzikle ilgili genellikle olumsuz tutum ve davranış sahibi olduğu yönündeki hipotezlerimizin aksine olumlu bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Din, Boş Zaman, Popüler Kültür, Müzik, Dini Musiki, Gençlik, Dini Eğitim

ABSTRACT

Name and Surname : Şeyma ARSLAN
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : Sociology of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : XIII+129
Degree Date : / / 2019
Supervisor : Prof. Dr. Vejdi Bilgin

Socio-Cultural And Religious Factors Affecting Attitudes of The Young Having Higher Education in Religion Towards Music

This study aims to state socio-cultural and religious factors that affect attitudes and behaviors of the students of Faculty Theology. Therefore, in the first chapter, which literary studies take place, the relation between religion and leisure time, popular culture and also music; views of religious community to popular culture and music; culturel and musical development in our country are handled.

In the second chapter, the method of quantitative areal questionnaire is used. The questionnaire which measures the attitudes, behaviors and the factors affecting those is conducted to totally 596 freshman and senior students of the Faculties of Theology in Izmir, Bursa, Ankara, Kayseri and Diyarbakır. The analyses and the interpretations of the questionnaire are shown with tables in this part. Contrary to the hypotheses that students generally have negative attitudes towards music, positive findings were obtained.

Keywords:

Religion, Leisure, Popular Culture, Music, Religious Music, Youth, Religious Education

TEŞEKKÜR

Çalışma konum belirlenmesinde, anketlerin uygulanmasında ve tez dönemi boyunca her konuda yol gösteren ve kolaylık sağlayan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Vejdi Bilgin'e ve müzikle ilgili kaynaklara ulaşmamda kitaplığını istifademe sunan hocam Dr. Zinnur Kanık'a teşekkürü borç biliyorum. Jüride bulunarak çalışmama faydalı katkılar sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Kemal Ataman ve Prof. Dr. Abdurrahman Kurt'a teşekkür ediyorum. Araştırmamızın temelini oluşturan anketlerin uygulanmasında Bursa Uludağ Üniversitesi'nde Arş. Gör. Dr. Sümeyra Ünal Turan'a; İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Dr. Süheyl Ünal ve Arş. Gör. İlker Yenen'e; Ankara Üniversitesi'nde Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu ve Dr. Nurullah Yazar'a; Kayseri Erciyes Üniversite'sinde Arş. Gör. Dr. Mustafa Derviş Dereli'ye ve Diyarbakır Dicle Üniversitesi'nde Arş. Gör. Faruk Evrenk'e gösterdikleri nezaket ve verdikleri emeklerden dolayı şükranlarımı sunuyorum. Hayatımda en kuvvetli desteği ve en güzel yönlendirmeleri taraflarından gördüğüm aileme, özellikle son okumalarda yardımını esirgemeyen babam Şaban Arslan'a ve yüksek lisans dönemi ders arkadaşlarıma bu yolda her zaman katkılarını hissettirdikleri için teşekkür ediyorum.

Şeyma ARSLAN

Bursa, 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	III
YEMİN METNİ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
TEŞEKKÜR	VII
TABLOLAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
A. PROBLEM DURUMU	1
B. AMAÇ VE ÖNEM	2
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3
D. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	4

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN, BOŞ ZAMAN, POPÜLER KÜLTÜR VE MÜZİK İLİŞKİSİ

A. DİNİ REFERANSLAR AÇISINDAN BOŞ ZAMAN, POPÜLER KÜLTÜR VE MÜZİK	6
1. Boş Zaman ve Din	6
a. Zaman ve Boş Zaman Kavramı	6
b. Dinlerde “Boş Zaman” Kavramı	8
2. Popüler Kültür ve Din	11
a. Kültür ve Popüler Kültür	12
b. Popüler Kültür Karşısında Din	15
c. Popüler Kültür, Post-modernizm, Küreselleşme ve Din	19
3. Müzik ve Din	22
a. Dinin Toplum ve Müzikle İlişkisi	22
b. Müziğin Dinlerdeki Konumu	24
c. İslam Tarihinde Müzik	26
d. Fıkıhta Müzik	29
e. Tasavvufta Müzik	32

B. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE POPÜLER DİNİ KÜLTÜR VE MÜZİK	34
1. Cumhuriyet Döneminde Müzik Konusundaki Değişim ve Gelişmeler	34
2. Dindar Camianın Popüler Kültüre Bakışı	40
a. Dindar Camianın Popüler Kültür Hakkındaki Fikirleri	41
b. Medya, TV Programları ve Basın	43
3. Dindar Camianın Müziğe Bakışı	46
a. Pop Müzik	48
b. Ney	49
c. Popüler Dini Müzik: “Yeşil Pop”	50
d. Rap ve Caz Müzik	52

İKİNCİ BÖLÜM

İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE MÜZİKLE İLGİLİ TUTUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

A. VERİ TABANININ ÖZELLİKLERİ	55
B. KATILIMCILARIN ÖZELLİKLERİ	56
1. Yaşa Göre Dağılım	56
2. Cinsiyete Göre Dağılım	57
3. Okumakta Olduğu Sınıfa Göre Dağılımı	57
4. Üniversiteden Önce Yaşadığı Yere Göre Dağılım	58
5. Mezun Olduğu Lise Türüne Göre Dağılım	58
6. Aile Ekonomik Durumuna Göre Dağılım	59
7. Babanın Namaz Kılma Durumu	59
8. Annenin Namaz Kılma Durumu	60
9. Aile Kökenine Göre Dağılım	60
10. Öğrenim Sürecinde Kaldığı Yere Göre Dağılım	61
11. Dini Gruplara Bakış	61
12. Dini Musiki Dersini Alma Durumu	62
C. MÜZİK KARŞISINDAKİ TUTUM	62
1. Yaşa Göre Müzikle İlgili Tutumlar	62
2. Cinsiyete Göre Müzikle İlgili Tutumlar	64
3. Sınıf Düzeyine Göre Müzikle İlgili Tutumlar	67

D. MÜZİKLE İLGİLİ DAVRANIŞLAR	69
1. Cinsiyete Göre Müzikle İlgili Davranışlar	70
2. Sınıf Seviyesine Göre Müzikle İlgili Davranışlar	76
3. Öğrencinin Kaldığı Yere Göre Müzikle İlgili Davranışlar	78
E. MÜZİKLE İLGİLİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI ETKİLEYEN	
FAKTÖRLER	79
1. Aile	79
2. Yetiştığı Bölge, Aile Kökeni, Okuduğu Fakülte ve Ekonomik Durum	86
3. Popüler Kültür	99
4. Dini Grup ve Takip Edilen Âlim	100
5. Dini Musiki Dersi	104
SONUÇ	111
BİBLİYOGRAFYA	115
EKLER	126

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı _____	56
Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı _____	57
Tablo 3: Katılımcıların Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı _____	57
Tablo 4: Katılımcıların Üniversiteden Önce Yaşadığı Bölge Büyüklüğüne Göre Dağılımı _____	58
Tablo 5: Katılımcıların Mezun Olduğu Liseye Göre Dağılımı _____	58
Tablo 6: Katılımcıların Ailesinin Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı _____	59
Tablo 7: Katılımcıların Babalarının Namaz Durumuna Göre Dağılımı _____	59
Tablo 8: Katılımcıların Annelerinin Namaz Durumuna Göre Dağılımı _____	60
Tablo 9: Katılımcıların Aile Kökenine Göre Dağılımı _____	60
Tablo 10: Katılımcıların Öğrenim Sürecinde Kaldıkları Yere Göre Dağılımı _____	61
Tablo 11: Katılımcıların Dini Gruplara Bakışına Göre Dağılımı _____	61
Tablo 12: Katılımcıların Dini Musiki Dersi Alıp Almamalarına Göre Dağılımı _____	62
Tablo 13: Yaş - Maneviyat Çapraz Tablosu _____	63
Tablo 14: Yaş - İlahilerin Çalgı Alet ile İcrası Çapraz Tablosu _____	64
Tablo 15: Cinsiyet - Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu _____	65
Tablo 16: Cinsiyet - İlahilerin Çalgı Aleti ile İcrası Çapraz Tablosu _____	65
Tablo 17: Cinsiyet – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Çapraz Tablosu _____	66
Tablo 18: Sınıf Düzeyi - Âlimlerin Müzik Görüşü Çapraz Tablosu _____	67
Tablo 19: Sınıf Düzeyi - Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu _____	68
Tablo 20: Sınıf Düzeyi - İlahilerin Çalgı Aleti ile İcrası Çapraz Tablosu _____	68
Tablo 21: Sınıf Düzeyi – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Alması Çapraz Tablosu _____	69
Tablo 22: Cinsiyet - Çalınan Çalgı Aleti Çapraz Tablosu _____	70
Tablo 23: Cinsiyet - Konsere Gitme Çapraz Tablosu _____	71
Tablo 24: Cinsiyet - Film Seyretme Çapraz Tablosu _____	72
Tablo 25: Cinsiyet – Yöre Müziklerinin Dinleme Çapraz Tablosu _____	73
Tablo 26: Cinsiyet – Beğenilen Sanatçı Çapraz Tablosu _____	73
Tablo 27: Cinsiyet – Müzik Türü Çapraz Tablosu _____	75
Tablo 28: Cinsiyet - Çalgı Aleti Çalma Çapraz Tablosu _____	77
Tablo 29: Sınıf Düzeyi - Çalınan Çalgı Aleti Çapraz Tablosu _____	77

Tablo 30: Sınıf Düzeyi - Konsere Gitme Çapraz Tablosu_____	78
Tablo 31: Öğrencinin Kaldığı Yer - Yöre Müziklerini Dinleme Çapraz Tablosu_____	78
Tablo 32: Ailenin Müzikle İlgilenmesi - Müzik Maneviyat İlişkisi Çapraz Tablosu __	80
Tablo 33: Ailenin Müzikle İlgilenmesi – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu_____	81
Tablo 34: Ailenin Müzikle İlgilenmesi – İlahilerin Çalgı Aletiyle İcrası Çapraz Tablosu_____	81
Tablo 35: Ailenin Müzikle İlgilenmesi - Müzik Aleti Çalma Çapraz Tablosu _____	82
Tablo 36: Ailenin Müzikle İlgilenmesi - Konsere Gitme Davranışı Çapraz Tablosu __	82
Tablo 37: Anne Babanın Müzikle İlgili Tutumu – Konsere Gitme Çapraz Tablosu____	83
Tablo 38: Anne Babanın Müzikle İlgili Tutumu –Film Seyretme Çapraz Tablosu ____	83
Tablo 39: Anne Baba Müzikle İlgili Tutumu – Müzik Dinleme Çapraz Tablosu_____	84
Tablo 40: Anne Baba Müzikle İlgili Tutumu – Âlimlerin Çalgı Görüşü Çapraz Tablosu_____	85
Tablo 41: Anne Baba Müzikle İlgili Tutumu – İlahilerinÇalgı Aletiyle İcrası Çapraz Tablosu_____	85
Tablo 42: Yetiştığı Bölge – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu _____	86
Tablo 43: Aile Kökeni – Âlimlerin Müzik Görüşü Çapraz Tablosu _____	87
Tablo 44: Aile Kökeni – İlahilerin Çalgı Aletiyle İcrası Çapraz Tablosu_____	88
Tablo 45: Aile Kökeni – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Alması Çapraz Tablosu __	89
Tablo 46: Okuduğu İl – Âlimlerin Müzik Görüşü Çapraz Tablosu_____	90
Tablo 47: Okuduğu İl – Müzik Görüşü Çapraz Tablosu _____	91
Tablo 48: Okuduğu İl – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu _____	92
Tablo 49: Yaşadığı Bölge – Müzik Aleti Çalma Çapraz Tablosu _____	92
Tablo 50: Aile Kökeni – Konsere Gitme Çapraz Tablosu_____	93
Tablo 51: Aile Kökeni – Film İzleme Çapraz Tablosu _____	94
Tablo 52: Aile Kökeni – Yöre Müziklerini Dinleme Çapraz Tablosu _____	95
Tablo 53: Okuduğu İl – Müzik Aleti Çalma Çapraz Tablosu _____	96
Tablo 54: Okuduğu İl – Çaldığı Çalgı Aleti Çapraz tablosu _____	96
Tablo 55: Okuduğu İl – Konsere Gitme Çapraz Tablosu _____	97
Tablo 56: Okuduğu İl – Filme İzleme Çapraz Tablosu _____	98
Tablo 57: Ekonomik Durum – Çaldığı Çalgı Aleti Çapraz Tablosu _____	98

Tablo 58: Dini Grup Fikri – Müzik Görüşü Çapraz Tablosu _____	100
Tablo 59: Takip Edilen Âlimler – Cinsiyet Çapraz Tablosu _____	101
Tablo 60: Sıkça Takip Edilen Âlimler – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Alması Çapraz Tablosu _____	102
Tablo 61: Sıkça Takip Edilen Âlimler – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu _____	103
Tablo 62: Katılımcıların Dini Musiki Dersinden Sonraki Değişimine Göre Dağılımı	104
Tablo 63: Cinsiyet - Dini Musiki Dersi Çapraz Tablosu _____	105
Tablo 64: Okuduğu İl – Dini Musiki Dersi Çapraz Tablosu _____	106
Tablo 65: Dini Musiki Dersini Alma – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Alması Çapraz Tablosu _____	107
Tablo 66: Dini Musiki Dersini Alma – İlahilerin Çalgı Aletiyle İcrası Çapraz Tablosu _____	107
Tablo 67: Dini Musiki Dersini Alma – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu _____	108
Tablo 68: Dini Musiki Dersini Alma – Müzik Görüşü Çapraz Tablosu _____	108
Tablo 69: Dini Musiki Dersini Alma – Âlimlerin Musiki Görüşü Çapraz Tablosu ____	109
Tablo 70: Dini Musiki Dersini Alma – Konsere Gitme Çapraz Tablosu _____	109

GİRİŞ

A. PROBLEM DURUMU

Her şeyin her şeyle uyduğu, uyumlu ya da uyumsuz iç içe geçtiği post-modern dünyada günlük hayat içerisinde dine uygun olan müzik türlerinin ya da sanat eserlerinin bilinçli seçimi zorlaşmaktadır. Müzik hayatımıza öylesine yerleşmiştir ki dinimize uygun olup olmadığını sorgulama ihtiyacı çoğu zaman çoğu kimse tarafından hissedilmemektedir.

Bir anda, bilinçli olarak açıp tercihen dinlemediğimiz bir müzik eseri zihninizde yankılanırken kendimizi bulduğumuz zamanlardayız. Dine uygun olup olmadığını sorgulamaya vakit kalmadan ezberlediğimiz müzik eserleri içerimizde çalarken, dindar camia daha ılımlı ve ırdeleyici bir üslupla müziğin helalliği hakkında fikirler geliştirmeye başlamıştır. İslamiyet'in ilk dönemlerinde yeni çıkan şeylerin olumsuz yanı veya haram olan bir şeyle beraber kullanımı dikkate alınarak direkt haramlığı hükmüne karar verilebilirken, fikirsel gelişim çağında bu şekilde değil, şartlara bağlı olarak hükümler verilmiştir. Çünkü hem durumun içinde bulunmakta olup hem de haram hükmünün verilmesi insan psikolojisi açısından problemlidir; toplumsal açıdan da buldukları konum itibariyle duruma aynı bakmayanlar arasında ayrıştırıcı bir tavır sayılmaktadır.

Tezimizin temel problemi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müzikle ilgili tutum ve davranışlarını etkileyen sosyo-kültürel ve dini faktörlerdir. Alt problem olarak "hangi müzik" sorunsalı karşımıza çıkmaktadır. Pek çok müzik türünün bulunduğu malumdur. Zamanın ihtiyaçları açısından bakarsak bunların içinden "hafif müzik" diye tanımlanan popüler müzik, toplumun günlük gereksinimlerini karşılamakta fakat meta haline geldiğinde aynı zamanda toplumun kodlarına en yabancı müzik türü olmaktadır. Popüler müzik ve türleri arzu tatminiyle hakikati yok ederek insanları gerçeklikten uzaklaştırmakta, bunun sonucunda da hem gerçek sanat anlayışından hem de toplumun geleneksel yapısından insanları koparmaktadır.¹ Burada hem müzik ile toplum arasında hem de insan ile toplumun genel karakteristik özellikleri arasında bir yabancılaşma söz konusudur.

¹ Theodor W. Adorno, *Müzik Yazıları*, çev. Şeyda Öztürk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 89.

Bir başka alt problem de muhafazakâr kesimden bir kısım insanın, özellikle bir gruba mensup olup sanatın bir dalıyla iştiğal etmeyenlerin, müziğin haram olduğunu net bir şekilde söylemeleri ya da müzik alanının çoğunu reddetmeleridir. Bu tavırlarını muhafazakâr kesimden sanatla iştiğal edenlere uyarır nitelikte hatırlatmalar yaparak sürdürmektedirler. Bütüncül bakış açısından kaynaklanan bu karmaşa ortamına bir açıklık getirmek gerekmektedir. Kapı gıcirtısına müzik niyetiyle bile bakmanın haram olabileceğini düşünenler, kız öğrencinin edep çerçevesinde olsa bile sesini duyurarak şarkı icra etmesine tepkilerini açıkça gösterebilirken; müzik hakkında olumlu yargıya sahip olanların hiç fikir beyan etmemeleri İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müziğe bakışının nasıl olduğunu ölçme ihtiyacını doğurmuştur. Belirtilen konu hakkında daha önce etraflıca bir çalışma yapılmadığı için tüm problem durumlarına açıklık getirmek üzere bu çalışma alana sunulmaktadır.

Araştırmamız için ortaya koyduğumuz hipotezler ise şöyledir:

- İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin genel olarak müzikle ilgili tutum ve davranışları olumsuzdur.
- Ailenin müzikle ilgili tutum ve davranışları öğrencileri etkilemektedir.
- Öğrencilerin müzikle ilgili tutum ve davranışları onların ekonomik durumlarına göre farklılık göstermektedir.
- Öğrencilerin müzikle ilgili tutum ve davranışları yetiştikleri bölgelerin büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir
- Öğrencilerin müzikle ilgili tutum ve davranışları okudukları fakültelere göre farklılık göstermektedir.
- Öğrencilerin internet üzerinden takip ettikleri alimlerin müzik hakkındaki görüşleri onların müzikle ilgili tutum ve davranışlarına yön vermektedir.
- Dini musiki dersini aldıktan sonra öğrencilerin müzikle ilgili tutum ve davranışları olumlu yönde değişmektedir.

B. AMAÇ VE ÖNEM

Araştırmamızın amacı yüksek dini öğrenim gören gençlerin yani İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müzikle ilgili tutum ve davranışlarını etkileyen sosyo-kültürel ve dini faktörleri tespit etmektir. Müzikle ilgili tutum ve davranışlarını anlamada

yardımcı olacağını öngördüğümüz için Katılımcıların yetiştikleri yörelerin, ailenin dindarlık durumunun, öğrenim süresince kaldıkları yerin, ailede ya da yakın akrabalarında müzik ile ilgilenen kişilerin olup olmamasının, takip ettikleri âlimlerin ve sanatçıların, dini musiki dersi alıp almamalarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Dindar camianın küçük yaşlardan itibaren sanatın pek çok dalından uzak kalması sanat dallarını tanıyamaması, dolayısıyla başkalarının ürettiği sanat ürünleri üzerinden sanat hakkında yorum yapmaları sonucunu doğurmuştur. Yeni gelen nesiller küçük yaştan itibaren ellerindeki kitle iletişim araçlarıyla popüler kültür ürünlerine aşinalıkları sebebiyle bu ürünleri kolay benimseyebilmekte, fakat onların kitle iletişim araçlarıyla büyümeyen anne babaları popüler kültür ürünlerinden onlar kadar etkilenmemekte ve sanata olan bakışları da kitaplarda geçen hükümler çerçevesinde olmaktadır. Dindar gençlerin popüler müzik ve türlerine maruz kalmaması için sanattan uzak olmadan onu doğru değerlendirip ve gerekli ayrıştırmayı yapmaları gerekmektedir. Aksi halde maruz kaldığı sanat türleri onları kendi dinlerine de yabancılaştırmakta ve hayat anlayışında asıl olan şeyin ne olduğu konusunda karmaşa meydana getirmektedir.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamızın evrenini Türkiye'deki İlahiyat Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem Türkiye'nin batısından doğusuna doğru sayacak olursak İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Diyarbakır Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileridir. Bu beş fakültedeki 2016-2017 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 1. ve 4. sınıf öğrencilerine nicel araştırma yöntemi olan anket uygulanmıştır. Sınıf sınırlılığının sebebi dini musiki dersini almadan evvel ve aldıktan sonraki tutum ve davranışlardaki farklılığa dikkat çekmektir.

2016-2017 eğitim öğretim yılı içerisinde anketler yukarıda saydığımız beş İlahiyat Fakültesinde belirtilen sınıflara İzmir'de 140, Bursa'da 117, Kayseri'de 96, Diyarbakır'da 128, Ankara'da 115; toplamda ise 596 kişiye uygulanmıştır. Bunun için Bursa dışındaki İlahiyat Fakültelerine anketler kargo ile ulaştırılmış uygulandıktan sonra yine kargo ile teslim alınmıştır. Anketler incelendikten sonra veriler SPSS programına girilmiştir. SPSS programı hakkında online eğitim alındıktan sonra

Katılımcıların özellikleri için frekans-yüzde tabloları, müzikle ilgili tutum ve davranışlarını ifade etmek için de ki-kare analizleri yapıp analiz tabloları oluşturulmuştur.

Araştırmamızın içerdiği popüler kültür kavramı hakkında literatürün çok geniş olması, pek çok makale, tez ve kitapta kavramın ele alınmış olması araştırmamızın zorluklarından biridir. Ayrıca anket alan araştırma yönteminin nicel veriler vermesi net bilgiler veriyor olması açısından kolaylık sağlarken, verilerin tarafsızca yorumlanması bir diğer sınırlılık olarak karşımıza çıkmıştır.

Dindar camianın popüler kültür ve müzik ile ilgili düşünceleri ve ilgilerinin sınırlarını ölçebilmek için dindar çevrelerce yayımlanan dergiler esas alınmıştır. Bunun için İslamcı Dergiler Projesi sitesinde popüler kültür için 2000-2019; müzik için 1990-2019 yılları arasında ön izlemesi bulunan dergilerde yazılan yazıları/makaleleri tarayarak konuyla ilgili dindar camianın konular ile ilgili yorumlarına ulaşılmıştır. “Dindar Camianın Müziğe Bakışı” başlığında yıl aralığını “Dindar Camianın Popüler Kültüre Bakışı” başlığına göre uzun tutmamızın sebebi 90’lı yıllarda dindar çevrelerde popüler dini müzik açısından önemli gelişmelerin ve değişimlerin yaşanmış olmasıdır.

D. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Tezin ilk bölümünde, müziğin bir boş zaman etkinliği olmasından dolayı boş zaman ve din; popüler kültür içerisinde önemli bir konuma sahip olmasından dolayı popüler kültür ve din; din içerisindeki konumunun ifade edilmesi açısından müzik ve din hakkında yazılan kaynaklara başvurulmuştur. Bu başlıklarla alakalı temelde şu kaynaklardan faydalanılmıştır.

Tezimizin araştırma konusu hakkında yaptığımız kaynak araştırmalarında İlahiyat Fakültelerinde okutulan Türk din musikisi dersinin içeriği hakkında yapılan araştırmalar haricinde iki makale konumuz ile yakınlık göstermektedir. Bunlardan ilki olan, Mehmet Tıraşçı’ya ait “İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Türk Dini Musikisi Dersi Üzerine Bir Değerlendirme” isimli makale, 1. sınıfta okuyan 287 İlahiyat Fakültesi öğrencisinin sadece dini musiki dersine bakışını ölçen bir anketin sonuçlarını ve yorumlarını içermektedir. Bizim çalışmamız ise sadece dini musiki dersi ile ilgili olmayıp; 1. ve 4. sınıfta okuyan 596 İlahiyat Fakültesi öğrencisinin müzik hakkındaki

düşünce, tutum ve davranışlarını, bunları etkileyen faktörleri -aile, aile kökeni, öğrencinin yetiştiği bölge, okuduğu il ve takip ettiği âlimler, ekonomik durum, popüler kültür, dini musiki dersi- gösteren bir araştırma olup, bunların karşılaştırıldığı çapraz tablolar ve yorumlarını içermektedir.

Sema Dinç'e ait "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Türk Din Mûsikîsi Alanında Derse Giren Kadın Öğretim Elemanları Hakkındaki Tutumları (Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)" isimli makalede sadece Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden 42 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak, öğrencilerin aslen kadın öğretim görevlisinin dini musiki dersine girmesine karşı tutumlarının ne olduğu tespit edilmesi amaçlanmıştır. Makalede araştırmamız ile benzerlik gösteren iki araştırma sorusu bulunmaktadır. Bunlar; öğrencilerin hangi tür müzikleri dinledikleri ve müziğin hükmü hakkında ne düşündükleri ile ilgilidir. Araştırmamızdaki dinlenen müzik türlerini sorduğumuz soruda daha ayrıntılı şıklar bulunmakta, bu sayede İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin hangi müzik türlerini dinledikleri daha ayrıntılı olarak anlaşılmaktadır. Ayrıca bu makalede müziğin hükmü hakkında sorulan soruya verilen cevapların oranları araştırmamız ile paraleldir.

Tezin ilk bölümünde dinin boş zaman, popüler kültür ve müzikle ilişkisi; müzik konusunda ülkemizdeki gelişmeler; dindar camianın popüler kültür ve müziğe bakışı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise nicel anket alan araştırması yöntemi kullanılmıştır. Müzikle ilgili tutum, davranış ve bunları etkileyen faktörleri ölçtüğümüz anketin sonucunda elde edilen verilerle yaptığımız analizler ve yorumları tablolarla beraber bu bölümde sunulmuştur. Öğrencilerin müzikle ilgili genellikle olumsuz tutum ve davranış sahibi olduğu yönündeki temel hipotezimizin aksine olumlu bulgular elde edilmiştir. Ailenin müzikle ilgili tutum ve davranışlarının, öğrencilerin yetiştikleri bölge büyüklüğünün, okudukları fakültenin, takip ettikleri âlimlerin ve dini musiki dersinin, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müzikle ilgili tutum ve davranışlarını etkileyen faktörler olması ile ilgili hipotezlerimizi doğrulayan sonuçlara ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN, BOŞ ZAMAN, POPÜLER KÜLTÜR VE MÜZİK İLİŞKİSİ

A. DİNİ REFERANSLAR AÇISINDAN BOŞ ZAMAN, POPÜLER KÜLTÜR VE MÜZİK

1. Boş Zaman ve Din

Modern dönemde boş zaman faaliyetlerinin hem bireylerin iş harici zamanlarını değerlendirmeleri açısından hem de kapitalist düzen açısından önemli bir yere sahip olması ve dindar bireylerin dini uygulamalarını boş zamanlarında gerçekleştirmeleri dinin de bir boş zaman etkinliği olarak algılanması gibi bir sonuca sebep olmuştur. Bu yüzden dini uygulamaların toplumda nasıl bir yere sahip olduğunu anlayabilmek için boş zaman ve din ilişkisinin anlaşılması gerekmektedir. Bunun için önce boş zaman kavramının anlaşılması, sonra dinlerin bu kavrama nasıl baktıklarının ve boş zaman uygulamalarının incelenmesi gerekmektedir.

a. Zaman ve Boş Zaman Kavramı

Muhammed İktal'e göre "zaman gerçeğini ve hayatın zaman içinde sürekli bir hareket olduğu kavramını iyice anlamak" gerekmektedir.¹ Sosyal bilimlerde zaman kavramı pek çok açıdan ele alınmıştır. Bazı sosyologlar zaman kavramı ile tarihi süreçleri ifade ederken bazıları pür zaman sosyolojisi yapmışlardır.² Toplumla iç içe olan bu kavram, sadece değişim, dönüşüm açısından değil; bir düzen açısından, ayrıca insanın hayatının tüm evrelerini bu kavramla ifade ediyor oluşumuz açısından önemsenmektedir.³

İnsanın dünyada varoluşunu, burada bulunmuşluğunu, yaşamasını ifade edebilmek için zaman kavramına başvurmak zorunludur. Heidegger'in "Dasein" kavramı ile insanın "dünya içindeki varlık" ve "ötekilerle birlikte varlık"⁴ olmasını ifade ettiği gibi toplumsal bir varlık olan insanın dünyada fakat dünyadaki eşya olan nesnelere farklı,

¹ Muhammed İktal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. Ahmet Asrar, İstanbul: Bir Yayınları, 1984, s. 192.

² Ejder Okumuş, "Zaman Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 2, 2010, s. 122.

³ Okumuş, "Zaman Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi", s. 124.

⁴ David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev: Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998, ss. 142-143.

bilinçli bir varlık olarak dünya hayatı içinde yapıp ettiklerini ifade edebilmesi zaman kavramı ile mümkündür. İnsanın varoluşunun zamansal özelliği bulunmaktadır.⁵ Zaman zaten bu dünyaya ait olmayı ifade etmektedir. Bu yüzden ahiret hayatının nasıl olacağını belirleyicisi olarak dünya hayatında yaşayan, diğer yaratılmış insanlarla birlikte var olabilen, yani toplumsal bir varlık olan insanın toplumsal hayatı zamanla mümkündür ve insan da dolayısıyla hem toplumsal hem zamansal bir varlıktır.⁶

İslam geleneğinde hem “zaman” hem “vakit” kelimeleri kullanılır. Vakit, daha kısa periyotları ifade ederken; zaman, daha uzun periyotları ifade eder. Pre-modern dönemdeki zaman, kesin çizgilerle ayrılmış ayrı ayrı periyotlardan oluşmamakta, birbiriyle iç içe ve aynı anda birbiri içinde gerçekleşebilen üç bölüme ayrılmaktadır. Genel olarak bu üç bölüm; temel ihtiyaçların karşılandığı zaman, geçimin sağlandığı zaman ve dinlenmeye ayrılan zamandır. Henüz bu dönemde boş zaman kavramından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü dinlenme veya eğlenme zamanı, hayatı idame ettirmek için yapılan işlerle bir arada gerçekleştirilmektedir.⁷ Sanayi devrimi, endüstriyel ve teknolojik gelişmeler, makineleşme gibi birbirini izleyen gelişmeler sonucunda insanın yoğun üretim içerisinde olması gereken çalışma saatleri net çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Boş zamanlar kurumu böylece toplumsal yapıyı meydana getiren temel kurumlar arasında yer almaktadır.⁸

İş, amaç taşıyan eylemlerdir ve bireyin özgür hareketini, bireysel isteklerini arka planda bıraktığı süreçtir.⁹ Sanayi devrimi sonrasında bireyin kendisine ya da kendi zevk ve isteklerine uzaklaştığı zor çalışma şartlarından oluşan iş hayatının zorunlu kılınması, çalışma saatlerinin günün çoğunu kaplamasına sebep olmuştur. Bu yüzden bu tempodan bunalan insanın iş saatleri dışında kendini dinlediği, dinlendiği ya da eğlendiği zamana ihtiyaç doğmuştur. Çalışma saatlerinin resmi olarak belirlenmiş olması boş zamanın evrensel bir insan hakkı olarak kabul edilmesini sağlamıştır.¹⁰ Görülmektedir ki çalışma hayatında zorunluluk, boş zamanda ise gönüllülük ve serbestiyet vardır.

⁵ Okumuş, “Zaman Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi”, s. 130.

⁶ Ejder Okumuş, *Boş Zamanlar Kitabı*, İstanbul: Akis Kitap, 2013, s.13.

⁷ Okumuş, *Boş Zamanlar Kitabı*, s. 33.

⁸ Vejdî Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, 3. b., İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2012, s. 106.

⁹ Ömer Aytaç, “Boş Zamanlar Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, Elazığ: *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, 2002, s. 232.

¹⁰ Işıl Bulut, “Gençliğin Okul Dışı Etkinlikleri”, Ankara: *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları (Türk Eğitim Derneği IX. Toplantısı)*, ed. Nurettin Ergen, 1985, s. 332.

Boş zaman başta doğal bir ihtiyaçken günümüzde az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde problem olarak addedilmektedir. Boş zaman inanç ve değerlerin, kültürün, sosyal aktivitelerin zamanı iken; günümüzde amaçtan yoksun, faydadan ziyade zarara sebep olan eylemlerin bulunduğu, vakit öldürüldüğü zamanlar halindedir. Bu manada zamanın ‘boş’ olduğu söylenebilir. Bu yüzden modern toplumlar için ‘boş zaman toplumları’ denmektedir.¹¹ İşlevselci argüman boş zamanlar toplumuna doğru yönelişin 1960’lı yıllarda başladığını ifade eder. Neo-Marksistlere göre boş zaman, piyasa ürünü haline gelerek ticarileştirecektir. Frankfurt Okulunun eleştirel kuramlarına göre bireyleri sömürüp kültürü homojenleştirecek kitle kültürü bu şekilde ortaya çıkacaktır.¹²

Boş zaman kavramının yanında Stebbins tarafından “ciddi boş zaman” ifadesi de kullanılmaktadır. Stebbins’e göre ciddi boş zamanın kayıtsız boş zamandan ayrılan özellikleri; “boş zaman kariyeri elde etmek”, “somut ve sürekli faydalar sağlamak”, “özgün normlar, inançlar veya değerler sisteminden oluşan sosyal bir dünya yaratmak ve bu sosyal topluluğun üyesi haline gelmek”tir.¹³ Bu özellik olmadan ciddi boş zaman katılımcılarının ilgilendikleri etkinlikleri sürdürmeleri zorlaşmaktadır. Boş zamanda etkinlik, bilgi ve beceriye dayandığında ve kariyer ya da bir hobi elde etmek amacıyla tatmin edici, çaba gösterilen gönüllü bir faaliyet olduğunda ciddi boş zaman etkinliğine dönüşmekte ve bunun için de belirli inanç ve değerlerden oluşan sosyal bir dünya oluşumuna ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁴

b. Dinlerde “Boş Zaman” Kavramı

Weber’in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*¹⁵ eserinde belirttiği üzere Tanrı’nın şanını yüceltmenin yolu, tüm günü çalışmayla geçirmekten ve yapılan işin hakkını vermekten geçmektedir. Protestanlıkta en büyük günahlardan biri zamanı boşa

¹¹ Okumuş, *Boş Zamanlar Kitabı*, ss. 35-36.

¹² Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999, s. 683.

¹³ R.A. Stebbins, “Serious Leisure: A Conceptual Statement”, *The Pacific Sociological Review*, S. 25(2) (1982), ss. 251-272.

¹⁴ Müge Akyıldız Munusturlar, Metin Argan, *Ciddi ve Kayıtsız Boş Zaman Katılımcılarının Özellikleri ile Boş Zaman Tatmini ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişki*, İstanbul: Nobel Bilimsel Eserler, 2016, ss. 37-39.

¹⁵ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Milay Köktürk, Ankara: Bilge Su Yayıncılık, 2013.

harcamaktır.¹⁶ İslam dininde de zamanı boşa geçirmek, amaçsızca geçirmek uygun değildir; aksine ibadetlerden arta kalan zamanda yapılan işleri salih niyet ile gerçekleştirerek amel-i salih haline getirmek ve tüm hayatı ibadet ediyormuşçasına yaşamak tavsiye edilir. Bu açıdan “boş zamanlar dini” ve “boş zamanlarda din” ayrımını yapmak gerekmektedir.

“Boş zamanlarda din” boş zamanlarda uygulanan ibadet ya da ritüelleri, “boş zamanlar dini” ise dinin salt boş zamanlar etkinliği olduğunu ifade eder.¹⁷ Hıristiyanlıkta “boş zaman dini” kavramının karşılığını bulmak daha mümkündür. Boş zaman etkinliklerinin insanların dini değerlerini zayıflattığı gerekçesiyle kilise başlarda bunlara karşı çıkmış, 19. yüzyıldan itibaren ise boş zamanların kilisede geçirilmesi fikrini benimsemiştir.¹⁸ Buna dayanak olarak da Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci gün dinlendiği düşüncesi gösterilmiştir. Tanrı dahi kendisine boş zaman imkânı tanıyarak kullarına örneklik teşkil etmektedir, bu yüzden Hıristiyanlar pazar günlerinde kiliselere giderek ibadet etmeyi tercih etmektedirler.¹⁹ Onlar için pazar günlerinin ibadete bilinçli olarak ayrılıyor oluşu, Hıristiyanlığın “boş zaman dini” olduğunu göstermektedir.²⁰

Yahudilikte ise çalışmanın bırakıldığı hatta yasak olduğu gün cumartesidir. *Tanah*'ta Tanrı'nın âlemi altı günde yarattığı, yedinci gün istirahat ettiği yazmaktadır. Bu yüzden cumartesi günü Yahudilerde tatil ve ibadet günüdür.²¹ Yom Kipur'dan bile daha önemli görülen cumartesi gününün diğer adı Şabat'tır ve Şabat "sona ermek, bitirmek ve dinlenmek" anlamlarına sahip bir kökten gelmektedir.²² Yahudilik için de “boş zaman dini” ifadesi kullanılabilir.

Dinler içerisinde farklı eğilimlerin git gide arttığı görülmektedir. Bir Amerikalı öğrencinin boş zaman etkinliklerine katıldığı kadar başarılı sayıldığı ve statüsünün artacağı söylenmektedir. Gençlerin birbirinden ayrılırken iyi eğlenceler anlamında

¹⁶ Okumuş, *Boş Zamanlar Kitabı*, s. 103.

¹⁷ Okumuş, *Boş Zamanlar Kitabı*, s. 115.

¹⁸ Mahmut Tezcan, *Sosyolojik Açıdan Boş Zamanların Değerlendirilmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1982, s. 55.

¹⁹ Jacqueline Atkinson, *Zamanı Yönetme Sanatı*, çev. Cem S. İslam, İstanbul: Nehir Yayınları, 1997, s. 259.

²⁰ Okumuş, *Boş Zamanlar Kitabı*, s. 116.

²¹ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2010, s. 322.

²² Holokost, “Yahudi kanunları nedir”, <http://www.projetaladin.org/holocaust/tr/bir-meslemanın-yahudilik-rehberi/din-olarak-yahudilik/yahudi-kanunlari-nedir.html>. (02.08.2018).

“have-fun” söylemini kullanmaları boş zamana verilen önemi göstermektedir. Spor, sinema, tiyatro vs. eğlence yaşamına kadınların da dahil oluşu kadınla ilgili değerlerde değişimlere, resim, müzik, spor vs. sosyal etkinliklerin mubah görülüp yaygınlaşmasına ve bu etkinliklerle alakalı değer değişimlerine sebep olmuştur.²³

Kur’an-ı Kerim ve hadislerde zaman ya da boş zamanla alakalı olarak zamanın mahiyetine, boş zamanın değerlendirilmesine yönelik hatırlatmalar ya da uyarılar bulunmaktadır. İslam kaynaklarında boş zaman kavramı yerine Arapça “ferag” ve “feragat” kelimeleri kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim üslubunda önemine dikkat çekilmek için bazı şeylerin üzerine yeminler bulunmaktadır. Bunlardan biri zamandır. Asr suresinde zamana yemin ettikten sonra insanın ziyan içinde bulunduğu yani zamanını ziyan ettiği tefsir edilmektedir. Fakat iman edip salih amel peşinde koşanlar zamanlarını ziyan edenlerden ayrı tutulmaktadırlar. İnşirah Suresi’nin 5-8. ayetlerinde insanın boş kaldığı (feragat ettiği) zaman hemen yeni bir işe girişmesi ve Rabbine yönelmesi (rağbet etmesi) buyrulmaktadır. Al-i İmran Suresi’nin 191. ayetinde dinlenirken (oturma ve yatma halinde) Allah’ı zikredip göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünen müminlerden bahsedilmektedir. Cuma Suresi’nin 9 ve 10. ayetlerinde çalışma saatleri içerisinde olan Cuma namazı için işin bırakılması ve namazdan sonra tekrar rızık peşine düşülmesi emredilmektedir. Bunların psikolojik açıdan değerlendirildiğinde de insanın ruhsal olarak rahatlaması için birer öneri olduğu anlaşılabilir. Ayrıca Kur’an birçok ayette dünya hayatının oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu belirtmektedir.²⁴ Dengeli bir dinlenme ya da eğlence anlayışına ve salih amel fikrine sahip olmak Kur’an’ın bahsettiği oyun ve eğlence tuzağına düşmeye engel olmaktadır.

Tüketim ve boş zaman ilişkisi son dönemde bağımlı kuvvetlendirmektedir, çünkü tüketme davranışı daha çok boş zaman içerisinde gerçekleşebilmektedir. Tüketim kültürünün hakim olduğu son dönemde hayır işlerinin gerçekleştirilebilmesi için bir bedel karşılığında hayrın/infakın gerçekleşebildiği göze çarpmaktadır. Düzenlenen hayır çarşıları/kermesleri hem tüketim konusunun hem de boş zaman konusunun kapsamına girmektedir. İnfak Allah rızası için karşılık beklemeden yapılması gereken bir ibadetken artık bazı insanlar, karşılığında bir kazanç olması durumunda hayır işlerine maddiyat

²³ Tezcan, *Sosyolojik Açıdan Boş Zamanların Değerlendirilmesi*, ss. 58-59.

²⁴ el-Hadid, 57/20; el-En’âm 6/70; el-Enbiya 21/16-17.

ayırmaktadırlar.²⁵ Boş zamanlarını tüketime ayıran insanların hayırları da bu doğrultuda olmaktadır. Dolayısıyla son dönemin zihniyeti, boş zaman faaliyeti olarak gerçekleştirilen dini davranışların ya da ritüellerin aslından uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir.

Görülmektedir ki “boş zaman” kavramı benzer noktalar olmasına rağmen dinlerde farklılık göstermekte, insanların boş zaman anlayışı zamanın ilerlemesiyle ve insanların hayat anlayışına göre değişkenlik göstermektedir. Din ve değerler diğer kurumları kuşatan bir üst kurumdur. Fakat dinin kuşatıcı gücü son zamanlarda değişikliğe uğramıştır. Modern ve post-modern zamanların teknolojik gelişmelerinin bir sonucu olan kitle iletişim araçları ve sosyal medya, boş zaman diye addedilen zamanların büyük çoğunluğunu kuşatmaktadır. Toplum kitle iletişim araçlarının ürettiği evrensel kültürden nasibini bilinçsizce almaktadır. Bu şekilde kitle iletişim araçları toplumun kendi din ve değerlerinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Sanayi döneminde yoğun çalışma şartlarında kendisine yabancılaşan insan, bahsettiğimiz zamanlarda daha çok zihin, değer ya da kültür açısından kendisine yabancılaşmaktadır. Buradaki yabancılaşmanın sebebi ise boş zamandır. Kitle iletişim araçları tüm dünya üzerinde din ayırımı olmaksızın etkili oldukları için dinlerin boş zaman kavramına yükledikleri anlamı bozguna uğratmaktadır.

2. Popüler Kültür ve Din

Kültür, bireyin çevresinin toplum tarafından çizilmesidir. Toplumsal yapının kültürden bağımsız olarak düşünülmesinin mümkün olamaması gibi, toplum kültürü de dini inanç, değer, norm, davranışlardan bağımsız olamaz.²⁶ Toplumla beraber var olabilen birey hem maddi hem manevi yönü olan bir varlıktır. İnsanın böyle bir yapıya sahip oluşu, bireylerden oluşan toplumun da kültür, din ve pek çok kurumun karşılıklı etkileşimli bir yapısının olmasına sebep olmaktadır. Tüm kültürler sürekli değişim içerisinde olsa da dini özellikler taşımaktadır. Aklın merkeze alındığı modern dönemden itibaren sekülerizasyon sebebiyle ve kitle iletişim araçlarının icadıyla kültür ve dinin bireyler üzerindeki etki alanlarında yaşanan değişiklikler bu iki kavramın incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur.

²⁵ Mustafa Macit, “Geleneksel Hayır Anlayışının Modern Görünümleri: Kermesler”, *Kültür ve Din*, ed. M. Ali Kirman, Abdullah Özbolat, Adana: Karahan Kitabevi, 2014, ss. 88-91.

²⁶ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 11. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2012, s. 413.

a. Kültür ve Popüler Kültür

Raymond Williams kültür kelimesinin İngiliz dilinin en girift iki üç kelimesinden biri olduğunu söyler.²⁷ Amerikalı iki antropolog Kroeber ve Kluckhohn kültür kavramının 164 ayrı tanımını derlemişlerdir.²⁸ Bilimsel bir kavramın bu kadar çok tanımı varsa onun tanımlanamayacağı²⁹ söylene de kültür kavramı farklı içeriklerle tanımlanmıştır.

İbn Haldun'da (1332-1406) kültür kavramına rastlanmaz. Çünkü kültür fikri Avrupa'da modern zamanda doğan bir kavramdır. Malik bin Nebi'ye göre Avrupa'nın o dönemde tarım medeniyeti olması hasebiyle kelimenin ilk kullanım şekli ekinle ilişkilidir.³⁰ Kültür kavramı 17. yüzyıla kadar ekin anlamında kullanılmış, Voltaire ise ilk kez, Aydınlanma felsefesi akla önem verdiği için, insan zekâsının gelişimi anlamında kullanmıştır.³¹ Etnolog Klemm 19. yüzyılda kültür kelimesini uygarlık anlamında kullanmıştır. Ve İngiliz Antropolog Tylor 1871'de ilk bilimsel tanımı Klemm'den esinlenerek vermiştir:³² “Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.”³³ Hayatın merkezinde olan, insan yaşamı içinde en etkili olan şey ne ise “kültür” kavramı ile ifade edilmek istenmiştir. Normalde kültür her coğrafya sınırı için değişiklik gösterirken, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile bilgi ya da kültür coğrafya sınırları tanımadan hızlı bir şekilde paylaşılabılır olmuş,³⁴ kültür kavramından ziyade popüler kültür kavramının açıklanmasına da ihtiyaç duyulmuştur. Kültürden ayrı olarak popüler kültür başlığının

²⁷ Philip Smith, *Kültürel Kuram*, çev. Selime Güzelsarı İbrahim Gündoğdu, İstanbul: Babil Yayınları, 2005, s.13.

²⁸ A.K. Kroeber, Clyde Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York: Vintage Books, 1963, ss. 77-142.

²⁹ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 2. b., İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1974, s. 95.

³⁰ Malik bin Nebi, *Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000, s. 17.

³¹ Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2000, ss. 142-143.

³² Güvenç, *İnsan ve Kültür*, ss. 96-102.

³³ E. B. Tylor, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*, 6. b., London: J. Murray, 1920, s. 1.

³⁴ Talip Demir, “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 15 (2016), s. 118.

açılmasına ihtiyaç duyulmasının sebebi, kültürü kitlelere belirli düşünceleri aktarma aracı olarak görmek şeklinde ifade edilir.³⁵

Cawelti'ye göre popüler kültürün ABD'de başladığını söylemek yanlış olur.³⁶ Daha sonraki popüler kültür çalışmalarının özellikle Amerika eksenli olması, Amerika'nın kitle iletişim araçlarını üretip boş zaman uğraşları veya hizmetlerini daha ileri seviyede kullanması ve küresel kültürü şekillendirmesi sebebiyledir. Fakat John Fiske'e göre popüler kültürün ilk defa akademik olarak ele alınması Amerikan Üniversitelerinde olmuştur. Popüler kültürün başlangıcı bazı araştırmacılara göre 19. ya da 20. yüzyıldır; bazılarına göre ise daha erken zamanlardır, çünkü kitle iletişim araçlarının popüler kültüre el atışı 18. yüzyılda başlamıştır.³⁷ Başlı başına bir alan olarak 1950'lerden itibaren popüler kültürün ana hatları belirlenmiştir.³⁸ Bu tarihlerde Amerika geleneksel olmayan yeni formları ifade etmek için bu kavramı kullanmıştır.³⁹

Yaygın bir kullanım olarak popüler kültür halk tarafından sevilen, rağbet gören, halk için üretilen kültürdür. Burada halk kelimesi ile kastedilen genellikle işçi sınıfıdır. Konuyla ilgili yaklaşımların çoğu popüler kültürü halkla ilişkili kültürel etkinlikler olarak tanımlamaktadır. Popüler kültür kitle kültürü ve halk/işçi sınıfı kültürüyle paraleldir ve Amerika'nın da ifade ettiği gibi geçmişi dile getirmeyen gündelik yaşamın kültürüdür. Egemen pratiklere karşı olan mücadelelerin yapılaş biçimidir, dolayısıyla din de buna dahildir.⁴⁰

Popüler kültürün iki zıt anlamı mevcuttur. Marksist kültürel ve edebiyat eleştirilerinde popüler kültür halka empoze edilen kitle kültürüdür. Diğer yaklaşım ise alt kültür gruplarının yaşam pratiklerini inceleyen sosyalist ve tarihçilerin yaklaşımıdır. Geleneksel kültürün çağdaş şekli olarak anlaşılır.⁴¹ Popüler kültüre olumlu yaklaşanlara göre bu kültür, sıradan insanların, özgüven sahibi insanlara dönüşmesi için lazım olan, tüketici konumundan üretici konuma ulaşmasını ve kendilerini ifade etmesini sağlayan, her sınıfın önünü açan ve toplumdaki sınıf ayrımını ortadan kaldıran bir unsurdur.

³⁵ Ekmel Geçer, *Medya ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum*, 2. b., İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2014, s. 24.

³⁶ Ömer Özer, Erdal Dağtaş, *Popüler Kültürün Hakimiyeti: Bir Türkiye Hikayesi*, Konya: Literatürk, 2011, ss. 12-13.

³⁷ Korkmaz Alemdar, İrfan Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s. 9.

³⁸ Geçer, *Medya ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum*, ss. 29-30.

³⁹ Ekmel Geçer, "Popüler Kültür, Medya ve Değişen Dindarlık", *Din ve Hayat*, S. 22 (2014), s. 141.

⁴⁰ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, ss. 109-111.

⁴¹ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s. 107.

Hakikaten görünüş olarak toplumun çeşitli tabakalarındaki insanlar arasında fark azalmaktadır. Halk bu kültürü kabul ettiği için ona karşı çıkmanın bir anlamı yoktur. Olumsuz yaklaşımlara göre ise popüler kültür medya aracılığı ile oluşturulur, basın yolu ile geliştirilir. Magazin ve popülerite ile sınırlı monoton bir kültürdür. Geleneksel kültürü tahrif eder, tek-tipleştirir, yüksek kültürü bayağılaştırır ve bu yüzden üst kültürün aşağılayıcı bakışları altındadır. Popüler kültürle ilgili önemli bir yorum daha vardır ki o da Mattelart'ın savunduğu, popüler kültürün egemenliğe karşı mücadele edenlerin ürettiği bir kültür olmasıdır. Bu anlamdaki popüler kültür politikleşmiş bilinçli kültürel etkinliklerdir.⁴²

Popüler kültür kavramı modern dönem öncesi için kullanılan yüksek kültür tartışmaları ile ilgilidir.⁴³ Yani popüler kültürü anlamının bir yolu onun yüksek kültür ile karşılaştırılmasıdır. Sanat açısından da popüler kültürün yaşam içerisindeki konumunu anlamak için yüksek kültür ile olan farkına bakmak gerekmektedir. Popüler kültür estetik olmayan etkenlerle var olmuştur. Yüksek kültür estetik ölçüleri önemseydiği için popüler kültürün ortaya koyduğunu sanat olarak kabul etmez.⁴⁴ Yüksek kültür klasik müzik, şiir, ciddi romanlar, az sayıda eğitilmiş insanın anladığı kültürel ürünlerden oluşur. Aynı zamanda kitle kültürü olarak adlandırılan, çatışma kuramcılarının ideolojik tahakkümün bir aracı olduğunu iddia ettikleri popüler kültür ise televizyon, spor, sinema, popüler müzikler gibi herkesin ulaşabildiği kültür ürünlerine sahiptir.⁴⁵ Popüler kültür ürünleri günlük meşgaleler içerisindeki modern insanı rahatlatma amacı ile üretildiği için, bu üretimin ciddi ve disiplinli bir anlayış taşıması söz konusu değildir. Amaç anlık ihtiyacı en iyi şekilde doyurmak olduğu için yüksek kültür ürünlerinin üretilmesindeki gibi estetik bir sanat anlayışına gerek yoktur. Popüler kültür tüketicilerinin de yüksek sanat anlayışı ve arayışı yoktur.

Popüler kültür kullanıcıları tüketici olan kitledir.⁴⁶ Tocqueville'in 1890'larda yaptığı "kitle toplumu" tanımına göre birbirine benzeyen kitle insanları kendilerini doyuran küçük zevklere sahiptirler, kalabalıklar içinde hem birbirlerine benzerler hem de birbirlerinden habersizdirler. Adorno ve Frankfurt Okuluna göre kitle kültürünün

⁴² Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s. 111.

⁴³ Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, s. 122.

⁴⁴ Herbert J. Gans, *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*, çev. Emine Onaran İncirlioğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 103.

⁴⁵ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 591.

⁴⁶ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s. 121.

doğası sığ ideolojiden oluşur.⁴⁷ Bu yüzden kitle insanı sanatı ve öğrenmeyi sevmez.⁴⁸ Bunun yanında seçkinlerin yaşam biçimleri ise popüler kültür veya kitle kültüründen nadiren etkilenmektedir.⁴⁹ Düşünce ve sanat anlayışı açısından kendisini sürekli geliştiren insanlar için popüler kültür sadece can sıkıntılığını gidermek ve eğlence ihtiyacı için başvurulmuş, bu zamanlar dışında ürünleri rağbet görmeyen bir kültürdür. Çünkü anlık duygulara hitap eden ürün kalıcı olamaz. Anlık duygularına hitap edilmesini isteyen, kitle insanıdır.

Maddi imkânların ve teknolojinin eş zamanlı olarak gelişmesi, popüler kültürün medya aracılığı ile insanlara ulaştırılması, özellikle daha önce teknolojik imkanlara sahip olmayan insanların teknolojinin bilinçli kullanımına yabancılığından kaynaklanan nedenlerle popüler kültür, teknolojiye sonradan sahip olan kitlelerde daha çok rağbet görmekte ve etkisi daha geniş olmaktadır. Popüler kültür yaratıcılık yerine potansiyel kitlelere daha önce tecrübe edilmiş, beğenilmiş, belirli bir süreliğine çekici gelen ürünler sunmaktadır.⁵⁰

Popüler kültürün Avrupa’da olduğu gibi bizde işçi sınıfı için değil; kentlerdeki memurlar, küçük burjuvazi, yani işçi ile üst sınıf arasındaki kitle için olduğu düşünülmekteydi.⁵¹ Kırsal kesimlere basın organlarının ulaşmadığı dönem için bu söylenebilir, fakat akıllı telefonların kullanımının köylere kadar ulaşması, her evde televizyon bulunması ve teknolojik imkanların kullanımının sınır, yaş ve meslek tanımaması, ayrıca herkese uygun kültür ürünlerinin üretilmesi son yıllar için popüler kültürün etkili olduğu alanın arttığını göstermektedir.

b. Popüler Kültür Karşısında Din

Din sosyolojisi, dinler tarihi gibi disiplinlere göre toplumun olduğu yerde din vardır ve toplumun kültürü o toplumda genel-geçer olan dinin muhtevasını taşır.⁵² Kültür ortamında bilginin, iklim şartlarının, coğrafi yapının ve teknolojik imkânların etkin konumuna göre ve o topraklarda hâkim olan dine göre mimari yapı, kıyafetler, gelenek görenekler vs. belirlenmektedir. İslam medeniyetinin en önemli özelliklerinden

⁴⁷ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, ss. 411-412.

⁴⁸ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s. 115.

⁴⁹ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s. 119.

⁵⁰ Demir, “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”, s. 119.

⁵¹ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s.9.

⁵² İzzet Er, *Din Sosyolojisi*, 2. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2008, s.397.

biri ulaştığı toplumları dönüştürerek Müslüman toplumlar arasında ortak değerler meydana getirmesidir. İslam kültüre takaddüm eder, kişinin yapacağı işi İslam'a uygun bir şekilde yapmasını sağlar.⁵³ Geleneksel kodların güçlü olduğu zamanlarda din ile kültürün karşılıklı ve dengeli bir etkileşim içerisinde olduğundan bahsedilebilir.

Toplumdaki tarihi süreç içerisinde meydana gelen değişimlerin dine uyumlu hale getirilmesinde içtihat kavramı karşımıza çıkmaktadır ve dinin toplum içerisinde ne kadar güçlü bir konumda olduğunu göstermek için büyük önem arz etmektedir. Fıkıh usulündeki içtihat prensibinin asıl görevi din ile kültür arasındaki irtibatı uygulanabilir şekilde ortaya koymasıdır. İchtihat sınırlı sayıdaki dini hükümler ile sınırsız sayıdaki kültür meseleleri arasında uygunluk ve uygulanabilirlik sağlar. Zamanın değişimine paralel olarak hükümlerin gözden geçirilmesi, zamana uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Fıkhi ve itikadi mezheplerin ortaya çıkışı bu meselenin en güzel örneğidir. İchtihad zamanın şartlarını tanımadan, değişikliklerin mahiyetine ve hızına hakim olmadan yapılmaya çalışılırsa kültür içindeki canlılığını kaybeder ve dinin toplum üzerindeki etkisi zamanla zayıflar. Bidat olan yenilikler ayıklanarak, tarihi süreç içerisinde meydana gelen değişikliklerin vahye uygun olup olmadığı belirlendikten sonra bu değişiklikler insanların ihtiyaçlarına göre düzenlendiğinde vahiy, kültürün kodlarına göre anlamlandırılarak kültür haline gelir ve insanların hayatına girer.⁵⁴

Dini ve toplumsal değerler tarihsel ve sosyo-kültürel yapıya tâbidir, popüler kültürün sebep olduğu küreselleşme sürekli değişim odaklıdır.⁵⁵ Dinî ve toplumsal değerlerin korumacı yapısı, küreselleşmenin değişim taraftarı olması, yani farklı talepler taşıyor olmaları onları karşı karşıya getirmektedir.⁵⁶ Küreselleşmenin değişimi onu tartışırken bile devamlılık arz ettiği için popüler kültür ile dinî değerlerin karşılaştırılması ya da dinin zamanın değişimine uygun bir sunuş biçimi geliştirmesinin imkânı zorlaşmaktadır.⁵⁷ Popüler kültürün kitle iletişim araçları aracılığıyla yaygınlaştırılması yeni dindarlık formlarının gelişmesine sebep olmuştur. Gelişen yeni

⁵³ Tahsin Görgün, "Medeniyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003, s. 301.

⁵⁴ Recep Kılıç, *Din ve Kültür İlişkisi Üzerine*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015, ss. 14-19.

⁵⁵ Abdullah Özbek, "Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek", *Kültür ve Din*, ed. M. Ali Kirman, Abdullah Özbek, Adana: Karahan Kitabevi, 2014, s. 148; Yakup Coştu, "Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 4, S. 7-8 (2005), s. 96.

⁵⁶ Özbek, "Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek", s. 150.

⁵⁷ Coştu, "Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler", s. 96.

dindarlık formları, sosyal değişimlere uyum sağlama çabası olarak değerlendirilmektedir.⁵⁸

Popüler kültür ve din arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Toplumun önemli kurumlarından olan din, kitle iletişim araçları ile etkileşmekte, kitle iletişim araçları dini hayata dahil olmakta ve dinin popülerleşmesine sebep olmaktadır. Dinin popülerleşmesinin tezahürleri günlük yaşam içerisinde açıkça gözlemlenebilir hale gelmiştir. Dinin popülerleşmesinin sonuçları olarak, dine olan ilginin artması ve dine karşı bazı şüphelerin uyanması dinin olumlu ve olumsuz etki altında olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁹ Dini ritüeller, dini yönlendirmeler içeren ürünler, mesela ilahiler, popülerleştirilerek halka pazarlanmaktadır. Bu durum“dinin içindeki popüler kültür”ü oluşturmaktadır. Filmler, diziler, müzikler farklı konular işlese de akışa göre yeri geldikçe veya ihtiyaç duyuldukça içerisinde dini öğeler barındırmaktadır. Bu da “popüler kültür içindeki din”i oluşturmaktadır. Popüler kültür içerisine din sadece olumlu amaçlarla yerleştirilmemektedir. İnsanların din hakkındaki algıları dinin popüler kültüre dahil olmasıyla değişebilmektedir. İslamofobi bunun bir örneğidir. Film ya da diziler içerisine yerleştirilen kötü ve terörist kılığında gösterilen Müslüman karakterler, bazı toplumlarda İslamofobinin oluşması için yeterli olmuştur. Popüler kültürün içine dinin yerleştirilmesi olumlu amaçlarla da yapılmaktadır. Farklı dini gruplar önceleri popüler kültüre karşı dururken, son zamanlarda insanlara ulaşmak için popüler kültür araçlarını kullanarak popüler kültürün içindeki dine dahil olmuşlardır.⁶⁰

Medya ekseninde popüler kültür ve din ilişkisi, dini kuruluşların kitle iletişim araçlarıyla insanları iyi değerlere yönlendirmesi ve bunu yaparken sunuş biçimlerinin gücü ve etkisi açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Küresel medyanın insanlara iyi örnek olarak sundukları karakter veya olguların etkisinin yanında, dini kuruluşların çalışmalarının etkisi nedir? Acaba hangisi daha etkili olmakta, insanların sahip oldukları değer yargılarını yönlendirmekte ve onlara modern hayat içerisinde kabul edilebilir ve uygulanabilir bir örneklik sunabilmektedir?

Popüler kültür dine alternatif olarak sosyal ilişkileri kuvvetlendirecek ve manevi bir takım aidiyet duygularını geliştirecek formlar geliştirmektedir. Futbol takımları, her

⁵⁸ Demir, “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”,ss. 131-132.

⁵⁹ Vejdî Bilgin, “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1 (2003), s. 206.

⁶⁰ Birsen Banu Okutan, *Popüler Kültür Din ve Kadın*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013, ss. 29-30.

türlü alandaki fan grupları birlik beraberlik duygularını kuvvetlendirmekte ve manevi açıdan aidiyet sağlamaktadır. Ayrıca dinin öğretilerine benzer öğretiler üreterek manevi boşlukları doldurmaktadır.⁶¹ Diğer açıdan, dinin popüler kültürün sunuş biçimine uyması, bu konuda yeni bir dil geliştirmesi gerektiği söylene de, bunun nasıl olacağı ile ilgili bir teori üretilememektedir. Zira popüler kültür medya aracılığı ile insanları eğlence ve mizah bağımlısı haline getirirken, dini kuruluşların sunduğu dini değerleri içeren paylaşım ve programları kabul edebilecek, daha doğrusu hissedebilecek ruh haline sahip insan kitlesine her zaman ulaşma imkanı zorlaşmaktadır. Özel dini günler, medya ile tam manasıyla geleneksel olmayan karakter biçimleriyle devlet, özel kanallar ya da dini kuruluşlarca temsil edilmeye çalışılmaktadır.⁶² Bu sefer de dinin sadece özel gün, gece veya aya mahsus olduğu fikri insanlarda güçlenmektedir. İnsanlar günümüzde dini unsurları her zaman kabul edebilecek bir yapıdan uzaklaşmış durumdadır ve dinin belirli günlerde yoğun olarak yaşanması onlar için bir özgürlük ya da rahatlık sağlayabilmektedir. Modern insanın hızlı hayatını yavaşlatması, kendi öz benliğine yönelmesi, nitelikli programların art arda düzenlenmesi ile ancak dini kuruluşlar etki gösterebilirler. Popüler kültür üreticilerinin kullandıkları iletişim daha güçlü ve popüler kültür endüstrisinin ideolojisi çok karmaşık olduğu için⁶³ dinin popüler kültür araçları ile sunulması problemi ciddiyetini korumaktadır.

Popüler kültürün kullandığı unsurlar, genellikle modern hayatın bunalımından kurtularak rahatlamak isteyenlere nefes aldırarak eğlence içeren unsurlardır. Hayat koşuşturmacası içerisinde dini değerlerden uzak kalıp onları özleyen modern insan, aynı zamanda kitle iletişim araçlarıyla sunulan dini programlardan beslenmektedir. Popüler kültürün bir unsuru olmasının dine faydaları olduğu gibi, popüler kültür formlarının sunuş biçimlerinin dinle uyumlu olmaması dinin tahrif ile karşı karşıya olmasına sebep olmaktadır. Sosyal medya son yıllarda popüler kültürün ürünlerini insanlara en kolay ve hızlı şekilde ulaştıran araç olmaktadır. Dindar kişiler geleneksellik ile modernlik arasında sıkışmaktadır. Otantik motiflerden beslenen dini hayata sahip insanlar, teknolojik gelişmelerin hayatlarına getirdiği değişikliklerle yeni eğilimlere sahip olmakta ve hayatları ile yeni eğilimleri çelişebilmektedir. Mesela umre ya da cami ziyareti yapan kişi buralarda fotoğraflar çekmekte ve çektiği fotoğrafları, sosyal medya

⁶¹ Okutan, *Popüler Kültür Din ve Kadın*, s. 31.

⁶² Geçer, "Popüler Kültür, Medya ve Değişen Dindarlık", s.142.

⁶³ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s. 158.

hesabında günlük hayatına dair anılarını paylaştığı gibi paylaşıp paylaşmama arasında sıkışıp kalabilmektedir. Çünkü bahsettiğimiz otantik motiflerle beslenen dini hayata sahip olan insan riyakârlığın dinde yerinin olmadığını da bilmektedir.⁶⁴ Bundan dolayı birey dini bir tecrübenin paylaşılmasının diğer paylaşımlarla eş değerde olup olmadığını sorgulamaktadır. Mahremiyet sınırlarını düşünmeden her anını paylaşabilen insanlarda bu hassasiyet ve arada kalma durumu bile olmamaktadır. Bu gidişat ile hassasiyet yitirilmekte, geleneksel aileden gelen kişi ile modern bir aileden gelen kişi arasındaki farklar yok olmaktadır. Sadece beş yıl önce sahip olduğu ve asla vazgeçmeyeceğini iddia edebileceği hassasiyetlerini kaybetmiş bir insanın bunalımının bir sebebi, sorgulamadan kullandığı, popüler kültürün bir aracı olan sosyal medyadır.

Popüler kültür ve din ilişkisinde dengelerin değişmesi, popüler kültür kavramının ortaya çıkmasından ziyade modern teknolojilerin gelişip popüler kültürün toplumun geleneksel yapısını ele geçirmesi ile gerçekleşmiştir. Popüler kültür önceden belirli kesime hitap ederken kitle iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaşması ile toplumun her kesimine ulaşmış ve her türlü bilinci etkilemiştir. Dindar camiada kolay yayılmasının sebebi, tüketim toplumunun gördüğü şeyleri süzgeçten geçirmemesi ve sorgulamamasıdır. Modern teknoloji nitelik aramadan her türlü gruba ulaşmış, bir kere ulaştıktan sonra süreç başlamış ve geri dönüşü olmayan yola girilmiştir.⁶⁵

c. Popüler Kültür, Post-modernizm, Küreselleşme ve Din

Bireylerin kişilik ve kimliklerinin oluştuğu çocukluk ve gençlik dönemlerinde sosyalleşirken içselleştirdikleri dini ve toplumsal değerler kalıcı olmaktadır.⁶⁶ Günümüzde popüler kültür ürünleri basit, hızlı ve eğlence odaklı olduğu için çocuklara ve gençlere hitap etmektedir. Değişen hayat şartları içerisinde bireyler erken yaşta içselleştirdikleri değerlerden taviz vermeden hayatın belirli alanlarında meydana gelen değişimleri düzenleyebilmektedirler. Dini ve toplumsal değerler küreselleşmenin getirdiği değişimlere karşı direnç göstermektedir.⁶⁷ Çünkü dini ya da toplumsal değerler toplum ve birey için vazgeçilmezdir. Adorno bu konuyla ilgili olarak kişinin müzik tercihlerinin erken çocukluk döneminde şekillendiğinden ve insan kulağının bu manada

⁶⁴ Geçer, "Popüler Kültür, Medya ve Değişen Dindarlık", s.143.

⁶⁵ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, ss. 123-124.

⁶⁶ Özbolat, "Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek", ss. 154-155.

⁶⁷ Özbolat, "Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek", s.156.

kemikleştiği ve tutucu olduğundan bahseder.⁶⁸ Yani değişimin zihinde başladığı şekliyle bireylerin hayatlarında tıpatıp vuku bulmadığı söylenebilir.

1980 sonrası Türkiye için önemli bir değişim dönemidir. Televizyonun evlere girmesi ile birlikte televizyon bulunan her eve alışılmışın dışında bir kültür aktarımı başlamıştır. Bu dönemden itibaren değişimin kontrolü zorlaşmıştır.⁶⁹ Kellner'a göre televizyon hegemonik bir ideoloji üretir⁷⁰ ve onu izleyenler küresel üreticilerin ürünlerini sunuş biçimleriyle duygusal baskı altında kalır. Böylece değişim önce zihinlerde başlamaktadır. Postmodern zamanda pozitivist, rasyonalist düşüncenin hakim olması, bilginin standartlaşması, teknoloji merkezli bir hayatın olması geleneksel toplumu ve değerleri yapı bozumuna uğratmış ama yerine eskisi gibi aslına uygun bir yapı ortaya koymamıştır. Postmodernitenin yapısı, farklılıkları vurgulayıp heterojenliği güçlendirse de⁷¹ beyaz ile siyah arasında grilerin ortaya çıkmasına, bu durum da belirsizliklerin çoğalmasına sebep olmuştur. Beyaz ile siyahın sınırlarının aşındırılması akla gelen her türlü olabirliğin rahatça gerçekleşmesi demektir. 1990'dan sonra bu söylemlerin artması postmodern düşüncenin yaygınlaştığı zamana denk gelmektedir. Bu söylem Kur'an'ın "Furkan" yani doğru ile yanlış ayıran ismiyle/özelliğiyle çatışır ve din açısından tehlike teşkil eder. Böyle bir tutum dinin helal-haram kavramlarının toplum içerisinde zamanla silinmesine yol açmakta, popüler kültür araçları "anything goes" düşüncesini bu sayede güçlendirmekte,⁷² insanın değerlerini koruyan geleneksel duvarların olmadığı "tutsak" bir özgürlüğe doğru yol almaya zemin hazırlamaktadır.

Postmodernizmde büyük anlatıların, bütünselliğin yerini küçük anlatılar, ayrıntılar almakta olduğu için gündelik yaşam ve içindeki bağlamdan kopuk küçük anlar önem kazanmıştır. Gündelik hayatın ön plana çıkması bireyselliği ve arzuları körüklemekte, gündelik hayat içerisindeki ayrıntılar metafiziğinden koparılıp hikayelenmekte ve bu ayrıntılar yeni bir dinselliğin konusu olmaktadır. Bu durumda din, hayatın her anını değil, günün belirli anlarını kuşatan bir anlayış haline gelmektedir. Postmodernliğin bir özelliği yapı-bozumuna uğrattıktan sonra yeniden inşa

⁶⁸ Bernard Gendron, "Theodor Adorno Cadillacs'la Tanışıyor", *Eğlence İncelemeleri*, çev. Nurdan Gürbilek, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, s. 54.

⁶⁹ Ata Özdemirci, *Şirket ve Popüler Kültür*, 2. b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014, s. 6.

⁷⁰ Kellner'dan aktaran Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s. 131.

⁷¹ Demir, a.g.m., s. 125.

⁷² Mustafa Tekin, "Türkiye Toplumunun Dinî Hayatında Postmodern Tezahürler", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (2011), ss. 18-19.

etmemektir.⁷³ Türkiye’de tamamen postmodern bir yapıdan bahsetmek mümkün değilken, özellikle yeni yetişen nesillerde geleneksel değerlerin yapı-bozumuna uğradığı söylenebilir. Ama günümüz insanı kaybolan değerleri tekrar kazanmak için kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duymakta, bu araçları kullanırken de popüler kültürden beslenmektedir. Dini hassasiyet taşıyan kişi, kurum veya dini grupların sosyal paylaşım sitelerinde paylaşım yaparak bir yandan kendi dönüşümlerini sağlamaları bir yandan da kendi yakın çevrelerine ve halktan kendilerini destekleyen kesimlere bu şekilde ulaşmaya çalışmaları bu durumun örneğidir. Diğer insanlara ulaşip onları etkileyebilmeleri için popüler olan teknikleri kullanmak zorundadırlar.

Küreselleşme sürecinde toplumların kültürleri birbirine yaklaşmakta, kültürler birbirine karışmakta, hem heterojen bir yapı oluşmakta hem de tek-tipleşme yani homojen bir yapı oluşturulmak istenmekte ve dini değerler tekrar kavramsallaştırılmaktadır.⁷⁴ Küreselleşme, dini ve toplumsal değerlerin içini boşaltmakta, yerine yeni değerler inşa etmeye çalışmaktadır.⁷⁵ Mesela bir teknolojik aletin tüketiciye tanıtımı için üretilen reklam içerisinde vurgulanan değerler veya kültürel unsurlar sadece o aletin üretildiği ülkede değil pek çok ülkede yayımlanmaktadır. Genellikle diğer ülkelerin toplumlarının farklı davranış ve olgulara alışması için reklamlarda tedricen daha fazla, daha ileri, daha sıra dışı olacak şekilde değer ve olgular kullanılmaktadır. Aslında kullandığı bu sıra dışı öğeler bireyi psikolojik açıdan desteklemekten ziyade ruhunu gereksiz şekilde daraltan öğeler olmaktadır. Çünkü bu öğeler bireyleri sürekli tüketmeye alıştıırır, pasifleştirir, çabasız, gayretsiz kılar, eğlenceye ve şiddete aşına yapar ve duygusuzlaştırır.⁷⁶ Çünkü öz değerlerden uzaklaştırmaktadır.

Bir çocuğun sosyalleşme süreci ve kişiliğinin temelleri ailede atılır. Yakın sosyal çevresinin telkinleri ve kendi iradesi ile de kimlik sahibi olur.⁷⁷ Ailesinden toplumsal değerleri öğrenip içselleştiremeyen çocuklar küreselleşmenin dönüştürme dinamiklerine daha elverişli olurlar. Yeni dünya düzeninin kurucuları ürettikleri teknolojiler ile teknoloji kullanıcılarının ilgi ve tutumlarını ölçmekte ve buna göre üretim

⁷³ Tekin, “Türkiye Toplumunun Dinî Hayatında Postmodern Tezahürler”, ss. 24, 25.

⁷⁴ Özbolet, “Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek”, s.157.

⁷⁵ Özbolet, “Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek”, s. 160.

⁷⁶ Alemdar ve Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, s. 126.

⁷⁷ Mustafa Tekin, “Türkiye Toplumunun Dinî Hayatında Postmodern Tezahürler”, ss. 133-134.

yapmaktadırlar.⁷⁸ Değerlerin sonraki nesle aktarımı konusundaki farkındalık çalışmaları toplumsal değerlerin korunmasına yardımcı olacaktır. İfade edilmelidir ki küreselleşmenin değişim çabası, dini ve toplumsal değerlerin direnç göstermesine baskın gelmektedir.⁷⁹ Bu çaba baskın olsa da toplumsal değerler normların toplumu yönlendirmek istediği ideallere ulaşmak konusunda birer araç olması bakımından sağlam bir işleve sahiptir. Çünkü toplumsal değerler milli bilincin oluşmasını sağlayan toplumun ortak duygularının ifadesi olarak güçlü bir yapı arz eder.⁸⁰

3. Müzik ve Din

Din toplumsal yapıyı meydana getiren en önemli temel kurumdur. Müzik ise boş zamanlar kurumunun altında yer alan yardımcı kurumdur. Kurumlar tek parça olarak ele alınamayacak kadar iç içe geçmiştir fakat ayrı ayrı tanımlanabilirler.⁸¹ Bu bağlamda bireyin duygularını ifade etme şekli ve kimliğini topluma yansıtış biçimi sanattır. Sanat çeşitleri içerisinde etkileme gücü en fazla olan da müziktir. İçinde bulunduğumuz çağ sebebiyle din ve müzik kurumunun ilişkisi giderek kuvvetlenmektedir.⁸² Bu ilişkiyi açıklamak için önce din ve müzik kurumlarının yapısı ele alınıp, genelde müziğin dinlerdeki yerine özelde de İslam'da müzik hakkındaki fikhî ve tasavvufi görüşlere yer verilecektir.

a. Dinin Toplum ve Müzikle İlişkisi

Hem dindar hem de seküler toplumlarda üretim ilişkileri, tabakalaşma, grup faaliyetleri vb. durumlar vardır. Bunların işleyişi bir takım inanma tarzlarına dayanır. Goffman'a göre seküler olarak bildiğimiz günümüz dünyası kutsallıktan uzak seküler bir dünya değil, kutsallığın bireyler arası ilişkilerde yeniden üretildiği bir dünyadır.⁸³ Modern dönemde dünya sosyal ve kültürel açıdan sekülerdir ve toplumun ortak bilinci sadece din tarafından oluşturulmamaktadır. Kitabi dinler dışındaki dinler de insanların ortak bilinçlerinden kaynaklanır ve ritüel formuna bürünürler. Zen-

⁷⁸ Kemal Sayar, “Şeffaf Ol, Bu Bir Emirdir!”, *Mücerret*, 24..01.2019, <http://www.mucerret.com/yazarlar/seffaf-ol-bu-bir-emirdir/>. (18.02.2019).

⁷⁹ Özbolat, “Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek”, s. 162.

⁸⁰ Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, ss. 129-134.

⁸¹ Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, ss. 106-107.

⁸² İlkay Şahin, “Müzik ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 465.

⁸³ Goffman'dan aktaran İlkay Şahin, “Dini Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2 (2008), s. 271.

Budizm, yoga, tantra vb. hareketler din değildir ama dini arayışların sonucudur.⁸⁴ Durkheim'in dediği gibi din her toplumda birleştirici/uzlaştırıcı bir unsurdur, icat yoluyla değil doğal olarak ortaya çıkar ve bu da dinin sosyal bir fenomen olduğu gerçeğini ifade eder.⁸⁵ Gördüğümüz üzere toplum için din ya da mistik, kozmik, vb. metafizik bir yapı ihtiyaçtır ve zorunludur.

Din sosyolojisi dini, toplumun ürünü olarak modern pozitivist bakış açısıyla ele aldığı gibi toplumsal ilişkiler içinde salt bir anlama çabası içinde de ele almıştır.⁸⁶ Din sosyolojisinin ele aldığı din, dinin toplumsal alanda ortaya çıkan tezahürleridir ve bu dinin diğer kurumlarla olan etkileşimini görmemizi sağlamaktadır. Her türlü dinî öge, doğrudan doğruya karşılamasa da⁸⁷ İslam'da karşılığı ibadet ve kutsalın simgesel ifade biçimi olan ritüeller⁸⁸ toplumun birer açıklayıcısıdır.⁸⁹ Durkheim'in dini hayatın temelini inançlar ve ayinlerde görünür olduğunu ve ayinler vs. gibi dini uygulamalarda dinin var olduğunu ifade ettiği üzere⁹⁰, dinin toplumsal hayattaki tezahürlerine ve ritüellerin uygulanış şekillerine baktığımızda göreceğimiz kurum ilişkilerinden biri din-müzik ilişkisidir.

Dinlerin kutsal kitap kaynaklı dindarlık tipi olarak "kitabi dindarlık" ile farklı kültürel ortamlarda yaşanan biçimleri olarak "halk dindarlığı" diğer ismiyle "popüler dindarlık" müzikal formlarla ilişkileri bakımından farklılık göstermektedir. Halk dindarlığının kitabi dindarlıktan farkı, ritüel ve müzikal bileşenlerden oluşmasıdır.⁹¹ Kitabi din, müziği genellikle dünya zevkleriyle ilişkilendirdiği ve bidat, hurafe hatta haram olarak değerlendirdiği için kendi bünyesinde barınmasına müsaade etmemiş ve müzik halk dini içerisinde yaşama alanı bulmuştur. Bu yüzden de halk dini, dinî kalıplar dışına çıkararak popüler kültürün önerileri doğrultusunda gelişmiştir. İlkay Şahin'e göre

⁸⁴ Daniel Bell, "Kutsalın Dönüşü", *Kutsalın Dönüşü 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*, ed. Ali Köse, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, ss. 237-238.

⁸⁵ Kemal Ataman, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014, s. 17.

⁸⁶ Ergün Yıldırım, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 1999, s. 35.

⁸⁷ Şahin, "Müzik ve Din", s. 270.

⁸⁸ Celal Yıldırım, *İslam Fıkhu*, 2. b., C. 4, Ankara: Uysal Kitabevi, 1991, s. 28.

⁸⁹ Yıldırım, *İslam Fıkhu*, s. 31.

⁹⁰ Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlk Şekilleri*, çev. İzzet Er, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 41.

⁹¹ Şahin, "Müzik ve Din", s. 467.

Anadolu'da çok yaygın olan mevlitler, kitabî dindarlığın bütün direnişine rağmen bu konunun bir istisnasıdır.⁹²

Müzik; eğlence ve zevk boyutundan bakıldığında şüpheyile karşılanan hatta yasaklanan ve haram olarak görülen; modern yaşamın boş zaman etkinliği olarak bakıldığında sosyal hayatın pek çok alanında yer alan ve bu haliyle muhtevasına bağlı olarak halk tarafından çoğu zaman düşünülmeden kabul gören; ritüeller açısından ele alındığında da ilk çağlarda bazı dinlerde olmayan hatta yasak olan, fakat sonradan ayinlerde/ibadetlerde kullanılan, zamanla merkezi konuma sahip bir sanat dalıdır.⁹³ Müzik, insanın ve içinde bulunduğu toplumun gelişiminde etkileyici ve yayıcı gücü sayesinde çok önemli bir unsur olarak kabul edilir.⁹⁴

Müzik sadece ritim ve seslerden oluşan bir sanat dalı değildir. Bu şekilde yapılan eksik tanım, müziğin kozmik yönüne vurgu yapılarak tamamlanabilir. Pythagoras bütün kadim ilimleri öğrenip sindirdikten sonra tekrar ilim arayışına girdiğinde ve bir rüya üzerine gittiği yerde demircinin uzaktan gelen çekiç sesinin ahenginden etkilendiğinde eksik olan şeyin ahenk olduğunun farkına varmıştır. Kozmik bir varlık olan insanın özünün ahenk olduğunu ve tüm varlığın ahenk üzerine kurulu olduğunu fark ettikten sonra aradığı ilmin musiki olduğunu düşünür ve musikiyi ilimlerin ilmi olarak kabul eder.⁹⁵ Dolayısı ile insanın manevi yönüne hitap edecek ilimlere ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Din insanın manevi yönünün mutlak değişmezlerinden biri olduğu için insanın manevi yönüne hitap eden ilimlerin ya da sanatların dinden kopuk bir vaziyette olmaları düşünülemez.

b. Müziğin Dinlerdeki Konumu

Fıtraten tüm insanlık müzikten etkilenmiş ve hem duygularını ifade etmede hem de topluma bir öğretiyi yaymak istediğinde müzik, şiir, resim gibi pek çok sanat dalına başvurmuştur. Müzik dinlerin toplumsallaşmak için kullandıkları bir araç olmuştur. “Dinler toplumsallaşmak için neden böyle bir araca ihtiyaç duyulmuştur?” sorusunun cevabına yani müziğin dinlerdeki konumuna ulaşmak için tarihin ilk dönemlerine bakmamız gerekmektedir.

⁹² İlkay Şahin, “İlahi, Ritüel ve Kadın: Boğazlıyan Örneği”, *Milli Folklor*, S. 90, 2011, s. 116.

⁹³ Stokes, Alcorta ve Sosis'ten aktaran Şahin, “İlahi, Ritüel ve Kadın: Boğazlıyan Örneği”, s. 272.

⁹⁴ Rıdvan Şentürk (Ruhi Ayangil ile röportaj), *Müzik ve Kimlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 96.

⁹⁵ Düzenli, *İslam Kültür Tarihinde Musiki*, İstanbul: Kayıhan, 2014, ss. 66-67.

Bütün dinler, dini topluma aktarmada bir araç olarak müziği kullanmıştır. Yahudiliğe bakacak olursak Tevrat'ta sıkça müzik, teganni ve sazlardan bahsedilir. Kabil'in torunu Yubal'ın çenk ve boru çalanların atası olduğu ifade edilir ve İsrailoğullarının merasimlerinin bir kısmının çalgılı olduğu kaydedilir.⁹⁶ Ayrıca Yahudi bayramlarında terennüm ve raksın bulunduğu da ifade edilir.⁹⁷ Zebur makamla ve müzik aleti eşliğinde okunan bir kutsal kitaptır. Hz. Davud'un konuştuğunda halkı etkileyen mucizelerinden biri de güzel sesidir. O da Zebur'u makamla okumuştur.⁹⁸ Onun krallığı zamanında müziğe çok önem verdiği, her türlü dini ve siyasi merasimlerde müziğin önemli bir konumda olduğu, yaptırdığı tapınakta zaman zaman muganni ve sazendelerin yer aldığı, bunun sonucu olarak da halkın müziğe önem verdiği bilinmektedir. Fakat Hz. Süleyman'ın vefatından sonra müzik mabetlerdeki konumunu yitirmiştir.⁹⁹

Hıristiyanlar ise ilk dönemlerde ibadette müziğe karşı idiler. Fakat Roma döneminde sıkıştırmaya maruz kalan ilk Hıristiyanlar kendilerince terennümle dua ediyorlardı. Bundan sonraki dönemde sadece ibadette değil kilisede de müziği kullanmaya başladılar. Gerekçeleri ise sözlerin daha tesirli olması, birliği temin etmesi, muhabbet meydana getirmesi, kutsal metinlerin ezberlenmesini kolaylaştırması, hakiki bir dini duyguyu doğurması, kullandıkları musikinin meleklerin musikisi olması idi. Hıristiyanların kilisede musikiyi kullanırken dikkat ettikleri nokta putperestlikte favori saz olan flütü kullanmamaları ve ibadetlerde fazla ses çıkaran sazları tercih etmemeleridir. Dördüncü ve beşinci yüzyıldan sonra sazların hepsini yasaklayarak sadece insan sesiyle ibadet etmeye devam etmişlerdir.¹⁰⁰

Sazlara karşı Hıristiyanlıkta bir karşı çıkış ve tedbir alındığı görülmekte, bu davranışın esasında hangi dinde daha temel bir davranış olduğunun araştırılması gerekmektedir. Bu durumla alakalı olarak Yalçın Çetinkaya İslamiyet'in gelmesinden kısa bir süre önce çalgı aleti ve kadın sesinin Kilise'nin tartıştığı bir konu olmasına dikkat çekmektedir. 340 ilâ 397 yılları arasında yaşamış olan Aziz Ambrossius isimli müzisyen papaz, gençleri kiliseye çekmek için halk ezgilerine ilahi sözleri yazmış ve

⁹⁶ Düzenli, *İslam Kültür Tarihinde Musiki*, s. 61.

⁹⁷ Çıkış, 32, 6.

⁹⁸ Ömer Faruk Harman, "Davud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 22.

⁹⁹ Düzenli, *İslam Kültür Tarihinde Musiki*, ss. 62-63.

¹⁰⁰ Düzenli, *İslam Kültür Tarihinde Musiki*, ss. 63-64.

ilahileri kadın erkek karışık kilisede icra etmişlerdir. Başta olumlu etkisi olan bu uygulama Aziz Ambrossius'un ölümünden sonra amacından sapmış ve altıncı yüzyılda Aziz Gregorius çalgı aletini ve kadın sesini içlerinde şeytan olduğu gerekçesiyle yasaklamıştır. Kilisede kadın sesinin yerini doldurmak için erkek çocukları küçük yaşta hadım ettirilmiş, bu uygulamaya da “kastrata geleneği” denmiştir.¹⁰¹ Hıristiyanlıktaki bu düşüncenin İslam âlimlerince de zikredilmesi, çalgı aletinin ve kadın sesinin haram hükmünün yüzyıllarca kabul ediliyor olmasına rağmen dini uygulamaların -tarikât ayinleri ve tasavvuf musikisi vb.- bu hükümlerle uyuşmaması dikkat çeken bir konudur.

Tüm dinlerin müziği bir gereksinim olarak görmelerinin sebebi kitlelere rahatlıkla ulaşmada, bireysel ve toplumsal iletişim kurmada ve ahlak oluşturmada son derece etkili olmasıdır. Müzik insan üzerinde derin etkiler bırakabilir, çünkü insan fitraten müzikteki ritimlere karşı duyarlıdır.¹⁰² Yukarıda bahsedilen bu uygulamalardan anlayacağımız üzere müzik belli bir zamandan sonra ritüelin ayrılmaz unsuru haline gelmiştir. Çoğu dinde, özellikle Hıristiyanlık ve İslamiyet ritüellerinde müzik yaygın olarak kullanılmakta, ayrıca Hinduizm gibi uzak doğu dinlerinde de müziğin ritüellerde kullanıldığı bilinmektedir. Hinduizm'in kutsal metni *Vedalar*'ın ilk bölümündeki “Sama Veda İlahileri” dünya tarihinin en eski musiki eserleridir.¹⁰³ Namazın cemaatle ne zaman kılınacağını sorununa Hz. Muhammed ve arkadaşları çözüm ararken ezanın rüya ile sahabilere öğretilmesi ve sonraki yüzyıllarda her namaz vaktinde farklı makamda ezan okunarak insanların namaza çağırılması müziğin dindeki konumunu göstermektedir. Ruhi Ayangil'in de dediği gibi “...müzik aslında beşeriyetin ulûhiyeti terennüm etmek üzere başvurduğu çok önemli bir ifade yoludur.”¹⁰⁴

c. İslam Tarihinde Müzik

Müslümanlar her dönemde Kur'an-ı Kerim'i nağme ve ahenkle okumaktan ve şiirler söylemekten zevk duymuşlardır. Bir musikişinastan eğitim görmeden güzel tilavette bulunmak halk arasında *mizmar* olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁵ Mesela Hz.

¹⁰¹ Yalçın Çetinkaya, *Müziği Düşünmek*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016, ss. 68-69.

¹⁰² Ahmet Faruk Sinanoğlu, “Sosyalleşme Sürecinde Toplumsal Bir Değer Olarak Sanat”, *Farklı Disiplinlerde Müzik*, ed. Ünal İmik, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, ss. 48-49.

¹⁰³ Necdet Çağıl, “Kutsal Metinler ve Müzik”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 39, (2013), ss. 8-9.

¹⁰⁴ Şentürk, *Müzik ve Kimlik*, s. 97.

¹⁰⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, C. 2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, ss. 429-430.

Muhammed Kur'an-ı Kerim'i güzel okuyan Ebu Musa el-Eş'ari için kendisine Hz. Davud'un mizmarlarından bir mizmar verildiğini söylemiştir.¹⁰⁶ Hem Hz. Davud'un güzel sesinin hem de Kur'an-ı Kerim okurken güzel sesli kişilerin Kur'an'ı sesleriyle süslemelerinin Peygamberimiz tarafından övgüye mazhar olduğu görülmektedir. İslam tarihinde müziğin kullanım alanı sadece Kur'an-ı Kerim'i makamlı okumakla sınırlı kalmamıştır.

Araplar şiirle uğraşmalarının yanında isabetli mana ve güzel üslupla maksatlarını anlatmak konusunda, zihin, istidat ve tabiatlarını sınamak ve keskinleştirmek maksadıyla şarkılar söylemekteydiler. İslamiyet'in doğması ile önceleri din, diyanet ve geçinme için faydası olmayan şeyleri terk etmek tavsiye edilmekte, Hz. Peygamber döneminde müzik ve eğlence meşru çerçeve içerisinde gerçekleşmekteydi. Fetihler sebebiyle Araplar, İran ve Bizans ile tanıştıktan sonra¹⁰⁷ Hicaz'a mevali müzik, tarz ve enstrümanlarını da beraberlerinde getirdiler. Araplar onların gelişmiş müziklerini almaya ve şiirlerini de bu nağmelere göre düzenlemeye başladılar.¹⁰⁸ Kısmen Hulefâ-i Raşidîn döneminde ve özellikle Emeviler döneminde kendini eğlenceye veren, gününün çoğunu eğlenceyle geçiren kişiler meşru sınırların dışına çıkınca, bunun ardından gelen dönemlerde müziğin haram denilebilecek durumları ortaya çıkmıştır. Etkilenilen İran ve Bizans müziği, Hicaz'da ve Emevî saraylarında her türlü kesim tarafından tasvip ve teşvik görmüştür. Hz. Peygamber dönemi ve Emeviler dönemi beraber düşünüldüğünde ise müziğin mutlak olarak haram ya da helal olamayacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹

İslam toplumları fetih dönemlerinde Kur'an-ı Kerim tilaveti ve dini musikiyle uğraşırken, fetih sonrasında eğlence müziğiyle meşgul olmuşlar ve yabancı müzik etkilerine açık bulunmuşlardır.¹¹⁰ Toplumlar içinde bulunduğu dönem ve şartlara göre farklı müzik türleriyle iştigal etmişlerdir. Demek ki dini kaynaklardaki hükümlerden

¹⁰⁶ Müslim, Musafirin 236 (Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, C. 4, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1977, s. 349.); Tirmizi, Menakıb 3855 (Osman Zeki Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, C. 6, İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1972, s. 354.).

¹⁰⁷ Âlûsi'den aktaran Ramazan Altınay, "Emeviler Döneminde Müzik Zanaatı ve Gösterilen İlginin Nedenleri", *İslam ve Sanat*, ed. Şeref Göküş, Rıfat Atay, Yasin Pişkin, İstanbul: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015, s. 585.

¹⁰⁸ Futûh Ahmed'den aktaran Altınay, "Emeviler Döneminde Müzik Zanaatı ve Gösterilen İlginin Nedenleri", s. 586.

¹⁰⁹ Nüveyrî'den aktaran Ramazan Altınay, "Emeviler Dönemi'nde Müzik Sanatı/Zanaatı ve Gösterilen İlginin Nedenleri", ss. 579-583.

¹¹⁰ Pehlül Düzenli, "Yirminci Yüzyılda Müslüman ve Müzik: Problemler ve Çözüm Önerileri", *İslam ve Sanat*, ed. Şeref Göküş, Rıfat Atay, Yasin Pişkin, İstanbul: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015, ss. 689-691.

ziyade yaşantılar bir şeyin uygulanmasında ve tercih edilmesinde daha belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yukarıda bahsettiğimize ek olarak Arapların kendilerine ait bir milli müziklerinin olmadığı, müziği başkalarından aldıklarını Hüseyin Sadettin Arel *Türk Musikisi Kimindir?* isimli eserinde anlatmaktadır.¹¹¹ Araplar fetihler sayesinde Fars ve Rumlardan musiki ve şarkı sanatını öğrenmiş ve Arapların müzik uğraşısı Abbasiler döneminde zirveye ulaşmıştır.¹¹² Burada hem dinin müziği çerçeve içine alıp onun sınırlarını çizdiği hem de müziğin toplumlar arası ilişkiler sayesinde yayıldığı görülmektedir. Arel'e göre bahsettiğimiz eserde neredeyse Türk Müziğinin etkilemediği ve yayılmadığı bir millet bulunmamaktadır. O yüzden Türk musikisine de göz atmak gerekmektedir.

İslam'dan önce Türklerin musikileri ibtidai şekillerde, ama tabî bir güzelliğe sahip, milli, başka unsurlarla karışmamış ve şiirden de ayrılmamış bir yapıya sahiptir. İslam'dan önce Türklerde kam, diğer boylarda da baksı, şaman, oyu, ozan, kopuzcular, ordunun kahramanlıklarını öven saz şiirlerini söylemişlerdir.¹¹³ Ozanlar aynı zamanda musikişinas oldukları için dini ayinlerde önemli bir yere sahip olmalarından dolayı eski Türklerde musiki de önemli bir yere sahipti. Türk musikisini, İslam'dan önceki dönem ve İslamî dönem diye ayırmak mümkündür. Türk musikisi İslam'dan sonra da kendine has musiki anlayışının yapısını koruyarak ve etrafına etkisini yayarak devam etmiştir.¹¹⁴

Osmanlı musikisi ise sazdan ziyade söz yani şiir musikisidir; yani aruz vezni ile bir bütündür. Ayrıca ordu, tekke ve eğlence uygulamaları dışında toplu icra yani koro ile asla icra edilmemiştir. Bu yönü onu Batı müziğinden ayırmaktadır. Genel olarak ifade edecek olursak bu dönemde musiki kendisi ile doğrudan ilgili olan askerî, tasavvufî, saray ve elit çevrelerde kurumsallaşmış zengin bir sentezdir.¹¹⁵ Osmanlı'da Mevlevî ayinler, kârlar, peşrevler, saz semailerî gibi sözsüz eserler bestelenmiştir. Burada musiki manevî derinliğe sahip bir karakter göstermektedir. Mevlevîhaneler üst

¹¹¹ Hüseyin Sadettin Arel, *Türk Musikisi Kimindir*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, ss. 24-34.

¹¹² İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 2., ss. 433-437.

¹¹³ Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*, 3. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2011, ss. 33-34.

¹¹⁴ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 2. b., İstanbul: Vadi Yayınları, 2017, s. 37.

¹¹⁵ Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*, s. 16.

düzey müzik okulları olup, yüzyıllarca Türk Müziği dâhileri yetiştirmiştir.¹¹⁶ İslam tarihinin bütününe baktığımızda Araplar fetihlerle müziği başka milletlerden etkilenerik alırken, Türkler Müslüman olduktan sonra kendi öz müziklerini Osmanlı zamanında çeşitli formlar üreterek geliştirmişler ve pek çok alana dâhil etmişlerdir.

d. Fıkıhta Müzik

Kur'an-ı Kerim'den pek çok ayet ve pek çok hadis-i şerif müziğin müspetliğine ve menfilğine ya da haramlığına ve helalliğine delil olarak kullanılmış ve bu konudaki fikhî görüşler ispatlanmaya çalışılmıştır. Fakat müzik hakkında Kur'an-ı Kerim'de doğrudan bir hüküm bulunmayıp, dolaylı olarak ilgili ayetler delil olarak gösterilmek için farklı şekillerde tevil edilmiştir.

Lokman Suresi 6. âyette, “İnsanlardan öylesi vardır ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafi satın alır. İşte onlar için rüsva edici bir azap vardır.” buyrulmaktadır. Bu ayette geçen “lehve'l-hadîs” / boş laf ifadesinin bazı sahabî müfessirlerce müzik olduğu söylenmiştir. Fakat pek çok âlim bu ayetin direkt müzik ile ilgili olmadığını, müzik dinlemenin ve icra etmenin uygun olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁷

Eski Ahit'teki kadar somut olmasa da, müziğin temel ögesi olan ses kavramı ikili ayrımı ile Kur'an-ı Kerim'de yer almıştır: Biri ihya eden, hayat veren Sur-u İsrâfil'in sesidir, diğeri ise Ad ve Semud kavmini helak eden sestir.¹¹⁸ Biri ölüme biri dirilmeye araç olan bu iki ses, insanın ruhunun da dirilmesine ya da ölümüne götürecektir. Gerçekten de toplumların icra ettiği tüm müzik türlerine baktığımızda bu iki ayrımı görmek mümkündür. Dini uygulamalar açısından baktığımızda da sesin ihya eden işlevinin aktif olduğunu görmekteyiz.

Hadislerde müzik, onun icra alanları olan düğün, bayram, karşılama, yolculuk, sair zamanlar konu başlıkları altında ilgili kaynaklarda geçmektedir. Hz. Muhammed'in

¹¹⁶ Kubilay Kolukırık, “Osmanlı'nın İlk Resmi Konservatuvarı Dâru'l-Elhân ve Müzik Eğitimi Açısından Önemi”, *İslam ve Sanat*, ed. Şeref Göküş, Rıfat Atay, Yasin Pişkin, İstanbul: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015, s. 635.

¹¹⁷ Soner Duman, “Şarkı Dinlemenin Hükümü Nedir? Bu Konuda Temel Prensipler Nelerdir?”, *Fıkıh Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru*, ed. Osman Güman, Soner Duman, İstanbul: Beyan Yayınları, 2019, s. 163.

¹¹⁸ Şentürk, *Müzik ve Kimlik*, s. 99.

genel tutumu yasaklamadan, cemiyetlerde müzik ya da eğlenceyi hoş görme, bunların dinin inanç ve ahlak esaslarına uymayan hallerini düzeltme şeklinde olmuştur. Amr bin Sa'd'dan rivayet edildiğine göre Kureza bin Ka'b ve Ensar'dan Ebû Mes'ud'un bulunduğu bir düğünde cariyeler şarkı söylerken, bunu gören Amr bin Sa'd bu durumun birer sahabî ve Bedir'e katılanlardan olarak ikisinin huzurunda gerçekleştirilmesinin nasıl mümkün olduğunu sormuştur. Bu soru karşısında iki sahabi isterse dinleyebileceğini isterse gidebileceğini, kendilerine düğün eğlencesi izni verildiğini ifade etmişlerdir.¹¹⁹

Hız. Peygamber ses musikisine önem vermiş, Kur'an-ı Kerim'in kıraatının güzel sesle süslenmesini emretmiştir. Kur'an'ı sesi güzel olanlardan dinlemeyi sevdiğini ifade etmiş, ezanı da sesi güzel olan Bilal-i Habeşi'nin okumasını tercih etmiştir.¹²⁰ Tecvid ve Kıraat ilimlerinin de bu teveccüh üzere geliştiği ifade edilmektedir. *Mukaddime*'de geçtiği üzere İmam Malik lahin (ezgi) ve nağme ile Kur'an okumanın caiz olmadığını, İmam Şafii ise caiz olduğunu söylemektedir. Fakat musiki ses ve nağmeleri ile Kur'an okumak ikisine göre de caiz değildir.¹²¹ Makamla Kur'an-ı Kerim okunmasını hiçbir mezhep caiz görmezken¹²² günümüzde makamla Kur'an-ı Kerim okuma yarışmaları düzenlenmektedir.

Hız. Peygamber nikahı ilan etmek gibi belirli zamanlarda def çalınmasını teşvik etmiştir. "Bu nikahı, def çalarak ilan edin." buyurmuştur.¹²³ Peygamberimiz zamanında defin kullanılması ve hadislerde çalgı aleti olarak sadece defin zikredilmesi ve bazı fakihlerin lafza bağlı kalarak hüküm verip defin dışındaki çalgı aletlerinin haram olduğunu ifade etmeleriyle müzik konusunda sınırlandırmalar karşımıza çıkmaktadır. Bazı fakihler de hadislerin illet ve gerekçelerini dikkate alarak yasağın aletle ilgili olmayıp icralarıyla ilgili olduğu hususu üzerine yoğunlaşmışlardır.¹²⁴ Buna göre çalgı aleti hakkında yasaklayıcı kesin bir nass bulunmadığı için âlimler lehv ile ilişkilendirerek menfi bir tavır almışlardır. Genel olarak fıkıhçılara göre insan ya faydalı

¹¹⁹ Seyyid Sabık, *Fıkıh-us Sünne*, çev. Tayyar Tekin, 2. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 1992, s. 70.

¹²⁰ Ebu Davud, "Salat", 27. (Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, C.2, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988, s. 275.)

¹²¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 2, ss. 429-430.

¹²² Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Müzik ve Semâ*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005, s. 149.

¹²³ Tirmizî, "Nikah", 6 (Osman Zeki Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, C. 2, İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1972, s. 263.); İbn Mâce, "Nikah", 20 (Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, C. 5, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983, s.312.).

¹²⁴ Düzenli, "Yirminci Yüzyılda Müslüman ve Müzik: Problemler ve Çözüm Önerileri", s. 690.

ya zararlı ya da abesle iştigal etmektedir. “Hikmete uygun olmayan iş” anlamında kullandıkları abes kelimesiyle müziği tanımlamışlardır.¹²⁵

Bağavi kavalın kullanılmasının haram, İmam Gazali ise helal olduğunu söylemektedir. İbn Hacer ve Kurtubî, “Tambur ve kemençe gibi fasıkların kullandığı çalgı aletlerini dinlemek ve çalmak icma ile haramdır.” demektedir. Ebu İshak El-Şirazi’ye göre ud ve tambur gibi çalgı aletleri haramdır. Halil Güneç “İçki içip davul ve çalgı aletlerini kullanmak yüzünden ümmetimin bir kısmı mesholunacaktır.” hadisini konuyla ilgili olarak aktarmaktadır.¹²⁶ Gazali’nin ifade ettiğine göre içkinin yasaklanmasıyla beraber içmenin şiar ve alametinden olan her şey haram edilmiştir. Evtar (yaylı sazlar) ve mezamirin (neyler, kavallar, düdükler) haram olması içkiye binaen olmuştur. Bunun için üç illet vardır. Bu aletlerin çalınmasının insanı içkiye davet etmesi, içkiyi bırakan kimseye bu aletlerin içkiyi hatırlatması, müzik dinlemek için bir araya gelmek fisk u fücurun adeti olmasıdır.¹²⁷ Buna göre insanı kötüye yaklaştıran ve sefihlerin çoğunlukla kullandıkları çalgı aletlerini kullanmak haramdır. Fakat toplum, âlimlerin icma ile haram demesine rağmen ismi geçen çalgı aletleri kullanmaktadır. Mutasavvıflar ise saz musikisinin lehv ya da ibadet oluşunu kişinin algısına, karakterine vb. şeylere bağlamışlardır ve batıl kelimesini daha yumuşak kullanmışlardır.¹²⁸

Fıkıh mezheplerinin müzik hakkında haram, mübah, mekruh ve şarta bağlı değerlendirme olmak üzere dört yaklaşımı bulunmaktadır. İlk üçü ilgili ayet ve hadislerin zahirine bağlı; sonuncusu genel inanç, ahlak ve fıkıh kurallarına uygunluğuyla alakalıdır. Halil Güneç *Günümüz Meselelerine Fetvalar* kitabında, İslam’ın ölçülerine uygun olduğu takdirde şarkı söylemek ve yazmakta sakınca olmadığını, İslam’ın yasakladığı şeyleri öven ve tavsiye eden şiir ve şarkıların haram olduğunu belirtmektedir.¹²⁹ Ahlak bozucu saz ve çalgılar, erkek-kadın karışık ortamlarda çalgı çalmak, kadınların sahnede şarkı söylemesi, toplumun maneviyatını öldüren ve insanların zamanını boşa harcayan eğlence ve çalgılar hakkında haram hükmü verilmektedir. Allah’ı, ahireti, sorumluluğu hatırlatan, zihni dinlendiren, ruha gıda olan, milli duyguları canlandıran şarkı ve çalgılar, kadınların ve erkeklerin kendi

¹²⁵ Uludağ, *İslam Açısından Müzik ve Semâ*, s. 102.

¹²⁶ Halil Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, C. 3, İstanbul: İlim Yayınları, 1987, s. 183.

¹²⁷ İmam-ı Gazali, *İhyâ-u Ulumi’-d-Dîn*, çev. Mehmet A. Müftüoğlu, C. 2., İstanbul: Çelik Yayınevi, 2017, ss. 693-694.

¹²⁸ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, s. 38.

¹²⁹ Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, C.3, s.182.

aralarında ahlaki sınırlar çerçevesinde çalıp söylemeleri ise mübah olarak değerlendirilmiştir.¹³⁰

Müzik hakkında fikhî hükümlerin genel olarak şarta bağlı olarak verildiği görülmektedir. Daha eski zamanlardaki hükümlerin haram olan içkiye ittibaen çalgı aletleri konusunda haram hükümlerinin verildiği, son zamanlarda ise yine belirli şartlara bağlı olarak cevaz verildiği, şarkı ve çalgı aleti konusunda çeşitli uygulamaların olduğu anlaşılmaktadır. Gazali'nin bu konuda daha mutedil bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir. Gazali'nin Ebu Süleyman'dan naklettiği üzere "*Teganniye dinlemek kalbde olmayanı kalbe sokmaz. Belki kalbde olanı harekete geçirir.*"¹³¹ Teganni konusunda söylenen pek çok olumsuz söze rağmen fazla meşgul olmamak koşuluyla yorgun kalbi dinlendirmek amaçlı, içine teganninin de dâhil olduğu lehv ve oyun insanı Allah'a yaklaştıran amellerdendir. Gazali'ye göre oyun ve eğlenceyle meşgul olmak insanın kemalat noktasındaki eksikliğini gösterse de bunun müstehab telakki edilmesi uygundur. Verilen olumsuz hükümler kalbinde olumsuz bir sıfat harekete geçen kimseler içindir.¹³² Hikmet sahibi insanlar müziği fayda vermek, psikolojiyi ve fizyolojiyi rahatlatmak, kan akışını düzenlemek, sıkıntıyı giderip ruhi lezzetler vermek için kullanmışlardır. Bu ilmi inkar edenler ortaya konuş sebeplerini anlamadan sadece meyhane ve sokaklarda olduğunu var sayarak ve lehv için olduğunu ileri sürerek dinen yasaklamışlardır.¹³³

e. Tasavvufta Müzik

Müziğin önemi ya da cevazı konusu sadece fikhî bir sorun değildir. Müzik İslam'ın manevi boyuttaki ifadesi olduğu için müziğe öncelikle tasavvufta nihaî cevap aranmalıdır. Bu konuda pek çok mutasavvıf fikir beyan etmiştir.¹³⁴ Dinî uygulamaların içinde müzik kullanılmış, tarikatlarda bu uygulamalar ayin formunda olmuştur.

Çoğu âlimce haram görülen saz musikisi, özellikle Mevlevîlik ve Bektaşîlikte önemli bir yere sahiptir. Alevilik, Kadirîlik, Rifaîlik gibi tarikatlerde veya anlayışlarda sadece vurmali olan kudüm, zilsiz def gibi çalgılar kullanılmıştır. Tarikatlerin ilahileri

¹³⁰ Celal Yıldırım, *İslam Fıkhı*, ss. 191-192.

¹³¹ İmam-ı Gazali, *İhyâ-u Ulumi'd-Din*, C. 2, s. 700.

¹³² İmam-ı Gazali, *İhyâ-u Ulumi'd-Din*, C. 2, s. 725.

¹³³ Ahmet Hakkı Turabi, *Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi ve Musikî Risâlesi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005, s. 99.

¹³⁴ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, çev. Ahmet Demirhan, 2. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2017, s. 200.

onların akidelerini tahlil etmek açısından önemli bir veridir. Bektaşî nefeslerinin bestekarlarının meçhul olmasının sebebi, ilahilerin içkili sazlı alemlerin musikisi yani lâdînî musiki olarak kabul edilmesidir. Genel olarak ise ses musikisi tarikat ayinlerinin ayrılmaz unsurudur.¹³⁵ Fakat Şia'nın bir kolu olan Zeydilere göre ahlak kurallarına uymayan eğilimler şiddetle kınanmalıdır. Ayrıca vecde ulaşmak için sema, raks, müzik, ilahi vb. konularda sufi uygulamalarını şiddetle yasaklamışlardır. Düşmanın/şeytanın müride raks etmek, ilahi dinlemek, oyun ve eğlence vb. fısıldadığı şeyler şeriata aykırı şeylerdir.¹³⁶

Seyyid Hüseyin Nasr'a göre de Kur'an-ı Kerim Allah kelamı olmasının yanında geleneksel ölçüsüyle müzik ve şiirdir.¹³⁷ İnsanın manevi açıdan doyuma ulaşması için Kur'an tilavetinde de müzik aslında bir ihtiyaçtır. Kemalat noktasına yakın olanlar ihtiyaç duymayabilirler fakat toplumun ekseriyeti buna ihtiyaç duymaktadır. Hem tasavvuf hem şeriat hem de müzikte üstad olan Şirazlı Ruzbanhan Baqli'ye göre ruhun diriliği manevi müziğe bağlıdır.¹³⁸ Baqli'nin müziğe ayrıntılı bakışı pek çok şeye açıklık getirmektedir:

“Müzik, insanın, ait olduğu konumun (beşeriyet) yüklerinden tüm düşüncelerin sükûna erişidir ve insanın tabiatını heyecanlandırır. Rabbanî olanın gizemlerinin (esrâr-ı rabbânî) muharrikidir o. Bazıları için müzik iğvadır, çünkü bu kimseler mükemmel değildirler. Diğerleri için ise öğüttür (ibret), çünkü onlar mükemmeliyete erişmemişlerdir. Beden olarak canlı olsalar da kalpleri ölü olanlar için müzik dinlemek uygun değildir; çünkü bu kimselerin helâk olmasına sebebiyet verir. Ancak ister ruhunu keşfetsin isterse de keşfetmesin, kalbi keyifli olanların müzik dinlemesi zorunludur. Müzikte üç yüz bin keyif vardır ki, bir tanesinin yardımıyla bile, ibadetin herhangi bir biçimi aracılığıyla herhangi bir arifin başaramayacağı bir yolla marifet elde etme yolunun bin yılı birden yaşanır.”¹³⁹

Gazâlî'ye göre müzik eğlence amaçlı olsa dahi gereklidir; çünkü eğlence kalbe ferahlık verir, fikri yorgunluğu hafifletir, sıkılan ve sürekli dersle ya da işle uğraşan kalbin devasıdır ve kişi işine döndüğünde daha aktif olur, hatta ibadet ve vazifelerine kuvvetli bir arzu ile yönelir.¹⁴⁰ Bu niyetle yapılan eğlence ibadettir. Eğlence iyi vasıflara

¹³⁵ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, ss. 38-39.

¹³⁶ Salih Çift, “Zeydilik ve Tasavvuf”, (Wilferd Madelung, Zaydî Attitudes to Sufism çevirisi), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 9 (2000), ss. 775-777.

¹³⁷ Nasr, *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, s. 195.

¹³⁸ Yalçın Çetinkaya, *Müzik Yazıları*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999, s. 55.

¹³⁹ Risaletü'l-Quds'tan aktaran Nasr, a.g.e., ss. 201-202.

¹⁴⁰ Sümeyra Güvendi, *Fıkıhta Lehv (Oyun ve Eğlence)* (Yüksek Lisans Tezi), Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 12.

ulaşmanın, kalbi Hakk'a sevk etmenin bir aracıdır. Her şeyde olduğu gibi eğlencenin de dozu önemlidir. Çünkü çokluk sebebiyle güzellik, çirkinlik olur. Mevlana'ya göre “musiki Tanrı aşıkları için ruhun gıdası olmuştur, zira musikide sevgili ile birleşme ümidi vardır...”¹⁴¹ Buradaki müspet anlamdaki eğlenceye karşılık menfi eğlence anlayışının ürünü olan eğlence müziği ise eğlendirmekten ziyade insanların susturulması, dilin dejenerasyonu, insanların kendini ifade etme becerisinin eksikliğinin tamamlayıcısı olma işlevini görmektedir.¹⁴²

Sonuç olarak görmekteyiz ki “hangi amaç”, “hangi müzik”, “öznenin dindarlığı ya da kişiliği” soruları müziğin helalliyi konusunda başlıca dikkat edilmesi gereken sorulardır. Bunlar olmadan sadece “Müzik ve çalgı aleti haramdır.” deyip meselenin etkili ve durumu değiştiren unsurlarını ele almadan hüküm vermek isabetli olmamaktadır.

B. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE POPÜLER DİNİ KÜLTÜR VE MÜZİK

1. Cumhuriyet Döneminde Müzik Konusundaki Değişim ve Gelişmeler

Yirminci yüzyıl tüm toplumlar için teknolojinin ve iletişimin geliştiği bir dönem olmakla birlikte toplumların Batı medeniyetinin dönüştürücü, asimile edici etkisinin altında kaldığı bir yüzyıldır. Bu sebeple Müslüman toplumlar asimilatör Batı medeniyetinin saldırılarından kendilerini muhafaza etmek için inanç ve ahlak alanlarına yoğunluk vermişlerdir. Kültür ve sanattan uzak kalış, Müslüman toplumların kendi kültür ürünlerine yabancılaşmalarına, Batı medeniyetinin İslam dünyasına sunduğu eğlence/lehv odaklı müzik ya da kültürün olumsuz yanlarına odaklanıp bunları tartışmalarına sebep olmuştur.¹⁴³

Devrim bir şeyin doğal seyrine müdahaleyi ifade etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin devrimler döneminde Türk Müziğinin icra edilmesi ve dinlenmesinin yasaklanması, kültür ve sanatı her türlü etkiye açık hale getirmiştir. Osmanlı müziğini olduğu gibi Batı'ya tanıtmaya imkan varken, muasır medeniyetlerin seviyesine ulaşmak

¹⁴¹ Mesnevi'den aktaran Ahmet Faruk Sinanoğlu, “Sosyalleşme Sürecinde Toplumsal Bir Değer Olarak Sanat”, *Farklı Disiplinlerde Müzik*, ed. Ünal İmik, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, s. 48.

¹⁴² Adorno, *Müzik Yazıları*, s. 142.

¹⁴³ Düzenli, “Yirminci Yüzyılda Müslüman ve Müzik: Problemler ve Çözüm Önerileri”, s. 692.

amacıyla yapılan köklü müzik devrimi Eflatun'un deyimiyle sitenin duvarlarını yıkmıştır.¹⁴⁴

Osmanlı'da müzik alanında Batılılaşma II. Mahmut döneminde 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kapatılmasıyla başlamıştır. Mehterhane kapatılmış, kurulan yeni askeri düzene uygun olması gerekçesiyle Mızıkâ-i Hümayun kurulmuştur.¹⁴⁵ Cumhuriyet döneminde 1926'da okullarda Türk musikisi eğitimini Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, Konservatuardan (Dârülelhan) ise müdür Musa Süreyya kaldırmıştır. Sebep olarak alaturkanın zor oluşu ve çocukların gırtlaklarının bu müziğe müsait olmayışı gösterilmiştir. Yetiştirilen müzik öğretmenleri Batı Müziği eğitimi aldıkları için müzik kitaplarında Türk Müziği ile ilgili geçen kısımları ortak kararla okutmamışlardır. 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılıp, 1932'de Arapça ezanın yasaklanmasıyla camilerde Arapça okunan ilahiler de yasaklanmıştır. Bu durum dini musiki açısından sıkıntılar meydana getirmiştir.¹⁴⁶ 1934'te hem İlahiyat Fakültesi kapatılmış hem de radyodan 1927'den itibaren yapılan Türk musikisi yayımları kaldırılmıştır.¹⁴⁷ Dikkat edilmesi gereken nokta din ile müzikle ilgili politikaların paralel seyretmesidir. 1930'lu yıllarda musiki inkılâbı için yapılan girişimler Gökâlçî görüşlerden mülhemdir. Çünkü Ziya Gökâlçî'ye göre milli musikimiz halk musikisi ve Batı musikisi bileşiminden oluşacaktır. Ona göre başka bir bileşimden milli musiki oluşması mümkün değildir.¹⁴⁸

Yirminci yüzyılın başında müzikteki bu devrimlerin ardından Atatürk'ün Savarona yatında bir akşam yasaktan haberi yokmuşçasına radyodan fasıl dinlemesi üzerine Türk müziği yasağı kaldırılmıştır. Fakat bu süreçte radyo kanallarında kendi müziğimizin yerini Arap, İran ve Hint müziği gibi farklı kültür müzikleri almıştır. Yasak kalktıktan sonra genellikle hafız ve gazelhanların icra ettiği Türk ses sanatına 1930'larda Münir Nurettin Selçuk ile Batı tekniği eklenmiştir. 1960'larda Arabesk isimli halk tabanlı Türk pop müziği bu yasaklamaların etkisiyle doğmuştur.¹⁴⁹ Arabesk

¹⁴⁴ Çetinkaya, *Müzik Yazıları*, ss. 15-16.

¹⁴⁵ Kolukıncık, "Osmanlı'nın İlk Resmi Konservatuarı Dârü'l-Elhân ve Müzik Eğitimi Açısından Önemi", s. 634.

¹⁴⁶ Mehmet Tıraşçı, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Türk Dini Musikisi Dersi Üzerine Bir Değerlendirme", *Route Educational and Social Science Journal*, S. 2 (3) (2015), s. 25.

¹⁴⁷ Cınuçen Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1998, s. 296.

¹⁴⁸ Cem Behar, *Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, ss. 272-273.

¹⁴⁹ Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, ss. 296-297.

80’li yıllara kadar sessiz ve kendi içine dönük gecekondü kesiminin müziği olmuştur. Fakat 80’lerden sonra arabesk siyasi atmosferin içinde kültürel bir araç olarak kullanılmıştır. Devlet arabeski kadim müzik türlerimizden hiçbirine uymadığı gerekçesiyle yasaklarken daha sonra kendisi kullanmış ve arabesk Türkiye’nin her yerini sarmıştır.¹⁵⁰

Orhan Gencebay arabeskin uydurma olmadığını, Türk müziğini kendi kimliğimizle muasır medeniyetler seviyesine taşıma gayretiyle bu türde eserler verdiğini ve kendine mahsus bir üslubunun olduğunu ifade etmektedir. Teknik olarak müzikte değişiklikler ve zenginlikler yaptığını söylemektedir. Buna rağmen umutsuz aşıklar, günlük dertleriyle boğuşanlar, umutsuz, mutsuz ve başarısız insanlar arabeski tercih etmiş, hatta onun müzikleriyle kendilerini bir gruba ait hissetmişlerdir.¹⁵¹ Daha sonraları Gencebay’ı dinleyen insan profili çeşitlenmiştir. “Çokseslilik eşittir çağdaşlık” algısının gölgesinde medya, hafif müziği/pop müziği arabesk müziğinin yanında sunmuştur. Hatta popa-besk denilebilecek bir tür de meydana gelmiştir.¹⁵² Müzik artık çok çeşitli ama kimlik kaybına uğramış hale gelmiştir. Burada Adorno’nun toplum için yapılan yeniden üretim hakkındaki tespitinin benzerini görüyoruz.

Televizyonun ilk yıllarında her hafta TRT kanalında verilen Pazar Konseri programı klasik müziğin kabul ettirilmesi, halkın bu müzik türüne alıştırılması ve bunun yaygınlaştırılması için yapılan bir yayındır. Anadolu halkının geleneklerine bağlı olması bu çabayı boşa çıkarmıştır. 1980’lere kadar geleneksel müziğin yerine modern müziğin konulması çabalarının boşa çıkması sadece halkın direnmesiyle değil, uluslararası şirketlerin yeni sömürü politikaları olan demokratikleşme, özgürlük, yerellik, küreselleşme, çok seslilik vs. bilinç yönetimleriyle gelenekselin ortadan kaldırılması fikrinden vazgeçilmesi ve gelenekseli çoğulculuk içinde koruma propagandalarıyla da yakından ilgilidir.¹⁵³

¹⁵⁰ Hale Okçay, “1980’lerde Türkiye Sosyolojisinin Görünümü: Şerif Mardin ve Nilüfer Göle”, *Türkiye’de Sosyolojinin Yüzyıllık Serüveni*, Duvar Yayınları, 2015, s. 7.

[https://www.academia.edu/32744535/1980lerde_Turkiyede_Sosyolojinin_Gorunumu_Serif_Mardin_ve_Nilufer_Gole_Turkiyede_Sosyolojinin_Yuzyillik_Serüveni_Editör_Prof._Dr._Hale_OKÇAY_Duvar_Yayınları_2015_\(24.07.2019\).](https://www.academia.edu/32744535/1980lerde_Turkiyede_Sosyolojinin_Gorunumu_Serif_Mardin_ve_Nilufer_Gole_Turkiyede_Sosyolojinin_Yuzyillik_Serüveni_Editör_Prof._Dr._Hale_OKÇAY_Duvar_Yayınları_2015_(24.07.2019).)

¹⁵¹ Fatih Özdemir, ”Albüm Kapaklarının Tasarım Sorunları”, ed. Ünal İmik, *Farklı Disiplinlerde Müzik*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, s. 122.

¹⁵² Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, s. 258.

¹⁵³ İrfan Erdoğan, Pınar Beşevli Solmaz, *Sinema ve Müzik Materyal Satış ve Bilinç Yönetimi İçin Bilişsel ve Duygusalın Oluşturulması*, Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2005, s. 64.

Son dönemde Arabesk gibi ortaya çıkan yeni müzik anlayışlarının yanında kadim müzik külliyatımız ve usullerimizin tekrar canlanmakta olduğu görülmektedir. Türk Sanat, Halk ve Tasavvuf Musikisi Batı müziği ile sentezlenmeye çalışılarak halka sunulmaktadır. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken husus “Tekrar ele alınan ürünün ilk üretildiği kalbî, zihnî ve toplumsal yapı neydi, şu anda yeniden üretimde ele alınan bu yapılar nasıldır?” sorusudur.¹⁵⁴ Adorno’ya göre yeniden üretim toplum için olduğunda eserlerin esas hali ıskalanır. Kapitalizm öncesi yeniden üretime gelenek hükmederken, burjuva sınıfının zaferi ile yeniden üretilen şey toplumun karşısına bir meta olarak çıkmıştır.¹⁵⁵ Bu durum son dönem müzik sentezlerinde de görülmektedir.

1963’ten itibaren kalkınma planlarında müzik sadece lafta yer almış, Batı kültürü ve müziği kalkınma planları ile Türk kültürüne dâhil edilmeye çalışılmış, fakat Türk musikisinin gelişimi için hiçbir faaliyet gösterilmemiştir. 2. *Beş Yıllık Kalkınma Planında* (1968-1972) müziğe yönelik tedbirlerde geleneksel müziğin tekrar gün yüzüne çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir.¹⁵⁶ 3. *Beş Yıllık Kalkınma Planında* (1973-1978) unutulmaya yüz tutan Türk sanatının ve Türk kültürünün araştırmasını yapacak bilimsel kurumların kurulması için inceleme yapılması kararı alınmıştır. Arabesk müziğin geleneksel müziğe zarar vermesi gerekçesiyle önlemlerin alınması da kararlaştırılmıştır.¹⁵⁷ Fakat Gencebay kendisine sansür getirenleri dar görüşlü olarak ifade etmiştir.¹⁵⁸ 2015 yılına geldiğinde ise Orhan Gencebay’a müzik alanında Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü verilecektir.¹⁵⁹ Toplum zamanla yenilikleri benimsediği için devlet de toplumun alıştığı yeni değerlere sahip çıkmıştır.

1985 5. *Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda* milli kültür kavramının üzerinde durulmuş, milli kültürün araştırılması ve günlük yaşama dâhil edilmesi ile ilgili çalışmaların yapılmasına yer verilmiştir. Türk Musikisinin araştırılmasına da yer verilmiş, Türk Musikisi Komisyonu kurulmuştur.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Şentürk, *Müzik ve Kimlik*, s. 93.

¹⁵⁵ Adorno, *Müzik Yazıları*, s. 73.

¹⁵⁶ Salih Akkaş, *Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2015, s. 211.

¹⁵⁷ Akkaş, *Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, ss. 219-221.

¹⁵⁸ Orhan Gencebay, “Orhan Gencebay Hülya Koçyiğit ile Film Gibi Hayatlar 4. Bölüm”, 06.05.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=IHJVbMvGLXw>. (05.06.2019).

¹⁵⁹ Haber, “Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri Sahiplerini Buldu”, *Baran*, S. 466 (2015), s. 10.

¹⁶⁰ Akkaş, *Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, s. 285.

Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı mezunlarına uzun süre öğretmenlik hakkı verilmemiş ve YÖK bu Konservatuvarın kurulmasında Batı Müziği eğitimi şart koşturmuşur.¹⁶¹ Cinuçen Tanrıkorur'un 1983 yılında dönemin başbakanı Turgut Özal'a yazdığı okullardaki müzik eğitiminin durumunu ifade eden rapor üzerine %98,5 Batı müziği %1,5 Türk müziği oranı, %50 Batı müziği %50 Türk müziği olacak şekilde ortaokul müzik kitaplarındaki bilgiler düzenlenmiştir.¹⁶² İlkokuldan liseye kadar haftada bir saatlik müzik derslerinde "yağ satarım, bal satarım" gibi nota öğretimi, Batılı bestecilerin hayatları ve az miktarda Türk musikisi öğretilmiştir. Tanrıkorur'a göre iki üç İngilizce şarkı ezberleyince çağdaş olduğunu düşünen ama kendi kültüründen uzak gençler o dönemin sonucudur.¹⁶³

6. *Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1989-1993) uygulamaları dâhilinde 1990 yılında Konya Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu ve 1991 yılında İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğu kurulmuştur. Konya Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu tasavvuf müziğinin en üst seviyede seslendirilmesi ve araştırılıp tanıtılması; İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğu ise Türk sanat müziği, tasavvuf müziği ve mehter müziği türlerinin kendilerine has seslendirme biçimleriyle araştırılması, tanıtılması ve seslendirilmesi amacıyla kurulmuştur.¹⁶⁴ Altıncı kalkınma döneminde bir önceki dönemde olduğu gibi özel sermaye Batı müziği uygulamalarında bulunan kuruluşları desteklemiştir. Cumhuriyet dönemi boyunca özel sermaye geleneksel müzik topluluklarını hiç desteklememiştir. Devletçi/seçkinici yani Batıcı müzik anlayışıyla yükseköğretim bünyesinde opera ve bale bölümleri, geleneksel müzikle ilgili sadece seslendirme toplulukları kurulmuştur. Geleneksel müzikle ilgili uygulamalar sadece korumaya yönelik olmuş, bunu geliştirme ya da uluslararası düzeye çıkarma amacı taşımamıştır.¹⁶⁵

7. *Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda* (1995-1999) önceki planlarda ifade edildiği gibi demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları, liberalizm gibi kavramlara vurgu yapılmıştır. Kültürel alandaki demokratik yaklaşım topluma ait tüm kültürel

¹⁶¹ Cinuçen Tanrıkorur, *Müzik Kültür ve Dil*, 2. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2009, ss. 50-51.

¹⁶² Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, ss. 269-270.

¹⁶³ Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, ss. 259-261.

¹⁶⁴ Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, s. 340.

¹⁶⁵ Akkaş, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, ss. 342-343.

öğelerin desteklenmesini öngörmüştür.¹⁶⁶ Fakat topluma sonradan dâhil edilen kültür parçalarının da topluma ait sayıldığı anlaşılabilmektedir.

Liberalizmin ön gördüğü çok kültürlülük anlayışı, topluma ait tüm kültürel değer ve öğelerin geliştirilmesi, desteklenmesi ve yaygınlaştırılması konusunda kendisini göstermiştir. Konya Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu, İstanbul Tarihi Türk Müziği Topluluğu, Nevşehir Hacıbektaş Semah Topluluğu, Devlet Türk Halk Müziği Korusu, Edirne Roman Müzik Topluluğu vb.nin kurulması bunun göstergesidir. Fakat ifade edilmelidir ki 1980’li yıllara kadar ağırlıklı olarak Batı müziği yaygınlaştırılmış, hatta devlet sanatçılığı unvanı sadece Batı müziği faaliyetinde bulunan sanatçılara verilerek Batı müziği desteklenmiş, 1980’li yıllardan itibaren geleneksel ve diğer müzik türleri yaygınlaştırma stratejisi altına alınmıştır. Türk inkılâbının amaçlarını gerçekleştirmek için yapılan kültür değişiminde devlet, kültür ve müzik etkinliklerini bir araç olarak kullanmış, devletin siyasal görüşlerine göre müzik anlayışını biçimlendirmiştir.¹⁶⁷

Frankfurt okulunun ve özellikle Adorno’nun olumsuz yaklaşımına göre popüler kültür egemen kesimlerin egemenliklerini sürdürmek için ürettikleri ve alt kesimlere dayattıkları kültürel bir formdur. Toplumun diğer kesimlerine taşınan bu form, toplumsal gerçeklikleri gizlemektedir.¹⁶⁸ Kalkınma planları döneminde muasır medeniyetler seviyesine çıkmak amacıyla yürütülen tüm kültür politikaları Adorno’nun bu tezinin bir benzeri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Laik bir sistemin olmasından dolayı cami yapımını halkın eline bırakan iktidarlar aynı şekilde müziği de kendi haline bırakmışlardır. Fakat kurulan yüzlerce dernek ve koro eski hocaların ve üniversite hocalarının ilimlerinden faydalanılmasını sağlamış, adeta Türk müziğinin korunmasına vesile olmuştur.¹⁶⁹ Kültür, medeniyet ve sanatımız açısından yaşanan dönüşümlerin aksine geriye 200 kadar plak bırakarak ilk ses belgelerinin sahibi ve sanatımızın büyüklerinden olan Tanburî Cemil Bey (1873-1916); 20. yy. Türk musikisi ikinci dehası hafız, imam ve film müzikleri bestecisi Sadettin Kaynak (1895-1961); Darulfeyzi Musiki Cemiyetinde yetişerek 12 yaşında

¹⁶⁶ Akkaş, *Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, s. 344.

¹⁶⁷ Akkaş, *Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, ss. 348-363.

¹⁶⁸ Öznur Yılmaz, *Türkiye’de Popüler Müzik Tartışmaları*, İstanbul: 7 Renk Basım ve Filmcilik, 2017, s. 11.

¹⁶⁹ Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, ss. 294-297.

parlayan, Türk ses sanatına Batı tekniğini katan Münir Nurettin Selçuk (1900-1981) gibi isimler yetişmiştir. Bu sayede musiki köklerimiz bugüne aktarılmıştır.

İslam ve Doğu müziği kalbin sesi, Batı müziği ise aklın sesidir.¹⁷⁰ Bulduğumuz coğrafya itibarıyla iki kültürün ve müziğin bir araya gelip harmanlanmasını sağlayan konumda bulunmaktayız. Türk müzik kültürü aynı zamanda etkileyen konumdadır. Tarihi İpek yolu Türk müziğinin etkileyen konumda olmasında ve gelişmesinde etkileşim yolu olmuştur. Önümüzdeki 21. yüzyılda Türk müzik kültürü bu karakterini sürdürerek modern birlik bütünlük ve post-modern çeşitlilik olmak üzere iki temel eğilim üzerinden gelişimini sağlayabilecektir. Türk müziğinin çoğulcu bir anlayış ve yaklaşımla özgün karaktere sahip olacağı öngörülmektedir.¹⁷¹

2. Dindar Camiinin Popüler Kültüre Bakışı

Cinuçen Tanrıkorur'un aktardığına göre Falih Rıfkı Atay "Biz kendi memleketimizde sömürgeci gibi dolaştık." itirafında bulunmuştur. Bu itiraf Türk milletinin, Cumhuriyet tarihi döneminde, kendi aydınlarının kendi kültürlerine yabancı ve düşman olmasının ifadesidir.¹⁷² Yüzlerce yıllık kültür tarihimiz bir kenara konarak sanat eserlerinde yabancı kültür işlenmiş ve Türk milletine kendi kültürü zayıf, Batı kültürü ise güçlü gösterilmiştir. İnsan doğası gereği ancak kendi kodlarının bulunduğu kültür ile mutlu olabildiği için yabancı kültür toplum nezdinde yüzeysel kalmış ve ancak belirli kesim tarafından benimsenmiştir. Kültürsüzlüğümüz/kültür karmaşamız sonucunda popüler olan ne varsa o revaçta olur hale gelmiştir. Konuyla alakalı Cinuçen Tanrıkorur'un dikkatleri çekmek istediği güzel bir örnek vardır. Zeki Müren'in vefatı ile Bekir Sıtkı Sezgin'in vefatı iki hafta ara iledir. Zeki Müren'in vefatı TV yapımcısı açısından atlanılmaması gereken bir olaydır çünkü o pop-stardır. Fakat Zeki Müren'den iki hafta önce vefat eden Türk Klasik Musikisinin en önemli yorumcularından biri olan Bekir Sıtkı Sezgin'in vefatı TRT tarafından kale alınmamıştır, çünkü o pop-star değildir.¹⁷³

¹⁷⁰ Çetinkaya, *Müzik Yazıları*, ss. 35-37.

¹⁷¹ Ali Uçan, *Türk Müzik Kültürü*, 3.b., Ankara: Evrensel Müzik ve Yayınevi, 2015, ss. 168-172.

¹⁷² Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, s. 249.

¹⁷³ Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, s. 260.

a. Dindar Camiannın Popüler Kültür Hakkındaki Fikirleri

Her toplumun kendine has geleneksel kültürü varken, popüler kültürün kitle iletişim araçlarıyla hızlıca yayılmasıyla toplumlarda farklılıklar olmuştur. Dini reddeden laik eğitim sistemi sebebiyle geleneksel hayat şeklinden uzaklaşıp, dini ve ahlaki değerlere uygunluğunu sorgulamadan değişimi kabul etmek; dini ve ahlaki değerlere zıt olmasından dolayı popüler kültür ürünlerini tamamen reddetmek; popüler kültürün sunduğu yaşam şekillerinden toplumun dini ve ahlaki bütünlüğüne uygun olanlarını benimsemek şeklinde üç farklı anlayış oluşmuştur. Dindar camiadan, saydığımız üç gruba da dâhil olanlar vardır. Dindar camia gelecek nesillerin içinde bulunacağı duruma duyduğu kaygı sebebiyle popüler kültür kavramını daha çok reddeden bir tavır ile ele almaktadır. Şu satırlar bu minvaldedir:

“Popüler kültür insanlara, her türlü alanda bir tüketim mantığı içerisinde hareket etme iç güdüsü vererek, insanları amaçsızlaştırmakta ve hattâ metalaştırmaktadır. İnsanın metalaşması demek kalıbının dışına çıkarak materyalist ve kapitalist düzenin kısıncı içerisine girerek, kendinden kendi öz kültüründen, değerlerinden, milliliğinden uzaklaşması demektir. Bu yöndeki gelişiminden uzak bir değişim toplumları sürüleştirecek güdülemeye müsait bir konuma getirmektedir. Ve artık böyle bir toplum üzerinde istenildiği gibi gelecek kurgusu yapılabilir, o toplumun insanlarının kendi menfaati doğrultusunda hizmet etmesi sağlanabilir.”¹⁷⁴

Benzer şekilde *Anlayış* dergisinde yayımlanan bir yazıda popüler kültürle alakalı olarak bu bahis bulunmaktadır. 19. yüzyıldaki Kartezyen geleneğinden kalan bir anlayışla ahlaki davranışın tasavvur boyutu görmezden gelinerek ahlaki davranış mekanik bir davranış olarak görülmektedir. Ahlaki davranışların oluşması için ahlaki değerler önemlidir. Ama günümüzde dizi, film, çizgi filmler eğlence unsuru olarak görüldüğü için kişilikleri şekillendirmedeki etkisi göz ardı edilmektedir. Dizi ve filmler mecazi yönleriyle izleyiciyi kendi olay örgüsünde sürüklemektedir. İzleyici filmin içindeki duyguları yaşarken yapımcıların zihin kalıpları içerisinde şekillenerek kendisine adeta format atmaktadır. Kendi geleneksel bağlarından koparılmış zayıf kimlikler filmlerde sunulan güçlü figürlerle zayıflığını gidermeye çalışır. Dolayısıyla ahlaki tecrübelerin yerleşmesi ahlaki değerlerden daha çok önemlidir. Dizi ve filmler bu şekilde devam ettikçe ufkumuzu şekillendirmeye devam edecektir. Bütün roman, hikâye, çizgi film, film ve diziler popüler kültür ismi altında hem tüketim kültürünü

¹⁷⁴ Sinan Yalçın, “Kültür (and) Popüler Kültür”, *Kardelen*, S. 50 (2006), s. 13.

hem de değerlerden yoksun batı kültürünü küreselleştirmeye çalışmaktadır. Bundan kurtulmanın çaresi ise onları kale almamak ve dünyayı yönlendirmekte olan güç odaklarının ulaşamadığı tevarüs yoluyla bize ulaşan varoluşsal değerlere sarılmaktır.¹⁷⁵

Gençlerin popüler kültürün sunduğu her ürünü kalite aramadan bir arada kullanmaları gerçekte onları mutlu kılmamaktadır. Sadece ritim ve manasız basit sözlerden oluşan müzikleri dinlemeleri; birbirleriyle uyumsuz, onları diğerlerinden farklı kılan ve onlarla dikkati üzerlerine çektiklerini düşündükleri kıyafetleri giymeleri; albenili paketlerin içerisinde mahiyetini bilmedikleri yiyecekleri tüketmeleri hayatlarında eksikliklerini hissettikleri duyguları doyurma çabasıdır. Ayşe Sena Ünsal'a göre diplomalı çalışan anneler çocuklarını vasıfsız insanlara emanet etmekte, yeterince sevgi ve ilgi göremeyen çocuklar sağlıklı yetişmemektedir. Televizyonla meşgul olurlarken dejenere olmaktadır. Benliklerinde olan boşluklar başkalarının doldurulmaya açık alanlar olmakta ve doldurulmaktadır.¹⁷⁶

İbrahim Tenekeci popüler kültürle ilgili önemli bir ayırım yapmakta ve görünmek istemek ile teşhircilik arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır:

“Çalışma odamın penceresinden dışarıyı seyrediyorum. Karşiki yamaçta ateş yanıyor. Hemen not defterime şunu yazıyorum: “Bu ateş, sobanın içinde olsaydı dikkatimi çekmezdi. Demek ki dünya, görünmek üzerine kuruludur. Ve ancak görülen şeyler hayret uyandırır...”“Ben gizli bir hazineydim, tanınayım diye mahlukatı yarattım.” diyenin kullarıyız. Haliyle insan nefsi de bilinmek ister. Bunda yadırganacak bir taraf yoktur. Fakat “görünmek istemek”le teşhirciliği birbirine karıştırırsak, popüler kültürün tuzağına düşmüş, bu tatsız-tuzsuz şeyin bir parçası olmuş oluruz. ... Teşhircilik röntgenciliği de beraberinde getiriyor. Dikkat edin: Orasını burasını teşhir eden sözde sanatçıların, sanatları(!) değil de, özel hayatları merak ediliyor.”¹⁷⁷

Halk yaptığı işlerle görünmek amacını bazen taşımadığı halde zamanla teşhirciliğe kayabilmektedir. Teşhirci yeteneksiz ve hastadır, ölçüsü olmadığı için yaptıklarının yanlış olduğunun da farkında değildir. Tenekeci bu durumun çözümünü yetenekli, sağlıklı ve akıllı başında kişileri bulmak ve onları göz önüne çıkarmak olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ İsmail Demirezen, “Formatlanmış Belleklerle, Herkes Rambo, Süperman”, *Anlayış*, S. 18 (2004), ss. 90-91.

¹⁷⁶ Ayşe Sena Ünsal, “Değişimin Ardındaki Yüzler”, *Kardelen*, S. 51 (2007), ss. 18-19.

¹⁷⁷ İbrahim Tenekeci, “Popüler Kültürün Yan Etkisi: Teşhircilik”, *Anadolu Gençlik*, S. 49 (2004), s. 68.

¹⁷⁸ Tenekeci, “Popüler Kültürün Yan Etkisi: Teşhircilik”, s. 68.

Toplumun hızlı bir değişim geçirdiği zamanda, özellikle yeni kuşaklar her şeyi popüler kültürün sunduğu imkanlara göre değerlendirmektedir. Bu ise ortak bir bilincin sağlanmasının imkanını yok etmek etmektedir.¹⁷⁹ Çünkü popüler kültür beraberinde seküler bir yaşam tarzı önermektedir. Bu her yeni gelen neslin seküler ve liberal yaşam tarzına¹⁸⁰ daha yakın olmasına sebep olmaktadır. Hızlı değişim içerisinde gittikçe değişen hayat karşısında dindar camia ise buna kayıtsız kalamamaktadır. Seküler ortamda müslümanların arzuladığı ortak bilinç/ümme bilinci, birlik beraberlik, dini değerlere bağlılık düşüncesi gittikçe zorlaşmaktadır.¹⁸¹

Pop-müzik endüstrisinin gençleri sömürmesi fikri pek çok çevrelerce dile getirilir. Bu konuda ilk çalışmaları yapan Stuart Hall ve Paddy Whannel' e göre ise üretici ile dinleyicinin metni ya da pratiği kullanması birbiriyle çelişkili olduğu için bu fikir basittir. Ancak pop-müzik kültürü –şarkı, konser, dergi, festival, filmler- gençler için ortak kimlik oluşturma fonksiyonu görmektedir.¹⁸² Buna göre dindar camianın gençleri ifsad ettiği gerekçesiyle pop-kültürle ilgili olumsuz fikirleri, aslında bu endüstrinin ortak bir kimlik oluştururken hangi tasavvuru esas aldığı ile ilgilidir. Oluşturulmak istenen kimliğin dini esaslara uygun olmaması dindar camianın tepkili fikirlerini anlaşılır kılmaktadır. Bu kimlik sadece dine uygun olmayışından değil tek-tip insanlığa sebep oluşu yüzünden de eleştirilir. Hit şarkılar birbirine benzerler, hatta aynı detayların kullanılıp standartlaştırılması ile bireylerin aynılaşmasına sebep olmaktadır ve Adorno'ya göre bu sahte-bireyselleştirir.¹⁸³ Dindar camia da popüler kültür metaları ile bireyselleşmeye çalışan gençlerin sahteleşmesinden muzdariptir.

b. Medya, TV Programları ve Basın

Türk televizyon tarihine baktığımızda, diziler, halkı yukarıdan aşağıya dikte eden tavırla batılılaştırma aracı olmuştur. TRT tarihinde yayınlanan ilk diziler halkın zihninde yer etmiştir. Şu anki intikam, ihtiras, şiddet, cinayet, yasak ilişkilerin konu olduğu dizilerle yabancı Hıristiyan yapımı olan Küçük Ev dizisi karşılaştırıldığında bu dizi daha ilkeli ve dürüst bir dizi olarak değerlendirilmiş ve şimdiki dizilerden daha

¹⁷⁹ Abdurrahman Aslan, “Değişim, Haz ve Özgürlüğü Tüketimin Dünyasında Aramak I”, *Bilge Adamlar*, S. 21-22 (2008), s. 6.

¹⁸⁰ Aslan, “Değişim, Haz ve Özgürlüğü Tüketimin Dünyasında Aramak I”, s. 12.

¹⁸¹ Cevdet Işık, “Modern Kültür ve Şirk”, *Kur’ani Hayat*, S. 48 (2016), s. 52.

¹⁸² John Storey, *Popüler Kültür Çalışmaları*, çev. Koray Kardeşahin, İstanbul: Babil Yayınları, 2000, s. 119,

¹⁸³ Storey, *Popüler Kültür Çalışmaları*, s. 113; bkz. Gendron, a.g.m., ss. 40-61.

düzenli mesajlar verdiği ifade edilmiştir. Devamında art arda gelen yabancı diziler toplumu bozmaya yavaş yavaş devam etmiştir.¹⁸⁴

Dallas dizisindeki “Ceyar” karakterine dizi yayındayken olumsuz bakılmış olmasına rağmen bu karakter sonradan toplumda “Ceyar”ların ortaya çıkmasının zeminini oluşturmuştur. O dönemde pazarda satılan Dallas bardağı ve “Ceyar” şapkası tüm olumsuzluğa rağmen yoğun ilgi görmüştür. Konuyla ilgili yazıyı yazan Mustafa Tekin’in 1983’te dedesinin vefatının ardından camide okuttuğu mevlüde katılımın az olmasının sebebi, o gün Dallas dizisinin yayım gününün olması, cemaatten bir kişinin “Bugün Dallas var kardeşim. Milletin keyfini bozdunuz.” demesi ile anlaşılmıştır. Dallas, toplumun dava anlayışına ve değerlerine ket vuran ilk dizi olma mahiyetini taşımaktadır. Daha sonra yayımlanan Brezilya dizilerinin aldatma, nikahsız beraberlik, eğlence, serbest yaşam temalarıyla dolu olması topluma batılı hayat tarzının yansımalarının devam ettiğini göstermektedir. 2000’li yılların özgürlük söylemleri 28 Şubat süreci sonrasında toplum içerisinde kendisine yer açmaya çalışan dindar kesimin de söylemleri arasına girmişti. 2000-2010 yılları arasında yerleştirilen söylemlerle pek çok şey “değer” bağlamından koparılıp “tercih” haline getirilmiş, marjinal olan çoğu şey normalleşmiştir. Postmodernizmin “anything goes-ne olsa gider” söylemi de bireyselliğin ve tercih söyleminin zeminini oluşturmuştur.¹⁸⁵ Özgürlük ve tercih söylemleri dindar camianın bazı yozlaştırmalara göz yummasına sebep olmuştur.

Dizilerle muhafazakâr gençlik hakkında algı yönetimi de yapılmıştır. “Çemberimde Gül Oya” ve “Hatırla Sevgili” dizilerinde solcu gençlik aydın, demokratik, ilerici, elinde kitap okuyan, sorgulayan, düşünen; sağcı gençlik ise saldırgan, tepkici, baskıcı, cebinde silah olan kişiler olarak gösterilmiştir. Fakat 2000’li yıllarda solcu gençlik gerçekte konserden konsere ve sahilden sahile koşmakta; İslamcı gençlik şiirden, roman, felsefe, tarih, sosyolojiye kadar farklı alanlarda okumalar yapmaktadır. Daha sonra ise İslamcı gençlik ötekini okumaya dalıp kendini okumayı unutmuştur.¹⁸⁶

Bir popüler kültür unsuru olarak pop-star yarışmalarına İslamcı dergilerde yer verilmiştir. 2000’li yıllarda yayımlanan pop-star yarışması İngiltere menşeli bir

¹⁸⁴ Mustafa Tekin, “Yerli Diziler Ne Kadar Yerli”, *Umrân*, S. 195 (2010), ss. 39-42.

¹⁸⁵ Tekin, “Yerli Diziler Ne Kadar Yerli”, ss. 39-42.

¹⁸⁶ Serkan Yorgancılar, “Yerli Dizilerde Yerli İnşa: Popüler Sol”, *Umrân*, S. 195 (2010), ss. 44-46.

yarışmanın Türkiye'ye uyarlanmış halidir ve küreselleşen popüler kültür dalgasını ülkemize taşımıştır. Sanat kültüründen yoksun ama halkın bağrından kopup gelen yarışmacıların aykırı ve olumsuz nitelikler taşıması rant sağlanması için pozitif bir etkidir.¹⁸⁷ Tamamen eğlence odaklı şovlarla dolu yarışmalar aslında toplumun değerlerini yozlaştırmaktadır. Eğlence, popüler kültürün en önemli savunma silahıdır¹⁸⁸ ve bu programların izlenmesini sağlayan önemli bir etkidir. Programaçıkan yarışmacıların bir kısmının komik duruma düşüp alay konusu olması ve aslında eğlence unsuru olmaması gereken şeylere seyircilerin kahkaha atıp alkışlaması toplumun hassasiyetlerini köreltmektedir.

Gerçeklik şovlarının, evlilik programları, BBG vb. programlar, kendi menşelerinde oyun olarak algılanmış, eğlenme türü sayılmış; fakat bize uyarlanmış şekillerinde dramatik hatta travmatik durumlar yaşanmıştır. Bu yarışmalara katılanlar; darbeler sürecinden geçmiş ve geleceğe dair umutlar taşımayan, eğitim seviyesi düşük, hayatlarındaki tek şansın bu yarışmalar olduğunu düşünen ve meşhur olmak isteyen kişiler oldukları için yarışma içerisinde yaşam savaşı vermişlerdir. İzleyenler de onlarla aynı duyguları yaşamışlar, onlarla beraber yarışıyorlarmış gibi bu programları önemsemişlerdir.¹⁸⁹

Popüler kültürün dâhil olduğu bir alan da yeni yetişen gençlik için yazılan romanlardır. Bu romanlar artık edebi bir dilden bağımsızdır. Hafif bir türe indirgenmiş, gençlere yaratıcı bir arınma sağlayarak ruhen rahatlamasını sağlayan bir tür olmaktan çıkan örneklerdir.¹⁹⁰ Son dönemde gençlere hatta çocuklara yönelik pedagojik olmayan, yoğun cinsellik içeren romanlar yayımlayan dört beş yayın evi bulunmakta ve bu “ergen kitapları”/ “meta romanları” çok satmaktadır. Ayrıca ortaokul ve lise gençleri, özellikle kızlar, birbirlerine bu kitapları ödünç vererek aralarında yaymaktadır. Ve aileler ve öğretmenler çoğunlukla bu durumdan habersizdir.¹⁹¹ Anlaşılmaktadır ki popüler kültürün dâhil olduğu her sanat alanı hafiflemekte, değersizleşmekte, en çok çocukları ve gençleri etkisi altına almaktadır.

¹⁸⁷ Sıtkı Karadeniz, “Popüler Kültür, Popüler Müzik ve Popüler Kimlik İnşa Biçimi Olarak Popstar Yarışmaları”, *Değirmen*, S. 14 (2008), s. 66.

¹⁸⁸ A. Can Yakın, “Pop Kültür Şok Kültür”, *Kaşgar*, S. 36 (2004), s. 130.

¹⁸⁹ Dilaver Demirdağ, “Hayatımız Pop-star”, *Umrân*, S. 114 (2004), ss. 30-31.

¹⁹⁰ Cevdet Karal, “Hız Tanrısının Kutsal Kitabı: ‘Roman’”, *Kaşgar*, S. 37-38 (2004), ss. 77-78.

¹⁹¹ Hamdi Akyol, “Romanlar hakkındaki twitleri”, 28.05.2019, https://twitter.com/hamdiakyol_/status/1133351726139023362?s=08. (05.06.2019).

3. Dindar Camianın Müziğe Bakışı

Teknolojinin çok yaygın olmadığı zamanlarda müzik kültürüne göre farklılık gösteren bir faaliyetti. Her kültürün, her ülkenin kendine has müzikleri olduğu gibi anlatım gücü yüksek olan kültür ürünlerinin evrensel niteliği bulunmaktaydı.¹⁹² Zamanımızda kültür toplumlar arasında homojenleşip tek-tipleşmekte, farklı bir dine ya da zihniyete sahip kişi ya da grupların müzikleri ülkemizde özellikle gençler tarafından dinlenmektedir. Erken gençlik dönemindekiler diğerlerinden farklı olmak ve dikkatleri üzerlerine çekmek istemektedirler. Yabancı müzikler bu ihtiyacı karşılayan bir örnektir. Dindar camia, duruma gençlerin davranış, konuşma ve dış görünüşündeki değişikliğine bakarak, onların Batılı sanatçılara benzemekte olduklarını ve İslami bir zihniyet ve görünüşten uzaklaştıklarını ifade ederken durumdan memnun olmadıklarını dile getirmektedirler.¹⁹³

Tarihte Müslüman âlimler müziğe ilim gözüyle bakmışlar, ona “nağmeler ilmi” demişlerdir. Farabi, El-Kindi, El- Harizmi, İbni Sina, Abdulkadir Meraği, İbn Haldun gibi pek çok İslam âlimi makamlar bulmuş, şarkı, ilahi, kâr, nakış gibi besteleri ve güfteleri hem akla hem ruha hitap eden hatta derinlik katan eserler yapmış, pek çok müzik aleti çalmışlardır. Sadece müzik alanında değil bütün bir medeniyetin diğer dalları olan mimaride, edebiyatta da eşsiz eserler vermişlerdir. Hammamizade İsmail Dede'nin Sultaniyegah Murabba'sı, Itri'nin Mevlevi Ayini gibi musiki eserleri; Mevlana Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi'si*, *Divan-ı Kebir'i*, Yunus Emre'nin *Divan'ı* gibi edebiyat eserleri; Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii ve külliyesi, Süleymaniye Daruşşifa'sı, Ayasofya'sı, Selimiye Camii'si¹⁹⁴ gibi mimari eserler; Molla Gürani, Molla Hüsrev, Ebussuud Efendi gibi ilmi eser ortaya koyan âlimler ve aynı anda hem ilim hem sanatla uğraşıp devlet yöneten padişahlar koskoca İslam medeniyetinin yapı taşlarıdır. Bu medeniyetin ardından bugün ise dindar camia hangi müziğin haram, hangisinin İslami olduğu, hangi müzik aletlerinin helal olduğu gibi meseleleri tartışmış, kanal ve radyolarında hangi müzikleri yayınlamaları gerektiği konusunda karmaşa

¹⁹² Hikmet Şimşek, “Müzik Uluslar arası Bir Dildir”, İstanbul, *Dış Politika*, S. 8 (1990), s. 149.

¹⁹³ Elif Memiş, “Yabancı Müzik Hayranlığı”, *Genç Öncüler*, S. 22 (2006), s. 14.

¹⁹⁴ “Mimar Sinan'ın Yaşamı ve Sanatçı Kişiliği”, 17.09.2013, <https://www.mimarsinan.gen.tr/mimar-sinanin-eserleri/>. (03.05.2019).

yaşamışlardır.¹⁹⁵ Dini grupların radyolarında müzik programları yaparken ortak bir tavra sahip olduklarını da söylemek mümkün değildir. Fakat sözlü Batı müziğini hiçbiri yayınlamamaktadır. Kadın sesi de hassas bir konu olduğu için kadın sanatçıların şarkılarını yayınlamamakta, hatta bazıları kadın spiker çalıştırmamaktadır.¹⁹⁶

Müslümanlar yeni inşaa edecek birikimden mahrumken yeniden inşayı klasik olanın yapısını bozarak oluşturmaya çalışmışlardır. Adorno'nun dediği gibi yeniden üretim sırasında asıldan koşarak uzaklaşmışlardır. Cumhuriyet dönemi boyunca muhafazakâr dindar diye bahsettiğimiz kesimler tarihi sanat miraslarını ileriye taşıyamamış, taklitlerinde de yetersiz kalmışlardır. Aristokrat ve aydın tabaka dine ait değerleri dışladığı için sanatın dini değerlerden yoksun kalışı Müslümanların sanatın her alanına karşı mesafeli durmaya itmiştir.¹⁹⁷

Dindar camianın çeşitli müzik türlerine bakışına geçmeden önce bir konuyu ele almak uygun olacaktır. Kadın sesi dindar camiada müzik konusunda problem olarak görülmektedir. Ancak konuyla alakalı İslamcı dergilerde yazı bulunmaması dikkat çekmektedir. Dindar kadınların uygun görülmeyen şekillerde şarkı söylediğine rastlanmadığı için, bazı pop şarkıları kadın şarkıcılar seslendirse de bu müzik türü toptan eleştirildiği için ya da muhafazakâr kadınlar topluma açık ortamlarda şarkı, türkü, ilahi söylemedikleri için bu konuya ayrıca değinilmemiş olduğu tahmin edilmektedir. *Haksöz* dergisindeki bir yazıda Ahzab Suresinin 32. ayeti olan “ Ey peygamber hanımları! Kendinizi kötülüklerden korumanız şartıyla, siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Bu sebeple sözü yumuşatarak söylemeyin, sonra kalbi çürük olan umuda kapılır, sizden beklendiği şekilde konuşun.” ayetine dikkat çekilmiş, fakat müzik ile bağlantı kurulmamıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ M. Talat Uzunyaylalı, “İslami Nitelikli Radyo ve Tv’lerin Müzik Çıkması”, *Kalem ve Onur*, S. 6-7 (1995), ss. 41-42.

¹⁹⁶ Umut Azak, “İslami Radyolar ve Türbanlı Spikerler”, ed. Nilüfer Göle, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, 4. b., İstanbul: Metis Yayınları, 2013, ss. 97-98.

¹⁹⁷ Salih Aydemir, “İslam Topluluklarında Sanat ve Dinin Kesişebildiği / Kesişemediği Toplumsal Yapı Analizi”, *İslam ve Sanat*, ed. Şeref Göküş, Rıfat Atay, Yasin Pişkin, İstanbul: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015, ss. 210-212.

¹⁹⁸ Yusuf Kardavi, “Kur’an’da Kadın ve Kadının Sesi Meselesi”, çev. Elveda Koç, *Haksöz*, S. 119 (2001), s. 47.

a. Pop Müzik

Bir sanat ürünü özgündür ve tektir. Kabiliyet sahibi kimse tarafından üretilir. Halbuki pop müzik ürünleri birbirinin türdeşi sayılabilecek nitelikteki şarkılardır. Bu yüzden sanat ürünü olup olmadığı tartışılmaktadır.¹⁹⁹ Pop müziklerde hakim olan melankolik duygular, dinleyen kişinin hayatında hiç yaşamadığı duygular olsa bile kişi bu duyguları derinden hissedebilmektedir.²⁰⁰ Belki de bu yüzden hayatı sebepsizce melankolik duygularla yaşayan yüzlerce insan bulunmaktadır.

Pop müzik her zaman daha fazla dinlenen, gündeme hakim olan bir müzik türüdür. Ondan kaçmak mümkün değildir ve her an her yerde maruz kalınabilmektedir. Günlük hayat içerisinde vakit geçirdiğimiz farklı mekanlarda dinlediğimiz müzikleri biz belirlemediğimiz için, dinlemek zorunda kaldığımız şarkılar bizi belirlemekte; toplum değişen müzik anlayışımız ile değişmektedir.²⁰¹ İster istemez olumsuz duygulara iten şarkılar olumsuz alışkanlıklara bulaşmanın oranını da artırabilmektedir. Bununla alakalı olarak yapılan bir araştırmada madde kullanmayı deneyen gençlerin denemeyenlere göre pop müziği daha fazla dinledikleri tespit edilmiştir. Konsere gitme oranı da madde kullanan gençlerde kullanmayanlara göre iki katı kadardır.²⁰²

Pop müzik ve genel olarak sanatla ilgili yazar Hasanali Yıldırım'ın aşağıdaki ifadeleri önemli tespitler içermekte ve dindar camianın müzik ve sanatla ilgili görüşlerine örneklik teşkil etmektedir.

“... Müzik endüstrisi, belki de dünyanın en üretken, ama aynı miktarda en obur canavarı. Özellikle popüler müziğin iyice cılkı çıkarılmış pop versiyonu, (Doğru, pop müzik ile popüler müzik arasında Adem ile Havva arasındaki kadar fark var.) üretim anlayışından, kapitalizmin vazgeçilmezleri arasında sayabileceğimiz kalıcılık, müşteri memnuniyeti, bilinirlik falan gibi kabulleri dahi silmiş durumda. Üç gün önce insanların “star” diye öne sürdükleri şarkıcıları, (Dikkat! Müzisyen değil, şarkıcı.) iki gün sonra kendileri bile unutuyorlar. ...

... Son yirmi yıldır, pop müziğin esasını teşkil eden kolay anlaşılabilirlik, kolay beğenilirlik, akılda kalıcılık, tekboyutluluk türünden vasıfları dahi bulamamaya başladık artık o Pazar artığı “mallarda”. Her aşamasından özensizlik ve

¹⁹⁹ Karadeniz, “Popüler Kültür, Popüler Müzik ve Popüler Kimlik İnşa Biçimi Olarak Popstar Yarışmaları”, s. 67.

²⁰⁰ Bilal İnan, “Müzik Ruhun Suni Gıdasıdır”, *Genç Adam*, S. 8 (2014), s. 7.

²⁰¹ Muhammed Kartal, “Kulaklarımız Değil Kalbimiz İşgal Altında Olan”, *Genç Adam*, S. 8 (2014), s. 9.

²⁰² Kültegin Ögel, Eda Armağan, “Madde Deneyen ve Denemeyen Ergenlerde Sosyal Aktivitelere Katılım: İstanbul Örneği”, *Bağımlılık Dergisi*, C. 8, S. 1 (2007), s. 21.

muhababına saygısızlık akıyor. Besteleyeninin, seslendireninin, söyleyeninin aklında tek bir tınısı kalmıyor ki muhababının içinde bir notası kalsın.”²⁰³

Talat Uzunyaylalı ise insanları anlamsız bir dünyaya ya da nefsanî duygulara yönelten pop şarkılar ile hu hu’lu, zikirli, hıçkırıklı, tehdit edici ilahilerin farksız olduğunu söyledikten sonra şu örnekleri vermektedir:

“... Mesela “..Yarap! Haberin nerden alayım..”, “Ben İmam Hatip’liyim, çift kanatlıyım”, “Mudara... Hayvan mısın mudara...”, “...İt it iken Allah’ı zikrediyor...”, “...nenni Muhammed’im nenninenni güzel yüzlüm nenni...”, “...aşık oldum Allah’a, güzel Rasulullah’a ... hiç aklımdan gitmiyor Hakkın nuru cemali”, “...Muhammed’in gözleri sürmeli...”, “...Mescit-i Aksa’da namaz kılardı, oradan göğe çıkardı...”(?!) türü sözleri olan (ki, ekserisi bu türden sözlere sahip) müzik parçaları İslam medeniyetine ait olamaz. Bunların pek çoğunun manası dahi İslâmî inanışla bağdaşmamaktadır. Adeta her yanlarından basitlik fişkırılmaktadır. ...”²⁰⁴

b. Ney

Ney çalgı aleti çoğu müzik türünde özellikle dini musikide çok sık kullanılan, diğer müzik türlerinde kullanıldığı zaman da müziğe manevî derinlik kazandıran bir çalgı aleti olduğu²⁰⁵ için ondan ayrıca bahsedilmesi gerekmektedir. Ney dünyadaki yaygın kullanıma göre sufizmde; bizde de tasavvuf musikisinde en temel çalgı aletidir.

Diğer müzik aletlerine göre ney, dindar camia için cevaz bakımından daha makbul bir müzik aletidir. Niyazi Sayın, Sadrettin Özçimi, Salih Bilgin, Kutsi Erguner, Ahmet Şahin, Ömer Faruk Tekbilek gibi isimler önemli neyzenlerimizden olup dindar camianın sanatla ilgilenen kesiminin dinlediği isimlerdendir. Bu isimler dünyaya açılan farklı program ve konserlerde bendir, kudüm, tambur, ud, klasik kemençe gibi diğer müzik aletleri icracılarıyla bir arada yer almaktadır. Dine aykırı, rahatsız edici bir durum bulunmadığı ve icra edilen eserlerin çoğunun sözsüz olmasından, sözlü olanlarında da dinle alakalı sözlerin bulunmasından dolayı bu müzik türü, hafif/pop müzik basitliğinden kaçmak isteyenler için ideal olmaktadır. Son dönemde muhafazakâr gençler tarafından da rağbet görmektedir.

Neye diğer müzik aletlerinden farklı olarak ulvî anlamlar yüklenmektedir. Neyzen Ömer Faruk Tekbilek hocası Aka Gündüz Kutbay’dan neyin insana benziyor

²⁰³ Hasanali Yıldırım, “Müzik ve Endüstri”, *Anlayış*, S. 76 (2009), s. 88.

²⁰⁴ Uzunyaylalı, “İslami Nitelikli Radyo ve Tv’lerin Müzik Çıkmazı”, s. 42.

²⁰⁵ Bkz. Yılmaz Öztuna, *Türk Müsiki Kavram ve Terimler Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, ss. 298-299.

oluşunu, ruhandan insana üflemesi münasebetiyle Allah'ın insan ile olan bağının nefes olduğunu, neyin de bu nefes ile konuştuğunu öğrenmiştir. Dolayısıyla ney üflemek Allah'a dua etmek gibidir. İnsan dua ettiği zaman dış dünya ile bağını keser, kendi ile baş başa kalır. Müzik icrasında da insan böyledir. Dua insanın kendisini bildiği andır. Kendini bilen Rabbini bilir düsturunca Ömer Faruk Tekbilek'e göre müzik icra eden insan kendi ile baş başa kaldığı için müzik Rabbe götüren yoldur.²⁰⁶“Musiki aşıkların aşkını, fasıkların fiskını artırır.” düsturunca müzik ruhun üzerinde etkilidir²⁰⁷ ve doğru müzik dinleyen ya da icra eden kişinin“Allah'a giden yollar”dan birinde olması mümkündür.

c. Popüler Dini Müzik: “Yeşil Pop”

1980'li yıllardan itibaren popüler dini müzik sektörü irşat amacıyla Türk müziğinde daha önce kullanılmayan formlarda ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsedilen politikaların etkisiyle kendi müzik kültürünü tanımayan Müslümanlar ezgi ve marşları Batı müziği formunda bestelemişlerdir. Sözleri dinî içeriğe sahip, fakat müzik alt yapısı, ses aralıkları, ritimleri Batı müziği formundadır. Tanzimat'tan bu yana kendi kültürümüzden uzak kaldığımız için ve evrensel diye kabul ettirilmeye çalışılan Batı kültürüne yabancı olduğumuz için Cinuçen Tanrıkorur'un ifadesiyle “yapılan bütün ucuzluklar aşağılık kompleksimizin tezahürleridir.”²⁰⁸ Halbuki Batı ülkelerinde bizim saf ve aslı haliyle icra edilen müziğimizin nasıl hayranlıkla dinlendiği ve onların müziğimizi öğrenmek istedikleri anlatılmaktadır.²⁰⁹

Bütün eleştirilere rağmen “Yeşil pop” diye adlandırılan eserler dindar camia içerisinde en makbul müzik türü olmuştur. Bu müzik türünü seslendirenler olarak Ömer Karaoğlu, Eşref Ziya Terzi, Mustafa Demirci, Aykut Kuşkaya gibi isimler ilk çıktıkları zamandan bu yana hala dinlenmektedir. Yeşil Pop 1980'li yıllarda piyasaya ilk çıktığında def ve neyden ibaretti. İhtiyaç hissedilen bir alanı doldurduğu için özellikle gençler yeşil popa ilgi göstermişlerdi. Daha sonra batılı enstrümanlar kullanmaya başlanınca olumsuz tepkiler ve fasıklıkla suçlamalar ortaya çıkmıştı. Abdülbaki Kömür gelen bu tepkilerin sözlere değil enstrümanlara olduğunu söylemektedir. Örneğin “Kalksam ve Dirilsem”, “Doğ Ey Güneş” vb. eserler bile ilk çıktıklarında batılı

²⁰⁶ Mukaddes Mut, “Ömer Faruk Tekbilek ile Müzik Üzerine”, *Edebiyat Ortamı*, S. 12 (2010), ss. 19-20.

²⁰⁷ Mustafa Kavurmacı, “Musiki”, *Kardelen*, S. 30 (2001), s. 16.

²⁰⁸ Tanrıkorur, *Müzik Kültür ve Dil*, ss. 54-55.

²⁰⁹ Tanrıkorur, *Müzik Kültür ve Dil*, s. 191.

enstrüman kullanıldığı için tepki almıştır. Geleneksel müzik aletleri yerini Japon icadı orga bırakınca tepkili kişiler “Org icad olur, ihlas bozular.” demişler, ama bu müziği kabullenenler Eşref Ziya Terzi’ye ithafen “Eşref orgu Müslümanlaştırdı.” diyerek durumun git gide normalleşmesini sağlamışlardır.²¹⁰ Bu müzik türü normal olarak kabul edildikten sonra Müslümanlar için bir yürüyüş, protesto gösterisi, slogan atmak manasında olmuştur. Sanatçı kişilikten değil, Müslüman kimlikten doğan bir müziktir.²¹¹

Bu müzik anlayışının onları seslendiren ya da aranjörlüğünü yapanlara göre “Yeşil Pop” ya da “İslami Pop” olarak isimlendirilmesi hoş değildir. “Yeşil Pop” ifadesinin kullanılması onu İslam’ın bir rüknü haline getireceği ya da tamamen İslam’ın tavsiye ettiği bir şey olarak algılanması endişesiyle reddedilmektedirler. Bu konuyla ilgili Eşref Ziya Terzi “Özgün Müzik” isimlendirmesini uygun gördüğünü, çünkü herhangi bir müzik türüne göre eser vermediğini ve müziklerinde sanat müziği, halk müziği ve arabesk müzik kullandığını ifade etmektedir. Anlam Ajans Editörü Ahmet Mercan “Yeşil Pop” isimlendirmesinin yanında “Özgün Müzik” isimlendirmesini de uygun görmemektedir. Bir gazetecinin yazısının okunmasını sağlamak için bu müzik türünü anlatırken “Yeşil Pop” başlığını kullanmış, fakat sanatçılar bundan hoşnut olmamışlardır. Aranjör Erkan Mutlu ise “Müslümanların yaptığı müzik” diye isimlendirilmesinin en uygunu olacağını ifade etmektedir.²¹²

Disc Jokey Mustafa Yılmaz bu müzik türünde sanat endişesinin olmadığını ifade etmektedir. En başta sadece def kullanılırken, Türkiye’de pop müzik gelişince bu müzik dalında da değişiklikler olmuştur. Genellikle davul, keman, gitar, piyano kullanılmıştır.²¹³ Verilmek istenen mesajlar güzel sözlerle verilmekte fakat müziğine özen gösterilmemektedir. Abdülkâki Kömür bu müzik türünün kişiliğini, müziğinin değil sözlerinin oluşturduğunu söylemektedir. Bu konuda Yusuf İslam Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde müzik aletlerinin kullanılmasına müsaade edilmemesine rağmen

²¹⁰ Fatma Kuş, “Yeşil Pop Rüzgarı”, *Yörünge*, S. 256 (1995), s. 28-29.

²¹¹ Enes Belada, “Siyonizm’e Vur” Diyen Grup Yürüyüş Solisti Mehmet Ali Aslan İle Söyleşi”, *Genç Adam*, S. 8 (2014), s. 15.

²¹² Kuş, “Yeşil Pop Rüzgarı”, ss. 28-31.

²¹³ Ceylan Engin Kaniyolu, *Popüler Müzikte Din Teması: “Yeşil Pop”*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2010, s. 13.

Müslümanların müzik endüstrisini meşrulaştırıp bu çarka katılarak müzik yapmalarına şaşırdığını Türkiye'deki bir söyleşisinde ifade etmektedir.²¹⁴

Bunun yanında biraz daha amatör denilebilecek, vatanla ilgili güncel olaylara, İslam coğrafyası üzerinde yaşanan zulümlere dikkat çekmek ve müzik alanında cihad yapmak amacıyla yola çıkan Mecra Müzik Hareketi söz konusudur. Kendilerini müzik grubu olarak tanımlamakta ve dindar camianın müziğe bakışını makul bir şekilde yorumlamaktadırlar. Zamanında haram olarak söyledikleri şeyin bizzat içinde bulduklarını, müzik, sanat, dizi, çizgi film gibi alanların haram hükmünde sayılması sebebiyle dindar camianın boş bıraktığı bu alanları Allah dininin düşmanlarının doldurduğunu, çocuklarımızın haram diye kabul edilen bu alanlarla uygun olmayan biçimde şekillendiğini ifade etmektedirler. Bunların olmasının sebebinin de her şeyin Allah'ın elinde olduğunu unutarak hayatı parçalara ayırıp sanatı ve müziği Allah'ın düzeninin dışında algılamamız olduğunu söylemektedirler.²¹⁵

d. Rap ve Caz Müzik

Rap müzik yakın zaman içerisinde bir dönem gençler üzerinde etkili olmuştu. Türk Musikisi nazariyat bilgisini çok fazla gerektirmeyen, bir ritim üzerine yerleştirilen hızlı cümlelerden oluşan, hatta bazen tam cümlelerden de oluşmayan, “ası müzik” ya da “sokak müziği” diye nitelendirilen bir müzik türü olarak karşımıza çıkmıştı. Müslüman kimliği ile dünya meselelerine tepkisini ortaya koymak için rap müziği araç olarak kullanan örneklerle karşılaşmıştık. Belki de çok fazla nağme içermediği için Müslüman kimliğe sahip kişiler ifade etmek istediklerini rap müzik ile söylerken olumsuz tepki almamışlardı. Fakat dikkat çeken nokta Müslüman kimliğe sahip olarak, “başkası”nın icat ettiği bir müzik türünü, dejenere olmamak ve bize uyarlamak kaydı ile icra edilmesi

²¹⁴ Kuş, “Yeşil Pop Rüzgarı”, ss. 30-31.

Ek olarak Yusuf İslam kendisini eleştirenlerin bulunmasından dolayı üzülmediğini ve onların konuyla ilgili temel gerçekleri henüz anlayamamış olduklarını bir yazı kaleme alarak ifade etmiştir. Konunun akidevi bir mesele değil anlayış (fıkıh) meselesi olduğunu ve beyaz ile siyah gibi apaçık bir konu olmadığını, Kur'an'da ve sahih hadislerin hiçbirinde direkt müzik kelimesinin zikredilmediğini, bunun gibi ikincil meseleleri bir kenara koyup tebliğ faaliyetine ağırlık verilmesi gerektiğini söylemiştir. Müslümanların dünya üzerindeki olumsuz imajını düzeltebilecek ortak sesleri (müziği kastetmesi muhtemel) düşünmemiz gerektiğine vurgu yapmıştır. Ortak sesin oluşturulmasından bahsetmesi onun müziğe karşı olmadığını, sadece çalgı aletlerinin rahatça kullanılmasından rahatsız olduğunu göstermektedir. Bkz. Yusuf İslam, “Müzik İmanın Mı Yoksa Tebliğ'in Mi Meselesidir?”, *Bilge Adamlar*, S. 12 (2006), ss. 62-66.

²¹⁵ Burak Kalpaklıoğlu, “Mecra Müzik Hareketi”, *Genç Öncüler*, S. 83 (2014), ss. 46-47.

gerektiğinin vurgulanmasıdır.²¹⁶ Rap müziğinin art arda hızlıca söylenen cümlelerden oluşan tarzı, modern hayatın içinde bulunmamız sebebiyle kabul edilebilirliğini artırmaktadır. Diğer yandan Müslümanca hayat tarzına sahip olanların sert bir üslupla söylenen ve argo ifadelerin hatta küfürlerin yer aldığı şarkıları²¹⁷ nasıl normal, dine uygun veya sanat olarak kabul ettikleri müphem bir konudur.

Dindar camianın dergilerinde Rap müzik dışında Caz müzik ile ilgili yazılar da bulunmaktadır. Afrika'dan Amerika'ya zorla getirilen siyahilerin sorunlarını, çaresizliklerini, hüznlerini ifade ettikleri Blues müzik ve bunu takip eden yine siyahilerin daha çok sosyal konulara yer verdikleri Caz müzik²¹⁸ ülkemizde örnekler verse de ya da Rock&Roll festivalleri, her sene düzenlenen Uluslararası İstanbul Caz Festivali kapsamında hem yerli hem yabancı sanatçıların verdiği konserler²¹⁹ gençlik için düzenlense de dindar camianın ilgisini çeken müzik türü daha çok Rap müziğidir. Çünkü caz müzik düşüş müziğidir, birçok tekniği olmakla birlikte aslen bozma bir müziktir. Sürekli olan bir ritim üzerine inşa edilmektedir. Bu da onu “çıkışsız” bir sanat yapmaktadır.²²⁰ Sözleri genel olarak bunalım, çaresizlik, isyan duygularını yansıttığı için dindar camiada bir anlam ifade etmemektedir. Dindar camiaya göre Rap müziğin gençleri sürüklediği duygular açısından Blues ya da Cazdan pek farkı yoktur. Rap müzik ve getirdiği hayat tarzını, enerjisini nerede nasıl atacağını bilmeyen ergenlerin bir yaşam tarzı olduğunu sanmalarına neden olan bir kültür emperyalizmidir.²²¹

Dindar camianın bir zamanlar uzun süre gündeminde olan Rap müzik sanatçısı Sagopa Kajmer pek çok genç tarafından zevkle dinlenmiştir. İlk şarkılarında küfür ve argo bulunmakla birlikte Fars Dili ve Edebiyatı mezunu olması hasebiyle şarkılarında verdiği mesajlar ve hayata ya da maneviyata dair güzel göndermeler, etkileyici olmuştur. Örnek olarak Gölge Haramileri şarkısında geçen “Düşmez kalkmaz bir Allah” ifadesi ve devamında Yavuz Sultan Selim'in ”Sanma şahım sen herkesi sadıkane yar

²¹⁶ Yavuz Arslan, M. Yavuz Dedeoğlu, “Karaçalı Radyasyon Rap, Sokaklardan, Hayatın İçinden Gelen, Samimi ve Harbî Bir Müzik Tarzıdır”, *Baran*, S. 62 (2008), s. 23.

²¹⁷ Karaçalı & Radyasyon (Trajedi) - Savaş Molası, 06.05.2012, <https://www.youtube.com/watch?v=5d24QIL75kM>. (22.04.2019).

²¹⁸ Neslihan Çalış, *Popüler Kültür Bağlamında Rock Müziğinin Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 12.

²¹⁹ Bedir Acar, “Kalan Müzik: Bu Yazdan Gelecek Yazlara”, *Kaşgar*, S. 22 (2001), s. 141.

²²⁰ Mehmed Kars, “Çıkışsız Bir Müzik: Jazz”, *Huruç*, S. 2 (2002), s. 39.

²²¹ Şems Şeyma Açıkkay, “Çağdaş Kulakların FastFood'u Rap Müzik”, *Anadolu Gençlik*, S. 111 (2009), s. 48.

olur...” mısraları²²² muhafazakâr çevrede yetişen bir genç için Sagopa dinlemeye yeter bir sebeptir. Hatta Sagopa, Mahmut Efendi cemaatine intisap etmiş Ahmet Mahmut Ünlü ile vakit geçirmiş²²³, fakat son dönemde Allah’ın varlığını sorguladığı ifade edilmiştir. Önceki dönemlerde din ile olan ilgisi şarkılarına yansıdığı için dindar camianın gençleri onu çok dinlenmiştir, hatta kendilerini dini ve ahreti düşünmeye sevk ettiğini ifade etmişlerdir.²²⁴

²²² Sagopa Kajmer - Gölge Haramileri, 01.04.2008, <https://www.youtube.com/watch?v=xqO9NzlcTyE>. (23.04.2019).

²²³ Ahmet Mahmut Ünlü’nün Sagopa Kajmer Yorumu, 08.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=JGSYm8XsQgI>. (23.04.2019).

²²⁴ Muazzez Balcı, “Dindar Hayranlar Yasta! İslam Dinine Yakınlığıyla Bilinen Sagopa Kajmer'den Şaşkırtan Açıklama”, *Onedio*, 27.05.2018, <https://onedio.com/haber/dindar-hayranlar-yasta-islam-dinine-yakindligiyla-bilinen-sagopa-kajmer-den-sasirtan-aciklama-824387>. (23.04.2019).

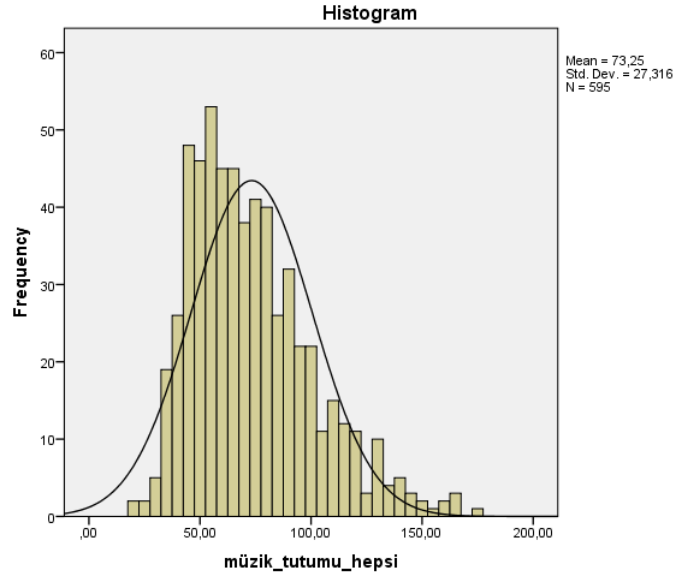
İKİNCİ BÖLÜM

İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİNİN ÖZELLİKLERİ VE MÜZİKLE İLGİLİ TUTUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

A. VERİ TABANININ ÖZELLİKLERİ

Araştırma hipoteze göre, İlahiyat Fakültesi öğrencileri genel olarak müziğin haram olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin müzikle ilgili temkinli, çekingen ya da olumsuz tepkileri üzerine ortaya atılan hipotezimizin gerçeklikteki karşılığını görebilmek için uyguladığımız anketlerin öncelikle veri tabanını incelememiz gerekmektedir.

İstatistikler		
müzik tutumu hepsi		
N	Valid	595
	Kayıp	2
Mean		73,2538
Median		69,0000
Mode		47,00
Skewness		,907
Std. Error of Skewness		,100
Kurtosis		,718
Std. Error of Kurtosis		,200

İlahiyat öğrencilerine ait müzikle ilgili tutum ve davranış ölçeği ile yapılacak analize normallik varsayımına göre karar verilecektir. Katılımcıların müzik tutum ölçeği için hesaplanan mod (47,0), medyan (69,0) ve ortalama (73,25) değerlerinin birbirine yakın olmaması, Kurtosis (0,718) ve Skewness (0,907) değerlerinin -1,+1 aralığında olmasından dolayı normal dağılmadığı yukarıdaki istatistiğe ve histogram grafiğine göre söylenebilir. Buna göre Kolmogorov Smirnov testine bakmamız gerekmektedir.

Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
müzik tutumu hepsi	,087	595	,000	,947	595	,000

Örnekleme büyüklüğümüz 50'den büyük olduğu için yapılan Kolmogorov Smirnov testi sonucunda verilerin normal dağılmadığı yukarıdaki tabloya göre söylenebilir ($p < 0,05$). Bu durumda non-parametrik testlerin uygulanması gerekmektedir. Bunun için Araştırmamıza uygun görülen Ki-kare testi uygulanacaktır. Ki-kare analizlerinin tabloları, Katılımcıların genel özelliklerinin verildiği frekans-yüzde tablolarından sonra verilecektir.

B. DENEKLERİN ÖZELLİKLERİ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Diyarbakır Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Kayseri Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2016-2017 eğitim öğretim yılında 1. ve 4. sınıf okuyan 596 öğrencinin demografik özellikleri, onların müzikle ilgili tutum ve davranışlarıyla karşılaştırılacağı ki-kare analizlerinde bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bundan evvel Katılımcıların kişisel ve demografik özelliklerini de belirlemek için SPSS programında frekans-yüzde tabloları alınmıştır. Bu özellikler sayı ve yüzdelik dağılımı şeklinde tablolarla birlikte aşağıda verilmiş ve ifade edilmiştir.

1. Yaşa Göre Dağılım

Tablo 1: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı

YAŞ	Sayı	Yüzde
18-19	65	10,9
20-21	182	30,5
22-23	226	37,9
24-25	71	11,9
26+	51	8,5
Kayıp Veri	2	,3
TOPLAM	597	100,0

Tablo 1'de ankete katılan Katılımcıların yaşa göre dağılımı verilmiştir. Tabloya göre Katılımcıların %10,9'u 18-19 yaşında, %30,5'i 20-21 yaşında, %37,9'u 22-23 yaşında, %11,9'u 24-25 yaşında ve %8,5'i de 26 yaş ve üstüdür. Ankete katılan Katılımcıların çoğunluğu 20-23 yaşındadır. Yaşların birbirine yakın olması dengeli bir sonuç oluşması için elverişlidir.

2. Cinsiyete Göre Dağılım

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	Sayı	Yüzde
Erkek	241	40,4
Kız	354	59,3
Kayıp Veri	2	,3
TOPLAM	597	100,0

Tablo 2’de ankete katılan Katılımcıların cinsiyet dağılımı verilmiştir. Veri tabanının %40,4’ünün erkek öğrenciler, %59,3’ünün de kız öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Araştırmamız boyunca erkeklerin müzikle ilgili tutum ve davranışlarında kızlara oranla biraz daha tutucu bir tavır sergiledikleri belirlendiği için kız öğrencilerin çoğunlukta olması araştırma sonucunun daha esnek ve iyimser olmasına sebebiyet verecektir.

3. Okumakta Olduğu Sınıf Dağılımı

Tablo 3: Katılımcıların Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

SINIF SEVİYESİ	Sayı	Yüzde
1. sınıf	276	46,2
4. sınıf	319	53,4
Kayıp Veri	2	,3
TOPLAM	597	100,0

Anket beş İlahiyat Fakültesinde 1. ve 4. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Anketin 1. ve 4. sınıf öğrencilerine uygulanmasındaki amaç öğrencinin dini musiki dersini almadan evvelki müzikle ilgili tutum ve davranışları ile dini musiki dersini aldıktan sonraki müzikle ilgili tutum ve davranışlarını karşılaştırmaktır. Tablo 3’te 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin yüzdeler dağılımı verilmektedir. Buna göre ankete katılan 1. sınıf öğrencilerinin yüzdeler oranı %46,2, 4. sınıf öğrencileri oranı ise %53,4’tür. 2 sınıf arasındaki yüzde farkı az olduğu için dengeli bir sonuç oluşacağı söylenebilir. 4. sınıf öğrencilerinin yüzdesinin az da olsa fazla olması araştırma sonucuna olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Kayıp veri olarak görülen 2 öğrenci sınıf seviyelerini anket formunda 3. sınıf olarak göstermişlerdir. Bu öğrencilerin de dini musiki dersini aldığı varsayılarak 4. sınıf öğrencilerine dâhil edilmesi düşünülebilir.

4. Üniversiteden Önce Yaşadığı Yere Göre Dağılım

Tablo 4: Katılımcıların Üniversiteden Önce Yaşadığı Bölge Büyüklüğüne Göre Dağılımı

BÖLGE BÜYÜKLÜĞÜ	Sayı	Yüzde
Köy, belde, kasaba	134	22,4
İlçe, il	233	39,0
Büyük şehir	223	37,4
Kayıp Veri	7	1,2
TOPLAM	597	100,0

Tablo 4'te ankete katılan öğrencilerin üniversiteye başlamadan evvel yaşadıkları bölgelerin büyüklüğünü sorduğumuz soruya yanıtlarının yüzdeleri verilmektedir. Yaşanılan bölgenin gelişmişliğinin müzikle ilgili tutumuna etkisi araştırılmak istendiği için bu soru sorulmuştur. Buna göre Katılımcıların %22,4'ü köy, belde, kasabada; %39'u ilçe, ilde ve %37,4'ü de büyük şehirde yaşadığını belirtmiştir. İlçe, il ve büyük şehirde yani daha gelişmiş bölgelerde yaşayanların çoğunlukta olduğu görülmektedir. İnternet ve sosyal ağların daha yaygın kullanıldığı bölgelerin yüzdesinin daha çok olması Katılımcıların popüler kültürün etkisinde daha çok kalabileceklerini akla getirmektedir.

5. Mezun Olduğu Lise Türüne Göre Dağılım

Tablo 5: Katılımcıların Mezun Olduğu Liseye Göre Dağılımı

LİSE TÜRÜ	Sayı	Yüzde
Düz Lise	76	12,7
Öğretmen Lisesi	8	1,3
Meslek Lisesi	22	3,7
İmam Hatip Lisesi	447	74,9
Anadolu Lisesi	32	5,4
Fen Lisesi	2	,3
Yurt Dışı	5	,8
Diğer	2	,3
Kayıp Veri	3	,5
TOPLAM	597	100,0

Tablo 5'te deneklere lise türünden mezun olduğunu sorduğumuz sorunun yüzdeleri verilmektedir. Buna göre cevaplar %74,9 ile İmam Hatip Lisesi, %12,7 ile düz lise, %5,5 ile anadolu lisesi ve %3,7 ile meslek lisesi olmuştur. İmam Hatip Lisesi mezunu olanların çoğunlukta olması dindar gençliğin müzikle ilgili tutum ve davranışlarını ölçme konusunda istenilen sonuca ulaşmak için elverişlidir.

6. Aile Ekonomik Durumuna Göre Dağılım

Tablo 6: Katılımcıların Ailesinin Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı

EKONOMİK DURUM	Sayı	Yüzde
Çok iyi	5	,8
İyi	134	22,4
Orta	404	67,7
Düşük	51	8,5
Kayıp Veri	3	,5
TOPLAM	597	100,0

Sosyo-kültürel bağlamda sorduğumuz sorulardan biri olan Katılımcıların ailelerinin ekonomik durumunu ölçen sorunun yüzdelik oranları Tablo 6’da verilmektedir. Buna göre Katılımcıların %0,8’si ekonomik durumlarının çok iyi, %22,4’ü iyi, %67,7’si orta ve %8,5’i ise düşük olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ailelerinin ekonomik durumlarının genel olarak orta olduğu görülmektedir. Ekonomik durumu orta olanların çoğunlukta olması Katılımcıların müzikle ilgili tutum ve davranışlarının dengeli olacağına işaret etmektedir.

7. Babanın Namaz Kılma Durumu

Tablo 7: Katılımcıların Babalarının Namaz Durumuna Göre Dağılımı

BABAM;	Sayı	Yüzde
Bütün vakit namazlarını düzenli olarak kılar.	406	68,0
Vakit namazlarında aksamalar olur, cuma ve bayram namazlarını kaçırmaz.	100	16,8
Vakit namazlarını pek kılmaz, cuma ve bayram namazlarını kılar.	66	11,1
Hiç namaz kılmaz.	16	2,7
Kayıp Veri	8	1,3
TOPLAM	597	100,0

Deneklere müzikle ilgili tutum ve davranışları etkileyen dini faktörler bağlamında babanın ve annenin dindarlık göstergesi olan namazı sorduk. Tablo 7’de denekler babalarının namaz durumlarını, sunduğumuz şıklar arasında seçim yaparak ifade ettiler. Buna göre “Bütün vakit namazlarını düzenli olarak kılar.” diyenler %68; “Vakit namazlarında aksamalar olur, cuma ve bayram namazlarını kaçırmaz.” diyenler %16,8; “Vakit namazlarını pek kılmaz, cuma ve bayram namazlarını kılar.” diyenler %11,1; “Hiç namaz kılmaz.” diyenler %2,7 olmuştur.

8. Annenin Namaz Kılma Durumu

Tablo 8: Katılımcıların Annelerinin Namaz Durumuna Göre Dağılımı

ANNEM;	Sayı	Yüzde
Bütün vakit namazlarını düzenli olarak kılar.	465	77,9
Vakit namazlarında aksamalar olur, cuma ve bayram namazlarını kaçırmaz.	101	16,9
Vakit namazlarını pek kılmaz, cuma ve bayram namazlarını kılar.	16	2,7
Hiç namaz kılmaz.	6	1,0
TOPLAM	588	98,5
Kayıp Veri	9	1,5
TOPLAM	597	100,0

Tablo 8’de denekler annelerinin namaz durumlarını, sunduğumuz şıklar arasında seçim yaparak ifade ettiler. “Bütün vakit namazlarını düzenli olarak kılar.” diyenler %77,9; “Vakit namazlarında aksamalar olur.” diyenler %16,9; “Vakit namazlarını pek kılmaz.” diyenler %2,7; “Hiç namaz kılmaz.” diyenler %1 olmuştur.

Baba ve annenin namaz bağlamında dindarlıklarını ölçtüğümüz iki soruda annenin namaz kılma durumunun babanın namaz kılma durumundan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. “Bütün vakit namazlarını düzenli olarak kılar.” seçeneğinin yüzdeleri arasında %9,9 fark vardır. Kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilere göre daha fazla idi. Bir ailede çocuğu annenin yetiştirdiği varsayılırsa bu iki etken örneklemin dindarlık düzeyini olumlu yönde etkileyecektir.

9. Aile Kökenine Göre Dağılım

Tablo 9: Katılımcıların Aile Kökenine Göre Dağılımı

BÖLGE	Sayı	Yüzde
Marmara	29	4,9
Ege	56	9,4
İç Anadolu	133	22,3
Doğu Karadeniz	43	7,2
Batı Karadeniz	33	5,5
Akdeniz	39	6,5
Doğu Anadolu	105	17,6
Güneydoğu Anadolu	146	24,5
Yurt dışı	6	1,0
Kayıp Veri	7	1,2
TOPLAM	597	100,0

Deneklere ailelerinin köken olarak hangi bölgeden olduğunu sorduk. Tablo 9’a göre çoktan aza doğru sayacak olursak Katılımcıların % 24,5’i Güneydoğu Anadolu, %22,5’i İç Anadolu, %17,6’sı Doğu Anadolu, %9,4’ü Ege, %7,2 Doğu Karadeniz,

%6,5'i Akdeniz, %5,5 Batı Karadeniz, %4,9'u Marmara ve %1'i de yurt dışı demiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Doğu Anadolu kökenli olduğu belirlenmiştir. Buna göre İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ülkenin daha çok doğu ve orta bölgelerinden olduğu yani geleneklere daha bağlı kesimlerden olduğu dikkat çekmektedir.

10. Öğrenim Sürecinde Kaldığı Yere Göre Dağılım

Tablo 10: Katılımcıların Öğrenim Sürecinde Kaldıkları Yere Göre Dağılımı

KALDIĞI YER	Sayı	Yüzde
Ailemin/akrabamın yanında	193	32,3
Bir dini grubun evinde/yurdunda	73	12,2
Devlet yurdunda	130	21,8
Arkadaşlarla evde	138	23,1
Diğer	59	9,9
Kayıp Veri	4	,7
TOPLAM	597	100,0

Deneklere öğrenim sürecinde nerede kaldıklarını sorduk. Verdikleri cevapların yüzdesi Tablo 10'da verilmiştir. Buna göre Katılımcıların %32,5'i aile/akrabanın yanında, %23,1'i arkadaşlarla evde, %21,8'i devlet yurdunda, %12,2 bir dini grubun evinde/yurdunda demiş, %9,9'u da diğer şıkkını işaretlemiştir.

11. Dini Gruplara Bakış

Tablo 11: Katılımcıların Dini Gruplara Bakışına Göre Dağılımı

DİNİ GRUP FİKRİ	Sayı	Yüzde
Dini grupların/cemaatlerin maneviyatı olumlu etkilediğini düşünüyorum.	211	35,5
Bir dini gruba/cemaate bağlanmadan da iyi bir dindar olunabileceğine inanıyorum.	340	57,1
Diğer	35	5,9
Toplam	586	98,5
Kayıp Veri	9	1,5
TOPLAM	595	100,0

Deneklere dini yaşantı ve maneviyat açısından dini bir grubun evinde kalmanın maneviyata nasıl bir etkisinin olduğunu ölçen bir soru sorduk. Buna göre "Dini grupların/cemaatlerin maneviyatı olumlu etkilediğini düşünüyorum." şıkkını seçenlerin yüzdesi %35,5, "Bir dini gruba/cemaate bağlanmadan da iyi bir dindar olunabileceğine inanıyorum." şıkkını seçenlerin yüzdesi %58 çıkmıştır. Bir dini gruba bağlanmaksızın da iyi bir dindar olunabileceğini söyleyenler çoğunluktadır. Fakat dini grupların olumlu

etkisi olduğunu söyleyenlerin yüzdesinin, anketin “15 Temmuz” sonrasında uygulandığı göz önünde bulundurulursa oranın az olduğu söylenemez.

12. Dini Musiki Dersini Alma Durumu

Tablo 12: Katılımcıların Dini Musiki Dersi Alıp Almadıklarına Göre Dağılımı

DİNİ MUSİKİ DERSİ ALDINIZ MI?	Sayı	Yüzde
Evet	415	69,7
Hayır	175	29,4
Toplam	590	99,2
Kayıp Veri	5	,8
TOPLAM	595	100,0

Deneklere dini musiki dersi alıp almadıklarını sorduk. Katılımcıların %69,7’si aldığını ya da almakta olduğunu, %29,4’ü henüz almadığını ifade etti. Yani çoğunluğu dini musiki dersi almış ya da almakta olan bir örneklem ile çalışmış olduğumuzu söyleyebiliriz.

C. MÜZİK KARŞISINDAKİ TUTUM

Tutum, bireye ait zihinsel değerlendirmeyi ifade eden bir kavramdır. Tutumlar davranışlar gibi gözlemlenebilir değildir, fakat davranış-duygu-düşünce eğilimlerinin hazırlayıcısı olduğu ve olayları incelemede ara değişken olarak kabul edildikleri için dikkate alınması gerekmektedir. Aynı zamanda davranış-duygu-düşüncenin tutumun temel öğeleri olduğu hakkında da tezler bulunmaktadır.¹ Bu yüzden müzikle ilgili tutumları ölçen sorularımızla ilgili ayrı bir ana başlık oluşturduk.

1. Yaşa Göre Müzikle İlgili Tutumlar

Bireyler farklı yaşlarda farklı ilgi, tutum ve davranışlar sergilerler. Yaş ilerledikçe bireylerin soyut düşünme yetisinin gelişmesiyle ve yaşantılarla pek çok durum hakkında fikir sahibi olma ya da fikir değiştirme durumu görülebilmektedir. Buna göre bu başlık altında bağımsız değişkenlerden olan yaş ile Katılımcıların müzik karşısındaki tutumlarını gösteren fıkhi yaklaşımı ortaya koyan soruları karşılaştırarak yaptığımız anlamlı farklılık çıkan ki-kare analizlerini vereceğiz.

¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, 12. b., İstanbul, Cem Ofset Batbaacılık, 2010, ss. 109-114.

Tablo 13: Yaş - Maneviyat Çapraz Tablosu

YAŞ	Genel olarak müziğin (dini müzik değil, genel olarak müzik);						TOPLAM
	Maneviyatı azalttığımı düşünüyorum.	Maneviyata bir etkisi olmuyor.	Maneviyata olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum.	Fikrim yok.	Diğer	Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.	
18-19	21	15	10	13	5	1	65
	32,3%	23,1%	15,4%	20,0%	7,7%	1,5%	100,0%
20-21	56	57	14	31	4	16	178
	31,5%	32,0%	7,9%	17,4%	2,2%	9,0%	100,0%
22-23	55	67	25	38	14	22	221
	24,9%	30,3%	11,3%	17,2%	6,3%	10,0%	100,0%
24-25	17	20	5	11	8	9	70
	24,3%	28,6%	7,1%	15,7%	11,4%	12,9%	100,0%
26-+	17	11	3	4	9	5	49
	34,7%	22,4%	6,1%	8,2%	18,4%	10,2%	100,0%
TOPLAM	166	170	57	97	40	53	583
	28,5%	29,2%	9,8%	16,6%	6,9%	9,1%	100,0%

$\chi^2:35,016^a$ SD:20P<0,05(0,020) Anamlı. 5 cells:%16,7

Yaş ile müzik-maneviyat ilişkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Müziğin genel olarak helallliğini sorduğumuz soruda “Maneviyata bir etkisi olmuyor.” şıkkı %29,2 oranla en çok tercih edilen şık olmuştur. Bunu “Maneviyatı azalttığımı düşünüyorum.” şıkkı %28,5 oranla takip etmektedir. Yani ankete katılan İlahiyat Fakültesi öğrencileri genel olarak müziğin maneviyatı etkilemediği ve olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedir. Şıklar arasında olmamasına rağmen yazılı olarak ortak fikir beyan edenler için sonradan “Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.” şeklinde bir şık oluşturulmuş olup bunun yüzdesi %9,1’dir. Bu şıkkın pek çok kişi tarafından eklenmesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dengeli bir fikir arayışında olduğunu göstermektedir.

18-19 yaş grubundakiler en çok “Maneviyatı azalttığımı düşünüyorum.” şıkkını seçmişlerdir. Dini musiki dersini henüz almadıkları için bu şıkkı en yüksek oranla tercih ettikleri düşünülebilir. Bundan sonraki yaş grupları “Maneviyata bir etkisi olmuyor.” şıkkını, “Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.” şıkkı olmadığı için en yüksek oranla tercih etmiş olabilirler. Sonradan eklediğimiz şık ankette bulunsaydı daha yüksek oranla tercih edileceği düşünülebilir. Çünkü “fikrim yok” ve “diğer” şıkları da epey kişi tarafından tercih edilmiştir.

Yaş ilerledikçe “Maneviyatı azalttığımı düşünüyorum.” ve “Fikrim yok.” diyenlerin sayısında düşüş olurken; “Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.”

diyenlerin sayısında artış olmuştur. Müziğin maneviyata olumlu etkisi olduğunu en çok tercih eden yaş grubu ise 18-19 yaş grubu olmuştur. O da %15,4'tür. Diyebiliriz ki istisnalar dışında genel olarak, yaş ilerledikçe olumsuz ve belirsiz yargılardan uzaklaşmıştır.

Tablo 14: Yaş - İlahilerin Çalgı Aleti İle İcrası Çapraz Tablosu

YAŞ	İlahilerin;		TOPLAM
	Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.	Çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.	
18-19	39	23	62
	62,9%	37,1%	100,0%
20-21	114	39	153
	74,5%	25,5%	100,0%
22-23	177	32	209
	84,7%	15,3%	100,0%
24-25	55	11	66
	83,3%	16,7%	100,0%
26+	42	5	47
	89,4%	10,6%	100,0%
TOPLAM	427	110	537
	79,5%	20,5%	100,0%
$\chi^2:19,681^a$ SD:4 P<0.05 (0,001) Anamlı.			0 Cells:%0,0

Yaş ile çalgı aletlerinin cevazı düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. İlahilerin çalgı aletleri ile icra edilmelerinin cevazını deneklere sorduğumuz soruda “İlahilerin çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.” diyenler %79,5 iken “İlahilerin çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.” diyenler %20,5'tir. Yaş ilerledikçe caiz diyenlerin yüzdesi artmıştır. 18-19 yaş grubunda caiz diyenlerin yüzdesi %62,9 iken bu oran 26+ yaş grubunda %89,4'e yükselmiştir. Burada dini musiki dersinin ya da İlahiyat eğitiminin çalgı aletinin kullanıldığı müziğe bakışı olumlu yönde etkilediğini görüyoruz. Ya da yaşın etkisi ile Katılımcıların fikirlerinde esneklik olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yaş bağımsız değişkeni ile karşılaştırdığımız tutumları ifade eden sorulardan müziğin maneviyata etkisi ve ilahilerin çalgı aletleriyle icra edilmesi hakkındaki tutumları ölçen sorularda anlamlı farklılık çıktığı için sadece bu iki tablo verilmiştir.

2. Cinsiyete Göre Müzikle İlgili Tutumlar

Cinsiyet neredeyse her konuda farklı tutumları ortaya koyan bir bağımsız değişkendir. Kız çocuklarının sosyalleşme açısından daha uysal, itaatkar yetiştirilmeleri, toplumdaki yapısal konumları açısından iş gücüne daha az katılmaları sebebiyle

erkeklere göre daha dindar tutum göstermektedirler. Toplumsallaşma sürecinde kadınların toplumsal değerlere daha bağlı olmaları onları daha muhafazakâr kılmaktadır.² Örneklemimiz için de bu durum geçerlidir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre değişen müzikle ilgili tutumlarını gösteren çapraz tablolar aşağıdaki gibidir.

Tablo 15: Cinsiyet - Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu

CİNSİYET	İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?			TOPLAM
	Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.	Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.	Kararsızım/bir bilgim yok.	
Erkek	10	179	48	237
	4,2%	75,5%	20,3%	100,0%
Kız	6	298	44	348
	1,7%	85,6%	12,6%	100,0%
TOPLAM	16	477	92	585
	2,7%	81,5%	15,7%	100,0%
x²:10.166^a		SD:2	P<0.05(0,006) Anlamlı	0 cells:%0,0

Cinsiyet ile âlimlerin çalgı aletinin helallığı/haramlığı hakkındaki görüşüne katılma arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” şıkkı en çok tercih edilen şık olup, erkeklerin %75,5’i, kızların %85,6’sı tercih etmiştir. Ayrıca “Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.” şıkkını ve “Kararsızım/bir bilgim yok” şıkkını erkekler daha fazla tercih etmişlerdir. Kız öğrencilerin çalgı aleti hakkındaki tutumları daha olumludur. Kızlar erkeklere oranla çalgılı müzikleri daha çok dinlemeleri sebebiyle onların olumlu şıkka daha yüksek oranla yönelmiş olmaları düşünülebilir. Fakat İlahiyat Fakültesi öğrencilerininin çalgı aletleri hakkında eski dönemlerdeki âlimlerin haram hükümlerinden ziyade, günümüzdeki fetvaları benimsedikleri ya da günümüz fetvalardan haberdar olmasa bile onlarla aynı şekilde düşündükleri söylenebilir.

Tablo 16: Cinsiyet - İlahilerin Çalgı Aleti ile İcrası Çapraz Tablosu

CİNSİYET	İlahilerin;		TOPLAM	
	Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.	Çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.		
Erkek	158	52	210	
	75,2%	24,8%	100,0%	
Kız	269	58	327	
	82,3%	17,7%	100,0%	
TOPLAM	427	110	537	
	79,5%	20,5%	100,0%	
x²:3.874^a		SD:1	P<0.05 (0,049) Anlamlı.	0 cells:%0,0

² Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 2, 2009, s. 9-10.

Cinsiyet ile çalgı aletlerinin cevazı düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. “İlahilerin çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.” diyen erkekler %75,2 oranda, kızlar ise %82,3 orandadır. Burada kızların erkeklere nazaran çalgı aletlerinin caiz olduğunu daha fazla oranla ifade ettikleri görülmektedir. İlahilerin çalgı aletiyle icrasının caiz olmadığını söyleyenler de yadsınacak kadar az değildir.

Bazı tarikatlarda sanatla uğraşılması, mesela bir çalgı aletinin çalınması teşvik edilirken, bazı dini grupların ilahilerde bendir dışındaki bir çalgı aletini tercih etmedikleri bilinmektedir. Örneğin dini musiki Halvetilerde³ ve Cerrahilerde, tarikat veya zikir düzeyinde çok önemli bir yere sahiptir. Fakat tekkelerde ortaya çıkan müziğin, bugünkü tarikatlarda din ile ilişkilendirilerek günah kabul edilmesi müphem bir konudur.⁴ Ahmet Mahmut Ünlü’ye göre makam ve nağmeden ziyade zilsiz def yani bendir dışındaki çalgı aletleri dinde yasaktır.⁵ Bu çerçevede dindar camia içerisinde çalgı aleti konusundaki görüş farklılıkları İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde de olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 17: Cinsiyet – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Çapraz Tablosu

CİNSİYET	Bir imamın veya Kur'an Kursu öğreticisinin; Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.		TOPLAM
	Sadece “Güzel Kur'an Okuma” vb. dersleri alması yeterlidir.		
Erkek	187	44	231
	81,0%	19,0%	100,0%
Kız	307	42	349
	88,0%	12,0%	100,0%
TOPLAM	494	86	580
	85,2%	14,8%	100,0%
$\chi^2:5.413^a$ SD:1 P<0.05 (0,020) Anlamlı.			0 cells:%0,0

Cinsiyet ile imam/Kur'an kursu öğreticisinin musiki eğitimi alması düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Toplamda %85,2 oranla denekler imam/Kur'an kursu öğreticisinin musiki eğitimi alması gerektiğini düşünmektedir. Erkeklerin %81'i din görevlisinin musiki eğitimi alması gerektiğini söylerken; kızlar %88 oranla bunu söylemektedir. Erkeklerin musiki eğitimi alma imkanı fazla iken ve camide

³ Çağhan Adar, “Halvetî Şâbanî İnançında Adetler Ve Müziğe Yönelik İnanç ve Tutumların İncelenmesi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7/2, 2014, ss. 154-156.

⁴ Fulya Atacan, *Cerrahiler Sosyal Değişme ve Tarikat*, İstanbul: Hil Yayınları, 1990, s. 115.

⁵ Ahmet Mahmut Ünlü, “Şarkı Dinlemenin Hükümü”, 05.04.2012, <https://www.youtube.com/watch?v=9oQxkiAoe8Y>. (17.07.2019).

imamlık/müezzinlik yapıyor olmalarına rağmen, kızların din görevlisinin musiki eğitimi alınmasının taraftarı olma oranı daha yüksektir.

Kur'an-ı Kerim'in kendi ahengi insanlar üzerinde etkilidir. Bir de Kur'an-ı Kerim musiki ile beraber yani makamlı okunursa insanların gönlüne hitap gücünü artırmaktadır.⁶ Kur'an-ı Kerim'i makamlı güzel bir şekilde okuyabilmek için ya da ezanı farklı vakitlerde farklı makamlarda uygun geçkilerle okuyabilmek için bol bol eser okunması gerekmektedir.

3. Sınıf Düzeyine Göre Müzikle İlgili Tutumlar

Dini musiki dersini 1. sınıf öğrencilerinin almadıkları, 4. sınıf öğrencilerinin ise aldıkları var sayılarak öğrencilerin müzikle ilgili tutumlarındaki değişim ölçülmek istenmiştir. Anketlerin fakültelerde aynı sene içinde farklı zamanlarda uygulanması ve fakültelerin dini musiki dersini farklı dönemlerde verdikleri göz önünde bulundurularak, ilahiyat eğitimini bitirmeye yakın öğrencideki müzikle ilgili tutumunun nasıl seyir aldığı belirlemek açısından aşağıdaki tablolar açıklayıcı olacaktır.

Tablo 18: Sınıf Düzeyi - Âlimlerin Müzik Görüşü Çapraz Tablosu

SINIF DÜZEYİ	Müzikle ilgili âlimlerimize ait olan hangi görüşe katılıyorsunuz?				TOPLAM
	Müzik dinlemek veya icra etmek mutlak olarak haramdır.	Müzik genel olarak haramdır/tahrimen mekruhtur, istisnai durumlarda helaldir.	Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.	Kararsızım, bir bilgim yok.	
1. sınıf	7	43	149	71	270
	2,6%	15,9%	55,2%	26,3%	100,0%
4. sınıf	5	31	225	55	316
	1,6%	9,8%	71,2%	17,4%	100,0%
TOPLAM	12	74	374	126	586
	2,0%	12,6%	63,8%	21,5%	100,0%
$\chi^2:16.244^a$ SD:3 P<0.05 (0,001) Anlamlı. 0 cells:%0,0					

Sınıf düzeyi ile âlimlerin müzik hakkındaki görüşlerine katılma arasında anlamlı bir farklılık vardır. Denekler toplamda %68,8 oranla “Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.” şıkkını tercih etmişlerdir. 4. sınıf düzeyinde bu şıkkı tercih edenlerin oranı daha fazladır. 1. sınıflar %55,2 ile bu şıkkı seçerken, 4. sınıf düzeyinde bu oran %71,2'dir. Öğrenciler 4. sınıfa geldiklerinde kararsız olanların ve müziğin genel olarak haram olduğunu düşünenlerin sayısında azalma olmuştur. Bu azalmada dini musiki dersini almış olmanın etkisini görmekteyiz.

⁶ Mehmet Ali Sarı, 20.03.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=8hCZ1sjETN8>. (17.07.2019).

Zamanımızın yaygın popüler müzik anlayış ve uygulamalarını dikkate aldığımızdabu soruya genel olarak helal diyenlerin yüzdesi gayet yüksektir.

Tablo 19: Sınıf Düzeyi - Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu

SINIF DÜZEYİ	İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?			TOPLAM
	Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.	Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.	Kararsızım/bir bilğim yok.	
1. sınıf	10	205	56	271
	3,7%	75,6%	20,7%	
4. sınıf	6	272	36	314
	1,9%	86,6%	11,5%	
TOPLAM	16	477	92	585
	2,7%	81,5%	15,7%	
x²:11.661^a SD:2 P<0.05 (0,003) Anlamlı. 0 cells:%0,0				

Sınıf düzeyi ile âlimlerin çalgı aleti hakkındaki görüşlerine katılma arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu soruda “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” şıkkı toplamda %81,5 oranla tercih edilmiştir. Bu şıkkın oranı 1. sınıflarda %75,6; 4. sınıflarda %86,6’dır. 4. sınıfta “Çalgı aleti yapmak, satmak ve kullanmak haramdır.” diyenlerde ve kararsız kalanların sayısında azalma; “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” diyenlerde artış görülmektedir. Özellikle dini musikisi dersini aldıktan sonra kararsızların sayısındaki azalma dikkat çekmektedir.

Tablo 20: Sınıf Düzeyi - İlahilerin Çalgı Aleti ile İcrası Çapraz Tablosu

SINIF DÜZEYİ	İlahilerin;		TOPLAM
	Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.	Çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.	
1. sınıf	171	65	236
	72,5%	27,5%	
4. sınıf	256	45	301
	85,0%	15,0%	
TOPLAM	427	110	537
	79,5%	20,5%	
x²:12,878^a SD:1 P<0.05 (0,00) Anlamlı. 0 cells:%0,0			

Sınıf düzeyi ile çalgı aletlerinin cevazı düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu soruda “İlahilerin çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.” şıkkı toplamda %79,5, 1. sınıflarda %72,5, 4. sınıflarda %85 oranla tercih edilerek, 1. sınıftan 4. sınıfa doğru artış olduğu gözlemlenmiştir. Bir önceki tabloda genel olarak çalgı aleti görüşü, bu tabloda ise ilahilerin çalgı aletiyle icrasının helal/haram oluşu ölçülmüştür. Her iki sınıf seviyesinde de haram diyenler, ilahiler bahis olunca artmıştır. Demek ki özelde

ilahilerin çalgı aletiyle icrasında İlahiyat Fakültesi öğrencileri daha hassas davranmışlardır. Bu durum öğrencilerin çalgı aleti hakkında net bir düşünceye sahip olmadıklarını ya da tutarsız olduklarını göstermektedir. Onlar için farklı müzik türlerinde çalgı aletlerinin kullanılması daha alışıldık bir durumken, ilahilerde kullanılmaları tereddüt içeren bir durumdur. “Kararsızım.” şıkkı bu soruda bulunmadığı için haram şıkkını tercih edenler daha fazla olmuştur diyebiliriz. Burada ise kararsızların harama daha yakın oldukları görülmektedir.

Tablo 21: Sınıf Düzeyi – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Alması Çapraz Tablosu

SINIF DÜZEYİ	Bir imamın veya Kur'an Kursu öğreticisinin;		TOPLAM
	Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.	Sadece “Güzel Kur'an Okuma” vb. dersleri alması yeterlidir.	
1. sınıf	216	48	264
	81,8%	18,2%	100,0%
4. sınıf	278	38	316
	88,0%	12,0%	100,0%
TOPLAM	494	86	580
	85,2%	14,8%	100,0%
$\chi^2:4,317^a$ SD:1 P<0,05 (0,038) Anlamlı. 0 cells:%0,0			

Sınıf düzeyi ile imam/Kur'an kursu öğreticisinin musiki eğitimi alması düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Bir imamın veya Kur'an Kursu öğreticisinin; musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.” şıkkı toplamda %85,2 oranla tercih edilmiş bu oran 1. sınıflarda %81,8 iken, 4. sınıflarda artış göstererek %88 olmuştur. Bu soruya Güzel Kur'an Okuma Dersinin yeterli olduğunu söyleyenlerin bulunması, musiki ile iştilal etmediklerinden ve ses eğitimi almanın Kur'an okuyuşu güzelleştirdiği hakkında bilgi sahibi olmadıklarından kaynaklanabilir. Ayrıca diğer tablolarla beraber düşünüldüğünde haram olduğunu düşünerek bu şıkkı tercih edenler de olabilir.

D. MÜZİKLE İLGİLİ DAVRANIŞLAR

Davranışlar tutumun gözlemlenebilir halidir. Ortamla ilgili etkenler davranışların belirleyicisidir.⁷ Katılımcıların tutumlarının bir tezahürü olarak müzikle ilgili davranışlarını yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi gibi bağımsız değişkenlerle ve buldukları ortamla ilgili bir etken olarak öğrencilerin kaldıkları yerle karşılaştırarak incelememiz gerekmektedir.

⁷ Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, ss.113-114.

Müzik ile ilgili davranışları ölçen sorularımızda müzik aleti çalma, konsere gitme, sinemaya gitme, yöre müziklerini dinleme, dinlenen müzik türleri, dinlenen sanatçılar gibi konular bulunmaktadır. Bu ana başlık altında bağımsız değişkenler ile Katılımcıların müzik ile ilgili davranışlarını ölçen soruları karşılaştırdığımız ki-kare analizlerinden anlamlı farklılık çıkan çapraz tabloları ve yorumlarını vereceğiz.

1. Cinsiyete Göre Müzikle İlgili Davranışlar

Yukarıda verilen tablolarda kızların müzikle ilgili tutumlarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştik. Katılımcıların cinsiyete göre müzikle ilgili değişiklik gösteren pek çok davranışı da tespit edilmiş ve bu bilgiler tablolarla beraber aşağıda verilmiştir.

Tablo 22: Cinsiyet - Çalınan Çalgı Aleti Çapraz Tablosu

CİNSİYET	ÇALGI ALETİ								TOPLAM
	Ney	Kanun	Bağlama	Gitar	Bendir-Def	Keman	Flüt	Diğer	
Erkek	11	1	16	9	3	1	14	7	62
	17,7%	1,6%	25,8%	14,5%	4,8%	1,6%	22,6%	11,3%	100,0%
Kız	45	1	9	14	4	8	14	2	97
	46,4%	1,0%	9,3%	14,4%	4,1%	8,2%	14,4%	2,1%	100,0%
TOPLAM	56	2	25	23	7	9	28	9	159
	35,2%	1,3%	15,7%	14,5%	4,4%	5,7%	17,6%	5,7%	100,0%
$\chi^2:25,590^a$ SD:7 P<0.05 (0,001) Anlamlı. 6 cells:%37,5									

Cinsiyet ile icra edilen çalgı aleti arasında anlamlı bir farklılık vardır. (Cells değeri %20'den fazladır.) Öğrencilerin içinde enstrüman çalanların oranı %26,6'dır. Erkeklerin %25,7'si, kızların ise %27,4'ü bir enstrüman çalmaktadır. Tabloya göre yüzdeleri çoktan aza doğru sıralarsak kızların %46,4'ü ney, %14,4'ü flüt, %14,4'ü gitar, %9,3'ü bağlama, %8,2'si keman icra etmektedir; erkeklerin ise %25,8'i bağlama, %22,6'sı flüt, %17,7'si ney, %14,5'i gitar icra etmektedir. Genel yüzdeye bakacak olursak İlahiyat Fakültesinde en çok tercih edilen çalgı aletleri sırasıyla ney, flüt, bağlama, gitar olmuştur. Burada belirtilen flütlerin ilkokulda müzik derslerinde çalınan blok flüt ve yan flüt olma ihtimalleri vardır. Kız öğrenciler ney çalgı aletini, geniş/kuvvetli nefes istemesine rağmen, erkeklere göre büyük bir farkla tercih etmişlerdir. Bu durum kızların müziğe karşı daha ilgili olduklarını göstermektedir. Bu durumun, neyin genellikle cevaz verilen ve tasavvuf musikisinin temel sazlarından biri olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü ney askerî musiki hariç, Türk musikisinin her türünde ve özellikle tasavvuf musikisinde kullanılan, çok tesirli,

ehemmiyetli ve en maruf nefesli sazıdır.⁸ Ayrıca dini ve tasavvufi çevrelerde ney sazına kutsiyet atfedilmektedir.⁹ Tüm bu etkenler onun İlahiyat Fakültesinde en çok tercih edilen saz olması için yeterlidir.

Tablo 23: Cinsiyet - Konsere Gitme Çapraz Tablosu

CİNSİYET	Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?		TOPLAM
	Gittim	Gitmedim	
Erkek	165	75	240
	68,8%	31,2%	100,0%
Kız	266	83	349
	76,2%	23,8%	100,0%
TOPLAM	431	158	589
	73,2%	26,8%	100,0%
$\chi^2:4,040^a$ SD:1 P<0,05 (0,044) Anlamlı. 0 cells:%0,0			

Cinsiyet ile konsere gitme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Erkeklerin %68,8'i, kızların ise %76,2'si konsere gitmiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha çok konsere gitme davranışı gösterdiği görülmektedir. Kızların sosyal aktivitelere daha açık bir yapıya sahip ve müzikle ilgili tutumlarının da erkeklere göre daha olumlu olmaları davranışlar arasındaki farkta etkilidir.

Sinema ve müzik endüstrisi birbirleriyle son derece bağlı iç içe geçmiş endüstrilerdir. Günümüzde özellikle uluslar arası kapitalist şirketler insanların hem iş hem iş dışı zamanlarını kontrol etmekte ve yönlendirmektedirler. Sinema ve müzik endüstrileri insanların boş zaman etkinliklerini özgür iradelerine bırakmadan en etkili yönlendirme araçları olarak iş görmektedir.¹⁰ Müzik kadar sinema konusundaki seçimler de kişilerin tutumlarının ne yönde olduğu hakkında bilgi vermektedir. Bu sebeple ankette sinema/film ile ilgili sorularımız da bulunmaktadır. Yeri geldikçe öğrencilerin sinema ile ilgili davranışlarını içeren çapraz tabloları vereceğiz. Bunlardan ilki aşağıdaki gibidir.

⁸ Yılmaz Öztuna, *Türk Müsiki Kavram ve Terimler Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 298-299.

⁹ Cem Behar, *Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 122.

¹⁰ İrfan Erdoğan, Pınar Beşevli Solmaz, *Sinema ve Müzik Materyal Satış ve Bilinç Yönetimi İçin Bilişsel ve Duygusalın Oluşturulması*, Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2005, s. 67.

Tablo 24: Cinsiyet - Film Seyretme Çapraz Tablosu

CİNSİYET	Boş vakitlerinizde sinemaya gider misiniz veya bilgisayardan, tv'den film seyredersiniz?			TOPLAM
	Film seyretmiyorum.	Sadece dini içerikli filmler seyredirim.	Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim.	
Erkek	27	7	200	234
	11,5%	3,0%	85,5%	100,0%
Kız	13	2	336	351
	3,7%	0,6%	95,7%	100,0%
TOPLAM	40	9	536	585
	6,8%	1,5%	91,6%	100,0%
$\chi^2:19,568^a$ SD:2 P<0,05 (0,00) Anlamlı.				1 cells:%16,7

Cinsiyet ile sinemaya gitme veya bilgisayarda film seyretme davranışı arasında anlamlı farklılık vardır. Tabloya göre kız öğrenciler erkeklere oranla daha fazla film seyretmektedir. Kız öğrencilerin %95,7'si “Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim.”, %3,7'si “Film seyretmiyorum.” derken; erkeklerin %85,5'i “Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim.”, %11,5'i “Film seyretmiyorum.” demiştir. Katılımcıların film hakkındaki görüşlerini sormamızın amacı sinema sektörünün müzik sektörü ile iç içe olmasıdır. İçinde müzik barındırmayan film yok denecek kadar azdır. Müzik açısından değerlendirirsek sinema filminin olay örgüsüne uygun şekilde içerisinde müziğin yer alması müziği daha kabul edilebilir kılmaktadır. Film seyredilirken “helallik” konusunu düşünmeye fırsat kalmamaktadır. Hiç film seyretmeyenler de sadece müzik açısından değil dini hassasiyetlere uygun olmamasından dolayı filmleri seyretmedikleri söylenebilir. Genel olarak bakıldığında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin sinema ve film konusunda olumlu tavır sergilemektedirler. Bu konu hakkında yapılan benzer çalışmada aynı sonucu göstermektedir.¹¹

¹¹ Bkz. Şükrü Keyifli, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Sinema Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Sinema ve Din*, İstanbul: Pasifik Ofset, 2015, ss.147-174.

Tablo 25: Cinsiyet – Yöre Müziklerinin Dinleme Çapraz Tablosu

CİNSİYET	Doğduğunuz/yetiştiniz yörenin müziklerini (örneğin türkülerini) dinler misiniz?				TOPLAM
	Severek dinlerim.	Denk gelirse dinlerim.	Hoşuma gitmediği için dinlemem.	Caiz olmadığımı düşündüğüm için dinlemem.	
Erkek	118	96	13	11	238
	49,6%	40,3%	5,5%	4,6%	100,0%
Kız	158	169	22	1	350
	45,1%	48,3%	6,3%	0,3%	100,0%
TOPLAM	276	265	35	12	588
	46,9%	45,1%	6,0%	2,0%	100,0%
$\chi^2:15,794^a$		SD:3	P<0,05 (0,001) Anlamlı.		1 cells:%12,5

Cinsiyet ile doğduğu yörenin müziklerini dinleme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Erkeklerin %49,6'sı "Severek dinlerim.", %40,3'ü "Denk gelirse dinlerim."; kızların %48,3'ü "Denk gelirse dinlerim.", %45,1'i de "Severek dinlerim." demiştir. Erkeklerde doğduğu yörenin müziklerini "Severek dinlerim." şıkkı; kızlarda "Denk gelirse dinlerim." şıkkı daha çok tercih etmiştir. Erkeklerin de kızların da doğdukları yörenin müziklerini dinledikleri ve erkeklerde caiz olmama sebebiyle hiç dinlemeyenlerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Deneklerimizin çoğunun Güneydoğu, İç ve Doğu Anadolu ağırlıklı olmasının tabloya etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo 26: Cinsiyet – Beğenilen Sanatçı Çapraz Tablosu

BEĞENİLEN SANATÇI	CİNSİYET		TOPLAM
	Erkek	Kız	
Maher Zain	34	102	136
Sami Yusuf	40	93	133
Mustafa Cihat	8	91	99
Abdurrahman Önül	43	18	61
Ömer Karaoğlu	14	42	56
Eşref Ziya Terzi	11	38	49
Sedat Uçan	27	13	40
Fatih Koca	11	25	36
Mehmet Emin Ay	11	21	32
Mustafa Ceceli	13	13	26
Grup Yürüyüş	3	19	22
Murat Belet	5	16	21
Yusuf İslam	7	9	16
Mustafa Demirci	1	14	15
Hasan Dursun	10	4	14
Grup Genç	6	7	13
Mesut Kurtiş	2	9	11
Bora Uymaz	3	2	5
Türkan Uymaz	3	0	3

Deneklerden sıklıkla dinledikleri sanatçılardan beş tanesini yazmasını istediğimiz soru için SPSS'te ilgili soruda cevap olarak verilen sanatçılar ile şıklar

oluşturduk. Tablo 26’da bu sanatçılardan çoğunlukla dinlenenler yer almaktadır. Buna göre sırasıyla Maher Zain, Sami Yusuf, Mustafa Cihat, Abdurrahman Önül ve Ömer Karaoğlu en çok beğenilen sanatçılar olmuştur. İlk iki sırada yabancı sanatçıların olması dini müzik piyasasında dünya çapında popüler sanatçıların İlahiyat Fakültesi öğrencileri tarafından da dinlendiğini göstermektedir. İsmi belirttiğimiz yabancı muhafazakâr sanatçılar da Türk sanatçılar da Batı müziği teknik ve karakterini kullanmaktadır. Yabancı sanatçıların kalite ve gelişmişliği bu sıralamada görülebilmektedir.

Dikkat çeken başka bir nokta olarak en çok dinlenen Türk sanatçılardan kızlar Mustafa Cihat, Ömer Karaoğlu ve Eşref Ziya Terzi’yi; erkekler de Abdurrahman Önül, Sedat Uçan ve Hasan Dursun’u diğer cinsiyete göre daha çok dinlenmektedir. Abdurrahman Önül, Sedat Uçan ve Hasan Dursun erkek deneklerce daha çok dinlenirken geriye kalan tüm sanatçılar kızlarca daha çok dinlenmektedir. Belirttiğimiz üç ismin tarzlarının birbirine yakın olduğu, eserlerinin daha çok zikirli ilahiler olduğu ve ilahilerinde sadece ney, bendir ve ritim kullandıkları tespit edilmiştir.¹² Bu sanatçılar karşılaştırıldığında erkeklerin çalgı aletinin daha az kullanıldığı -sadece ney ve bendir-, ritim ve zikirden oluşan ilahileri tercih ettiği anlaşılmaktadır. Mustafa Cihat, Ömer Karaoğlu ve Eşref Ziya Terzi’nin ilahilerinde ise çalgı aleti yelpazesi daha geniştir.

Bora Uymaz ve Türkan Uymaz anket kağıtlarına göre sadece İzmir’deki öğrencilerce tercih edilmiştir. Normalde beğenildiği az ifade edilen sanatçılar tablomuzda bulunmuyorken; Uymaz’lar dikkat çeken yönlerinin bulunması sebebiyle tabloda yer almaktadır. Bu iki sanatçının Halveti Tarikatıyla alakadar oldukları tespit edilmiştir.¹³ Ayrıca Türkan Uymaz İzmir 9 Eylül İlahiyat Fakültesi’ndeki dini musiki dersini verdiği için İzmir’deki 3 öğrenci hocalarını beğendikleri sanatçı olarak ifade etmişlerdir. Aynı şekilde Fatih Koca Ankara İlahiyat Fakültesi’nde dini musiki bölümü ana bilim dalı üyesidir ve daha çok kişi tarafından dinlenmektedir.

Yabancı sanatçılara ve klasik Türk müziği sanatçılarına baktığımızda kızların bu sanatçıları dinlemeyi daha çok tercih ettiğini görüyoruz. Popüler kültür açısından

¹² Abdurrahman Önül, 30.08.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=5Z0DNs-GqRE&t=3150s>; Sedat Uçan, 09.01.2018, https://www.youtube.com/watch?v=_Sv8p8KY4Tk; Hasan Dursun, 18.05.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=zMruInjEoJo>. (09.06.2019).

¹³ Bakü’den Balkanlar’a Halvetilik Sempozyumu, 11.07.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=UIUuKO6Y-fI&t=6961s>, (23.07.2019); Bora Uymaz, “Gönülleri Durultur Erenlerin Halveti” 16.06.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=2vt26dDH9Xc&feature=youtu.be>, (23.07.2019).

baktığımızda ise tabloda en çok beğenilenler popüler sanatçılardır. Ayrıca isimler arasında Mustafa Ceceli dikkat çekmekte, kızlar ve erkekler bu sanatçıyı sayıca eşit olarak beğendiklerini ifade etmektedirler. Mustafa Ceceli popüler müzikle uğraştığı bilinen bir isimdir. Seslendirdiği ilahilerin formlarını modernleştirmekte, eserlerin müzikal yapısı ya da formunu pop müziğine daha yakın hale getirmektedir. Çünkü ilahileri seslendirdiği albümünün öncesinde ya da sonrasında pop müzik türü şarkıları da seslendirmektedir. Ama diğer pop sanatçılarına göre dini yönü olan şarkılarının bulunması önemli bir noktadır.¹⁴

Grup Yürüyüş ve Grup Genç daha çok mücadeleyi, hareketi, ayağa kalkmayı ifade eden marşları eser olarak vermişlerdir. Bu grupların daha çok kız öğrencilerce dinlenmekte olduğu görülmektedir. 28 Şubat sürecinden önce imam hatiplerin revaçta tuttuğu ezgi dünyasına bu süreçte sekte vurulmuştur.¹⁵ İslam dünyasında son dönemde meşhur olan Maher Zain ve Sami Yusuf haricinde Yusuf İslam ve Mesut Kurtiş de dinlenmektedir. Maher Zain'in şarkılarının farklı dillerde -İngilizce, Arapça ve Türkçe- versiyonlarının bulunması sebebiyle İlahiyat Fakültesi öğrencilerine daha çok hitap ettiği söylenebilir.

Tablo 27: Cinsiyet – Müzik Türü Çapraz Tablosu

CİNSİYET	MÜZİK TÜRLERİNİN TOPLAMI										TOPLAM
	Halk Müziği	Sanat Müziği	Arabesk Müzik	Türkçe Popüler Müzik	Yabancı Sözlü Müzikler	Enstrümantal Müzikler	Klasik Batı Müziği	Tasavvuf Musikisi	Zikirli İlahiler	Marşlar Ezgiler	
Erkek	130	90	88	116	83	67	26	78	77	115	232
	56%	38,7%	37,9%	50%	35,7%	28,8%	11,2%	33,6%	33,1%	49,5%	100%
Kız	174	137	77	216	165	165	60	121	85	169	349
	49,8%	39,2%	22%	61,8%	47,2%	47,2%	17,1%	34,6%	24,3%	48,4%	100%
Total	304	227	165	332	248	232	86	199	162	284	581

Toplumun klasik Türk musikisine uzak kalması aynı zamanda dini musikiye de uzak kalmasını etkilemektedir. Çünkü Osmanlı Devleti zamanında klasik Türk musikisi ile dini musikiyi icra edenler aynı kişilerdir ve musiki türleri birbirinden ayrı alanlar değildir. Mesela Buhûrizâde Mustafa İtrî Efendi ile Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi

¹⁴ Naim Dilmener, "Mustafa Ceceli'nin Yeni Albümü Aşk İçin Gelmişiz, Kısmen Dini Diyebileceğimiz Bir Eksende" 25.12.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/mustafa-cecelinin-yeni-albumu-ask-icin-gelmisiz-kismen-dini-diyebilecegimiz-bir-eksende-40031805>, (16.07.2018).

¹⁵ Said Ercan, "Ezgiler Eski Günlerine Geri Dönüyor", 30.09.2011, <http://www.dunyabizim.com/muzik/7503/ezgiler-eski-gunlerine-geri-donuyor>, (16.07.2018).

hem klasik musikinin önemli isimleri olup, hem de sarayda imamet görevindeki din adamları ve dini Musiki bestekârlarıdır. Klasik Türk musikisini yeni nesillere tanıtamamış olmak onların dini musikiyi tanımalarını da olumsuz etkilemiştir.¹⁶ Dolayısıyla klasik Türk musikisinden uzak yetişen yeni nesiller modern dönemin aklı merkeze alması ve metafizik öğelere yer vermeyen yapısının bir yansıması olarak pop müzik; temelini dini ayinlerinden alan klasik batı müziğini; dindar camianın tasavvuf musikinin yerini onla doldurmaya çalıştığı zikirli ilahileri, İslami mücadelenin sembolü olan popüler dini müzik gibi müzik türlerini daha çok dinlemektedirler. Genelde en çok dinlenen müzik türü ise Türkçe popüler müziktir.

İlahiyat öğrencilerinin cinsiyete göre ne tür müzikleri dinlediğini Tablo 27’de görebiliriz. Cinsiyet ile dinlenen müzik türü arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Birden fazla müzik türünü işaretleyebilecekleri bu soruda kızlar erkeklere göre daha çok müzik türünü daha yüksek oranlarla işaretlemişlerdir. Erkeklerin tercih ettikleri müzik türleri sırasıyla halk müziği, Türkçe popüler müzik, marşlar/ezgiler, sanat müziği, arabesk müzik, yabancı sözlü müzikler, tasavvuf musikisi, zikirli ilahiler, enstrümantal müzikler, klasik batı müziğidir. Kızlar ise sırasıyla Türkçe popüler müzik, halk müziği, marş/ezgiler, yabancı sözlü müzikler, enstrümantal müzikler, sanat müziği, tasavvuf musikisi, zikirli ilahiler, arabesk, klasik batı müziği dinlemektedirler. İki grupta da Türkçe popüler müzik, halk müziği ve marş/ezgi müzik türlerinin oranı yüksek; klasik batı müziği sıralaması en sondadır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere kızlar da erkekler de dini musikiden çok marş/ezgileri incelemektedir. Arabesk müzik erkeklerde, enstrümantal müzikler kızlarda daha yüksek oranla dinlenmektedir. Dini musiki dersinden sonra tasavvuf musikisini daha çok dinlediklerini ifade ettikleri başka bir soruyu göz önünde bulundurursak, bu tabloda tasavvuf musikisi on müzik türünden sondan dördüncü sırada yer alması oranın çok yüksek olmadığını göstermektedir.

2. Sınıf Seviyesine Göre Müzikle İlgili Davranışlar

Katılımcıların yaşla bağlantılı olarak sınıf seviyesi artınca müzikle ilgili davranışlarında da artış gözlemlenmiştir. Bununla alakalı tablolar aşağıdadır.

¹⁶ Tıraşçı, “İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Türk Dini Musikisi Dersi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 30.

Tablo 28: Cinsiyet - Çalgı Aleti Çalma Çapraz Tablosu

SINIF DÜZEYİ	Bugüne kadar herhangi bir müzik aleti çaldınız mı?		TOPLAM
	Evet	Hayır	
1. sınıf	64	206	270
	23,7%	76,3%	100,0%
4. sınıf	98	215	313
	31,3%	68,7%	100,0%
TOPLAM	162	421	583
	27,8%	72,2%	100,0%
$\chi^2:4,179^a$ SD:1 P<0,005 (0,041) Anlamlı			0 cells:%0,0

Sınıf düzeyi ile müzik aleti çalma arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Bugüne kadar herhangi bir müzik aleti çaldınız mı?” diye sorduğumuz soruya Katılımcıların %72,2’si hayır cevabını verdi. 1.sınıf öğrencilerinin %76,3’ü hayır derken; 4. sınıf öğrencilerinin %68,7’si hayır demiştir. Öğrenciler 4. sınıfa geldiklerinde içlerinde müzik aleti çalanların sayısının arttığını bu tabloda görmekteyiz. Dini musiki dersinden sonra, arkadaşların birbirinden etkilenmesiyle ya da imkanların artması sebebiyle bu konuda artış yaşanmış olabilir. Fakat bizatihi çalgı aletiyle uğraşanlar azınlıktadır.

Tablo 29: Sınıf Düzeyi - Çalınan Çalgı Aleti Çapraz Tablosu

SINIF DÜZEYİ	ÇALGI ALETİ								TOPLAM
	Ney	Kanun	Bağlama	Gitar	Bendir-Def	Keman	Flüt	Diğer	
1. sınıf	14	0	8	11	4	3	19	4	63
	22,2%	0,0%	12,7%	17,5%	6,3%	4,8%	30,2%	6,3%	100,0%
4. sınıf	42	2	17	12	3	6	9	5	96
	43,8%	2,1%	17,7%	12,5%	3,1%	6,2%	9,4%	5,2%	100,0%
TOPLAM	56	2	25	23	7	9	28	9	159
	35,2%	1,3%	15,7%	14,5%	4,4%	5,7%	17,6%	5,7%	100,0%
$\chi^2:18,037^a$ SD:7 P<0,05 (0,012) Anlamlı.			6 cells:%37,5						

Sınıf düzeyi ile çalınan müzik aleti arasında anlamlı bir farklılık vardır. (Cells değeri %20’den fazladır.) Bu tabloda dikkatimizi çeken sınıf düzeyi artınca ney, bağlama, kanun ve keman çalgı aletlerinin icrasında artış; gitar ve flüt çalgı aletlerinin icrasında düşüş olmasıdır. Lise yaş döneminde popüler kültürün etkisiyle batı çalgı aletlerinin daha çok tercih edilmesi nedeniyle batı çalgı aletleri 1. sınıf öğrencilerince daha yüksek oranla icra edilmektedir diyebiliriz. İlahiyat eğitimi ile birlikte Türk müziğinde kullanılan çalgı aletlerinin yüzdesinde artış olduğu görülmektedir. Burada eğitimin ya da bulunulan ortamın müzikle ilgili tutumuna etkisini görüyoruz. En bariz artış ve düşüş gösteren çalgı aletlerinin yüzdesini verecek olursak neyin yüzdesi 1. sınıfta %22,2 iken 4. sınıfta %43,8 çıkmış; flütün yüzdesi ise 1. sınıfta %30,2 iken 4. sınıfta %9,4’a düşmüştür. Fakat 1. sınıf öğrencilerinin flüt kelimesi ile blok flütü ifade

etme ihtimali fazladır. Çünkü dini musiki dersiyle çalgı aletlerine aşinalık mutlaka artmaktadır. Bu yüzden flütün son sınıfta yüzdesi düşmüştür. Ayrıca 1. sınıf öğrencilerinin %30'unun yan flüt çalma ihtimalinden bahsetmek mümkün değildir.

Tablo 30: Sınıf Düzeyi - Konsere Gitme Çapraz Tablosu

SINIF DÜZEYİ	Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?		TOPLAM
	Gittim	Gitmedim	
1. sınıf	185 68,3%	86 31,7%	271 100,0%
4. sınıf	246 77,4%	72 22,6%	318 100,0%
TOPLAM	431 73,2%	158 26,8%	589 100,0%
$\chi^2:6,163^a$ SD:1 P<0,05 (0,013) Anlamlı.			0 cells:%0,0

Sınıf düzeyi ile konsere gitme arasında anlamlı bir farklılık vardır. 4. sınıf düzeyinde konsere gitme davranışında artış olduğu tabloda görülmektedir. Genel olarak Katılımcıların %73,2'si konsere gitmiş olup bu oran 1. sınıflarda %68,3; 4. sınıflarda ise %77,4'tür. 4. sınıfların müzik davranışlarının içinde bulunduğu sosyal faaliyetlerde daha aktif olduğu söylenebilir. Yaşın ilerlemesi, imkânların farkına varılması, çevrenin tanınması gibi faktörler konsere gitme davranışının artmasında etkili olmaktadır.

3. Öğrencinin Kaldığı Yere Göre Müzikle İlgili Davranışlar

Öğrencilerin eğitim-öğretim hayatı boyunca kaldığı yerlerin şartları müzikle ilgili davranışlarını etkilemektedir. İlgili tablolar aşağıda verilmektedir.

Tablo 31: Öğrencinin Kaldığı Yer - Yöre Müziklerini Dinleme Çapraz Tablosu

Şu an (öğrenim sürecinde) nerede kalıyorsunuz?	Doğduğunuz/yetiştığınız yörenin müziklerini (örneğin türkülerini) dinler misiniz?				TOPLAM
	Severek dinlerim.	Denk gelirse dinlerim.	Hoşuma gitmediği için dinlemem.	Caiz olmadığını düşündüğüm için dinlemem.	
Ailemin/akrabamın yanında	76 39,4%	99 51,3%	15 7,8%	3 1,6%	193 100,0%
Bir dini grubun evinde/yurdunda	31 43,1%	38 52,8%	2 2,8%	1 1,4%	72 100,0%
Devlet yurdunda	61 47,3%	51 39,5%	11 8,5%	6 4,7%	129 100,0%
Arkadaşlarla evde	82 61,7%	44 33,1%	6 4,5%	1 0,8%	133 100,0%
Diğer	26 44,1%	31 52,5%	1 1,7%	1 1,7%	59 100,0%
TOPLAM	276 47,1%	263 44,9%	35 6,0%	12 2,0%	586 100,0%
$\chi^2:29,026^a$ SD:12 P<0,05 (0,004) Anlamlı.			7 cells:%35		

Öğrencinin kaldığı yer ile yöre müziklerini dinleme arasında anlamlı bir farklılık vardır. (Cells değeri %20'den fazladır.) Arkadaşlarıyla evde kalan Katılımcıların %61,7'si en çok orana sahip olarak ve daha bağımsız veya diğerlerine göre daha rahat bir ortama sahip olarak yöre müziklerini “Severek dinlerim.” demiştir. Devlet yurdunda kalanların %47,3'ü yöre müziklerini “Severek dinlerim.” şikkını tercih etmişlerdir. Dini grubun öğrenciler üzerindeki etkisinin olup olmadığını anlamak için baktığımızda dini bir grubun evinde kalanlar en çok yüzdeyle %52,8'i “Denk gelirse dinlerim.”, %43,1'i “Severek dinlerim.”, “%2,8'i “Hoşuma gitmediği için dinlemem.” ve ‘1,4’ü “Caiz olmadığını düşündüğüm için dinlemem.” demiştir. Yani bu soruda dini bir grubun evinde kalıyor olmanın müzikle ilgili davranışını olumsuz yönde etkilemediğini görüyoruz. Caiz olmadığını düşünerek yöre müziklerini dinlemeyenlerin en çok devlet yurdunda kalanlar içerisinde bulunduğunu ifade edebiliriz. Çünkü olumsuz yargı bildiren şıkları en çok devlet yurdunda kalanlar %4,7'lik oran ile “Caiz olmadığını düşündüğüm için dinlemem.” ve %8,5'lik oranla “Hoşuma gitmediği için dinlemem.” şikkını seçmişlerdir.

E. MÜZİKLE İLGİLİ TUTUM VE DAVRANIŞLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Buraya kadarki başlıklarda anketimiz ile tespit ettiğimiz, Katılımcıların müzik ile alakalı tutum ve davranışlarını verdik. Bu başlıkta ise müzikle ilgili tutum ve davranışlar ile bu tutum ve davranışları etkileyen faktörler olan aile, ekonomik durum, sosyo-kültür/popüler kültür ve dini faktörleri karşılaştırdığımız ki-kare analizlerinden anlamlı farklılık çıkan çapraz tabloları vereceğiz.

1. Aile

Aile toplumun en küçük yapı taşıdır ve bireyin doğumundan ölümüne kadar her anında tutum ve davranışlarının belirleyicisidir. Bireyin psikolojik ve fiziksel özelliklerinin temelini, sosyo-kültürel kişiliğini¹⁷ oluşturan ve sürekli olarak kendisiyle kurduğu bağı sürdürdüğü bir etkidir. Bireyin tutum objesiyle olan ilişkisine bağlı olarak tutumun gücü değişir.¹⁸ Aile içerisinde tutuma sebep olan en kuvvetli ve ilk

¹⁷ Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”,s. 3.

¹⁸ Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, s. 120.

faktör ise anne-babadır.¹⁹ Bu yüzden anne-babanın ve yakın akrabaların müzik ile ilgilerini ölçtüğümüz sorularla Katılımcıların müzik karşısındaki tutumlarını karşılaştırdık ve pek çok anlamlı farklılık olduğunu gösteren tablolar elde ettik.

Tablo 32: Ailenin Müzikle İlgilenmesi - Müzik Maneviyat İlişkisi Çapraz Tablosu

Ailenizde veya yakın akrabalarınızda müzik aleti çalan, müzikle ilgilenen var mı?	Genel olarak müziğin (dini müzik değil, genel olarak müzik);						TOPLAM
	Maneviyatı azalttığımı düşünüyorum.	Maneviyata bir etkisi olmuyor.	Maneviyata olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum.	Fikrim yok.	Diğer	Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.	
Var	56 24,5%	63 27,5%	20 8,7%	38 16,6%	25 10,9%	27 11,8%	229 100,0%
Yok	108 30,9%	105 30,0%	37 10,6%	59 16,9%	15 4,3%	26 7,4%	350 100,0%
TOPLAM	164 28,3%	168 29,0%	57 9,8%	97 16,8%	40 6,9%	53 9,2%	579 100,0%
$\chi^2:14,468^a$ SD:5 P<0,05 (0,013) Anlamlı. 0 cells:%0,0							

Ailesi ya da yakın akrabalarında müzikle ilgilenen/müzik aleti çalan bir kişinin bulunması ile müziğin maneviyata etkisi fikri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Deneklerden ailesinde müzik aleti çalan bir kişi bulunanların %24,5'i "Maneviyatı azalttığımı düşünüyorum." şikkını seçmiş; bulunmayanların ise %30,9'u bu şikkı seçmiştir. Yani aileden birinin müzik ile uğraşması müzik ile maneviyat arasında olumsuz bir anlam ilişkisi kurulması oranını azaltmaktadır. Buna rağmen "Maneviyata olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum." şikkını ailesinde müzik aleti çalan kişi bulunmayan denekler daha az işaretlemiş; "Diğer." –Bu şık ile kastedilen sonradan eklediğimiz "Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir." şikkı olabilir- ve "Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir." şikkını daha fazla işaretlemişlerdir. Bu zikrettiğimiz son iki şık da ailede müzik ile ilgilenen birinin bulunmasının müzik ile maneviyat ilişkisini anlamlandırmada olumlu etkisinin bulunduğunu göstermektedir.

¹⁹ Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, s. 128.

Tablo 33: Ailenin Müzikle İlgilenmesi – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu

Ailenizde veya yakın akrabalarınızda müzik aleti çalan, müzikle ilgilenen var mı?	İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?			TOPLAM
	Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.	Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.	Kararsızım/bir bilgim yok.	
Var	4 1,7%	203 88,3%	23 10,0%	230 100,0%
Yok	11 3,1%	272 77,3%	69 19,6%	352 100,0%
TOPLAM	15 2,6%	475 81,6%	92 15,8%	582 100,0%
$\chi^2:11,208^a$ SD:2 P<0,05 (0,004) Anamlı 0 cells:%0,0				

Ailesi ya da yakın akrabalarında müzik aleti çalan kişinin bulunması ile âlimlerin çalgı aletleri görüşlerine katılma durumu arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” şikkını, ailesinde müzikle ilgilenen kişinin olduğunu söyleyenlerin %88,32’si; olmadığını söyleyenlerin %77,3’ü işaretlemiştir. En olumlu şikkımız bu idi. Ailede birinin müzik ile ilgilenmesi bu şikkı tercih etme oranını artırmıştır. Aile veya yakın akrabaların müzikle ilgili tutumu arttıkça “Çalgı aletini yapmak, satmak, kullanmak haramdır.” diyenler ve kararsız olduğunu söyleyenlerde de düşüş olmuştur. Ayrıca kararsız olanların yüzdesi ailede çalgı aleti çalan kimsenin bulunması faktörüyle %10 azalmıştır.

Tablo 34: Ailenin Müzikle İlgilenmesi – İlahilerin Çalgı Aletiyle İcrası Çapraz Tablosu

Ailenizde veya yakın akrabalarınızda müzik aleti çalan, müzikle ilgilenen var mı?	İlahilerin;		TOPLAM
	Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.	Çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.	
Var	185 86,4%	29 13,6%	214 100,0%
Yok	241 75,1%	80 24,9%	321 100,0%
TOPLAM	426 79,6%	109 20,4%	535 100,0%
$\chi^2:10,233^a$ SD:1 P<0,05 (0,001) Anamlı 0 cells: %0,0			

Ailesi ya da yakın akrabalarında müzik aleti çalan kişinin bulunması ile ilahilerin çalgı aletleri ile icra edilmesinin cevazı hakkındaki görüş arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ailesinde müzikle ilgilenen kişinin olduğunu söyleyenlerin %86,4’ü “İlahilerin çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.” şikkını seçerken; olmadığını

söyleyenlerin %75,1'i bu şıkkı seçmiştir. İlahileri çalgı aletleri ile icra etme konusunda da aile veya yakın akrabasının müzikle ilgilenmesinin olumlu etkisini görüyoruz.

Tablo 35: Ailenin Müzikle İlgilenmesi - Müzik Aleti Çalma Çapraz Tablosu

Ailenizde veya yakın akrabalarınızda müzik aleti çalan, müzikle ilgilenen varmı?	Bugüne kadar herhangi bir müzik aleti çaldınız mı?		TOPLAM
	Evet	Hayır	
Var	85 37,3%	143 62,7%	228 100,0%
Yok	77 21,9%	275 78,1%	352 100,0%
TOPLAM	162 27,9%	418 72,1%	580 100,0%
$\chi^2:16,315^a$ SD:1 P<0,05 (0,00) Anlamlı. 0 cells:%0,0			

Katılımcıların ailesi ya da yakın akrabalarında müzikle ilgilenen/müzik aleti çalan bir kişinin bulunması ile kendilerinin müzik aleti çalmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ailesi ya da yakın akrabalarında müzik aleti çalan kişi bulunan Katılımcıların %37,3'ü bir müzik aleti çalarken; bulunmayan Katılımcıların ise %21,9'u bir müzik aleti çalmaktadır. Aileden ya da yakın akrabalarından birinin müzikle ilgilenmesi ya da çalgı aleti çalmasının kişinin müzikle ilgilenmesini olumlu yönde etkilediğini bu tabloda görmekteyiz.

Tablo 36: Ailenin Müzikle İlgilenmesi - Konsere Gitme Davranışı Çapraz Tablosu

Ailenizde veya yakın akrabalarınızda müzik aleti çalan, müzikle ilgilenen varmı?	Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?		TOPLAM
	Gittim	Gitmedim	
Var	194 85,1%	34 14,9%	228 100,0%
Yok	235 65,6%	123 34,4%	358 100,0%
TOPLAM	429 73,2%	157 26,8%	586 100,0%
$\chi^2:26,853^a$ SD:1 P<0,05 (0,00) Anlamlı. 0 cells:%0,0			

Katılımcıların ailesi ya da yakın akrabalarında müzikle ilgilenen/müzik aleti çalan kişinin bulunması ile konsere gitme davranışları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ailesi ya da yakın akrabalarında müzik aleti çalan kişi bulunan Katılımcıların %85,1'i ücretli ya da ücretsiz bir konsere gitmişken; bulunmayan Katılımcıların ise %65,6'sı bir konsere gitmiştir. Ailede müzik ile ilgilenen birisinin varlığının kişinin konsere ya da dinletiyeye gitmesini de olumlu yönde etkilediğini görüyoruz.

Tablo 37: Anne Babanın Müzikle İlgili Tutumu – Konsere Gitme Çapraz Tablosu

Anne-babanızın müzik karşısındaki tutumları nasıldır?	Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?		TOPLAM
	Gittim	Gitmedim	
Kesinlikle dinlemezler.	13 54,2%	11 45,8%	24 100,0%
Sadece dini müzikleri dinlerler.	78 66,1%	40 33,9%	118 100,0%
Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.	336 76,0%	106 24,0%	442 100,0%
TOPLAM	427 73,1%	157 26,9%	584 100,0%
$\chi^2:9,232^a$ SD:2 P<0,05 (0,010) Anlamlı 0 cells: %0,0			

Anne-babanın müzik karşısındaki tutumları ile konsere gitme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Anne-babanın müzik karşısındaki tutumunun olumlu olma derecesi arttıkça Katılımcıların konsere gitme davranışında düzenli bir artış olmuştur. Anne-babanın müzikle ilgili tutumuna “Kesinlikle dinlemezler.” diyenlerin %54,2’si; “Sadece dini müzikleri dinlerler.” diyenlerin %66,1’i; “Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.” diyenlerin %76’sı bir konsere gitmiştir. Ücretli ya da ücretsiz konser diye ayrımı belirttiğimiz bu soruda öğrencilerin ekonomik durumlarını dikkate alırsak –çoğunluğu orta gelirli olarak kendisini tanımlamıştı- toplamda %73,1’inin konsere gitmiş olması gayet yüksek bir yüzde olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 38: Anne Babanın Müzikle İlgili Tutumu –Film Seyretme Çapraz Tablosu

Anne-babanızın müzik karşısındaki tutumları nasıldır?	Boş vakitlerinizde sinemaya gider misiniz veya bilgisayardan, tv'den film seyredersiniz?			TOPLAM
	Film seyretmiyorum.	Sadece dini içerikli filmler seyredirim.	Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim.	
Kesinlikle dinlemezler.	5 20,8%	0 0,0%	19 79,2%	24 100,0%
Sadece dini müzikleri dinlerler.	12 10,3%	5 4,3%	100 85,5%	117 100,0%
Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.	22 5,0%	4 0,9%	413 94,1%	439 100,0%
TOPLAM	39 6,7%	9 1,6%	532 91,7%	580 100,0%
$\chi^2:19,487^a$ SD:4 P<0,05 (0,001) Anlamlı 3 cells: %33,3				

Anne-babanın müzik karşısındaki tutumları ile film seyretme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Anne-babasının müzikle ilgili tutumu için “Kesinlikle dinlemezler.” diyenlerin %79,2’si, “Sadece dini müzikleri dinlerler.” diyenlerin

%85,5'i, "Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler." diyenlerin %94,1'i "Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim." şikkını seçmişlerdir. Anne-babanın müzik karşısındaki tutumları olumlu yönde arttıkça "Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim." diyenlerin oranı düzenli olarak artmış; "Film seyretmiyorum." diyenlerin oranı düzenli olarak azalmıştır. Bu tabloda anne-babanın müzikle ilgili tutumunun olumlu yönde artmasının kişinin sinemaya gitme ve film seyretme davranışının da olumlu yönde artmasına sebep olduğunu görmekteyiz.

Tablo 39: Anne Baba Müzikle İlgili Tutumu – Müzik Dinleme Çapraz Tablosu

Anne-babanızın müzik karşısındaki tutumları nasıldır?	Boş vakitlerinizde radyo, televizyon, internet, mp3 vs.den müzik açıp dinler misiniz?		TOPLAM
	Dinlemem.	Dinlerim.	
Kesinlikle dinlemezler.	8	16	24
	33,3%	66,7%	100,0%
Sadece dini müzikleri dinlerler.	13	105	118
	11,0%	89,0%	100,0%
Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.	17	428	445
	3,8%	96,2%	100,0%
TOPLAM	38	549	587
	6,5%	93,5%	100,0%
$\chi^2:37,796^a$ SD:2 P<0,05 (0,00) Anlamlı			1 cells: %16,7

Anne-babanın müzik karşısındaki tutumları ile boş vakitlerde müzik dinleme davranışı arasında anlamlı farklılık vardır. Anne-babanın müzikle ilgili tutumları için "Kesinlikle dinlemezler." diyenlerin %66,7'si, "Sadece dini müzikleri dinlerler." diyenlerin %89'u ve "Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler." diyenlerin %96,2'si boş vakitlerinde radyo, televizyon, internet, mp3 vs.den müzik açıp "Dinlerim." demiştir. Açıkça görülmektedir ki anne-baba hiç müzik dinlemese bile denekler dinlemekte, anne-babanın müzik karşısındaki tutum arttıkça da Katılımcıların müzik dinleme oranı artmaktadır.

Tablo 40: Anne Baba Müzikle İlgili Tutumu – Âlimlerin Çalgı Görüşü Çapraz Tablosu

Anne-babanızın müzik karşısındaki tutumları nasıldır?	İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?			TOPLAM
	Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.	Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.	Kararsızım/ bir bilğim yok.	
Kesinlikle dinlemezler.	3 12,5%	18 75,0%	3 12,5%	24 100,0%
Sadece dini müzikleri dinlerler.	5 4,2%	95 80,5%	18 15,3%	118 100,0%
Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.	7 1,6%	359 82,2%	71 16,2%	437 100,0%
TOPLAM	15 2,6%	472 81,5%	92 15,9%	579 100,0%
$\chi^2:12,381^a$ SD:4 P<0,05 (0,015) Anlamlı 3 cells: %33,3				

Anne-babanın müzik karşısındaki tutumları ile âlimlerin çalgı aleti hakkındaki hükümlerini benimseme arasında anlamlı bir farklılık vardır. Çalgı aleti yapmanın haram olduğu hükmünü benimseyenler arasında %12,5 ile en büyük yüzde, anne-babasının hiç müzik dinlemediğini söyleyenlere aittir. Anne-babanın müzikle ilgili tutumları olumlu yönde arttıkça İslam âlimlerinin çalgı aleti için haram görüşünü benimseyenler azalmaktadır. “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” şıkkını işaretleme oranı da anne-babanın müzikle ilgili tutumunun olumlu yönde artmasıyla artmıştır. Anne-babasının müzikle ilgili tutumları en yüksek olan grupta “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” diyenlerin oranı %82,2’dir ve bu şıkkı en çok seçen grup olmuşlardır. Dikkat çeken bir husus da anne-babanın tutumu arttıkça kararsız olanların oranı artmıştır. Katılımcıların anne-babasının müzikle ilgili tutumu arttığı halde konu hakkındaki tereddütlerinin arttığını da görebiliyoruz.

Tablo 41: Anne Baba Müzikle İlgili Tutumu – İlahilerin Çalgı Aletiyle İcrası Çapraz Tablosu

Anne-babanızın müzik karşısındaki tutumları nasıldır?	İlahilerin;		TOPLAM
	Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.	Çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.	
Kesinlikle dinlemezler.	10 50,0%	10 50,0%	20 100,0%
Sadece dini müzikleri dinlerler.	86 82,7%	18 17,3%	104 100,0%
Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.	328 80,2%	81 19,8%	409 100,0%
TOPLAM	424 79,5%	109 20,5%	533 100,0%
$\chi^2:11,471^a$ SD:2 P<0,05 (0,003) Anlamlı 1 cells: %16,7			

Anne-babanın müzik karşısındaki tutumları ile ilahilerin çalgı aletleriyle çalınmasının cevazı hakkındaki hükümleri benimseme arasında anlamlı bir farklılık vardır. Anne-babasının müzikle ilgili tutumu için “Kesinlikle dinlemezler.” diyenlerin yarısı ilahilerin çalgı aletleriyle icrası için caiz demiştir. Fakat anne-babanın tutumu için “Sadece dini müzikleri dinlerler.” ve “Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.” diyenler genel olarak ilahilerin çalgı aletiyle icra edilmesine caiz demişlerdir. “Sadece dini müzikleri dinlerler.” diyenlerin %82,7’si, “Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.” diyenlerin ise %80,2’si caizdir demiştir.

2. Yetiştığı Bölge, Aile Kökeni, Okuduğu Fakülte ve Ekonomik Durum

Sosyal öğrenme kuramına göre birey başkalarının dışı vurduğu tutumları benimseyerek kendi tutumlarını oluşturur. ²⁰ Bireyin tutum ve davranışlarında çocukluğunda yetiştiği bölgenin konjonktürel durumunun, ailesinin ve memleketinin kültür, gelenek, göreneklerinin, ekonomik durumunun ve eğitim aldığı il ya da fakültenin genel anlayışının etkisi bulunmaktadır. Bu başlık altında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müzikle ilgili tutum ve davranışlarını etkileyen faktörlerden öğrencinin yetiştiği bölge, aile kökeni, okuduğu il ve ekonomik durumlarıyla ilgili olarak önce tutumlarını, sonra bunlarla ilgili davranışlarını vereceğiz.

Tablo 42: Yetiştığı Bölge – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu

Üniversite'ye girmeden önde hayatınızın çoğu nerede geçti?	İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?			TOPLAM
	Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.	Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.	Kararsızım/bir bilgim yok.	
Köy, belde, kasaba	7	95	30	132
	5,3%	72,0%	22,7%	100,0%
İlçe, il	2	189	36	227
	0,9%	83,3%	15,9%	100,0%
Büyük şehir	7	189	25	221
	3,2%	85,5%	11,3%	100,0%
TOPLAM	16	473	91	580
	2,8%	81,6%	15,7%	100,0%
$\chi^2:14,997^a$ SD:4 P<0,05 (0,005) Anlamlı 1 cells: %11,1				

Öğrencinin yetiştiği bölgenin büyüklüğü ile âlimlerin çalgı aletleri hakkındaki görüşlerini benimseme arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bölge büyüdükçe “Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.” ve “Kararsızım/bir bilgim yok.” diyenler azalmış, “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre

²⁰ Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, s. 129.

değişir.” diyenler artmıştır. Köy/belde/kasabada yetişenlerin %72,5’i, ilçe/ilde yetişenlerin %83,3’ü, büyük şehirde yetişenlerin %85,5’i “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” şikkını tercih etmişlerdir.

Tablo 43: Aile Kökeni – Âlimlerin Müzik Görüşü Çapraz Tablosu

Aileniz köken olarak hangi bölgedendir?	Müzikle ilgili âlimlerimize ait olan hangi görüşe katılıyorsunuz?				TOPLAM
	Müzik dinlemek veya icra etmek mutlak olarak haramdır.	Müzik genel olarak haramdır/tahrimen mekruhtur, istisnai durumlarda helaldir.	Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.	Kararsızım, bir bilgim yok.	
Marmara	0	4	19	6	29
	0,0%	13,8%	65,5%	20,7%	
Ege	0	9	36	10	55
	0,0%	16,4%	65,5%	18,2%	
İç Anadolu	3	12	85	31	131
	2,3%	9,2%	64,9%	23,7%	
Doğu Karadeniz	0	3	31	9	43
	0,0%	7,0%	72,1%	20,9%	
Batı Karadeniz	1	2	26	4	33
	3,0%	6,1%	78,8%	12,1%	
Akdeniz	1	0	22	16	39
	2,6%	0,0%	56,4%	41,0%	
Doğu Anadolu	2	20	65	15	102
	2,0%	19,6%	63,7%	14,7%	
Güneydoğu Anadolu	2	23	85	33	143
	1,4%	16,1%	59,4%	23,1%	
Yurt dışı	3	1	1	1	6
	50,0%	16,7%	16,7%	16,7%	
TOPLAM	12	74	370	125	581
	2,1%	12,7%	63,7%	21,5%	
x²:99,980^a	SD:24	P<0,05 (0,00) Anlamlı		15 cells: &41,7	

Aile kökeni ile âlimlerin müzik hakkındaki görüşlerini benimseme arasında anlamlı bir farklılık vardır. Yurt dışı kökenli Katılımcıların %50’si “Müzik dinlemek veya icra etmek mutlak olarak haramdır.” derken; Marmara, Ege ve Doğu Karadeniz’den hiç kimse bu şikkı seçmemiştir. Doğu Anadolu, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde “Müzik genel olarak haramdır/tahrimen mekruhtur, istisnai durumlarda helaldir.” şikkı %10’unun üstünde tercih edilmiştir. “Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.” şikkı en çok Batı Karadenizli deneklerce %78,8, Doğu Karadenizli deneklerce %72,1, Ege ve Marmaralı deneklerce %65,5 oranla tercih edilmiştir. Karadenizliler müziği genel olarak en çok helal sayan bölge olmuştur. Anketimizin verilerine göre kendi yöresinin müziklerini en çok severek dinleyenler Karadenizlilerdir. Yüzdelerin bununla alakalı olduğunu ve müziğin Karadenizlilerin hayatında daha çok yer kapladığını söyleyebiliriz. Yurt dışından gelen

denekler bu soruda yine katı bir tavır göstermişlerdir. Ayrıca Akdeniz kökenli Katılımcıların konu hakkında kararsızlık/bilgisizlik oranı diğerlerine göre bariz fazladır.

Tablo 44: Aile Kökeni – İlahilerin Çalgı Aletiyle İcrası Çapraz Tablosu

Aileniz köken olarak hangi bölgedendir?	İlahilerin;		TOPLAM
	Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.	Çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.	
Marmara	21	4	25
	84,0%	16,0%	100,0%
Ege	41	11	52
	78,8%	21,2%	100,0%
İç Anadolu	95	23	118
	80,5%	19,5%	100,0%
Doğu Karadeniz	38	2	40
	95,0%	5,0%	100,0%
Batı Karadeniz	25	7	32
	78,1%	21,9%	100,0%
Akdeniz	27	9	36
	75,0%	25,0%	100,0%
Doğu Anadolu	69	25	94
	73,4%	26,6%	100,0%
Güneydoğu Anadolu	106	25	131
	80,9%	19,1%	100,0%
Yurt dışı	1	4	5
	20,0%	80,0%	100,0%
TOPLAM	423	110	533
	79,4%	20,6%	100,0%
$\chi^2:19,840^a$ SD:8 P<0,05 (0,011) Anlamli			2 cells: %11,1

Aile kökeni ile ilahilerin çalgı aletiyle icra edilmesinin cevazı konusu arasında anlamlı bir farklılık vardır. Doğu Karadeniz kökenli Katılımcıların %95'i, Marmara kökenli Katılımcıların %84'ü, Güneydoğu Anadolu kökenli Katılımcıların %80,9'u ve İç Anadolu kökenli Katılımcıların de %80,5'i "İlahilerin çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir." demişlerdir. Yurt dışı kökenli denekler az sayıda olsalar da yine diğer deneklerden farklı bir tutum sergileyerek %80 oranla "İlahilerin çalgı aletleriyle icrası caiz değildir." demişlerdir. Doğu Anadolu ve Akdeniz kökenli denekler diğer bölgelere göre ilahilerin çalgı aletiyle icra edilmelerine daha soğuk bakmaktadırlar.

Tablo 45: Aile Kökeni – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Alması Çapraz Tablosu

Aileniz köken olarak hangi bölgedendir?	Bir imamın veya Kur'an Kursu öğreticisinin;		TOPLAM
	Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.	Sadece “Güzel Kur'an Okuma” vb. dersleri alması yeterlidir.	
Marmara	24	5	29
	82,8%	17,2%	100,0%
Ege	48	6	54
	88,9%	11,1%	100,0%
İç Anadolu	112	18	130
	86,2%	13,8%	100,0%
Doğu Karadeniz	39	3	42
	92,9%	7,1%	100,0%
Batı Karadeniz	30	3	33
	90,9%	9,1%	100,0%
Akdeniz	37	2	39
	94,9%	5,1%	100,0%
Doğu Anadolu	82	20	102
	80,4%	19,6%	100,0%
Güneydoğu Anadolu	116	25	141
	82,3%	17,7%	100,0%
Yurt dışı	2	3	5
	40,0%	60,0%	100,0%
TOPLAM	490	85	575
	85,2%	14,8%	100,0%
$\chi^2:17,461^a$ SD:8 P<0,05 (0,026) Anlamlı			4 cells: %22,2

Aile kökeni ile imam/Kur'an Kursu öğreticisinin musiki dersi alması konusu arasında anlamlı farklılık vardır. (Cells değeri %20'den fazladır.) Akdeniz kökenli denekler %94,9, Doğu Karadenizliler %92,9, Batı Karadenizliler %90,9, Egeliler %88,9 ve diğerleri de buna yakın oranla “İmam/Kur'an Kursu öğreticisinin Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.” demişlerdir. Akdeniz kökenli denekler hüküm konusunda kararsız tutum sergilerken din görevlisinin musiki eğitimi konusunda oldukça olumlu tutum sergilemektedirler. Karadenizli Katılımcıların bu konudaki tutumları önceki tablolarda olduğu gibi yüksektir. Yurt dışı kökenli denekler ise %60 oranla “Sadece “Güzel Kur'an Okuma” vb. dersleri alması yeterlidir.” diyerek benzer tutumlarını devam ettirmektedirler.

Tablo 46: Okuduğu İl – Âlimlerin Müzik Görüşü Çapraz Tablosu

OKUDUĞU İL	Müzikle ilgili âlimlerimize ait olan hangi görüşe katılıyorsunuz?				TOPLAM
	Müzik dinlemek veya icra etmek mutlak olarak haramdır.	Müzik genel olarak haramdır/tahrimen mekruhtur, istisnai durumlarda helaldir.	Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.	Kararsızım, bir bilgim yok.	
Ankara	0	8	88	19	115
	0,0%	7,0%	76,5%	16,5%	100,0%
Bursa	3	14	80	18	115
	2,6%	12,2%	69,6%	15,7%	100,0%
Diyarbakır	1	24	68	32	125
	0,8%	19,2%	54,4%	25,6%	100,0%
İzmir	3	13	92	28	136
	2,2%	9,6%	67,6%	20,6%	100,0%
Kayseri	5	15	46	29	95
	5,3%	15,8%	48,4%	30,5%	100,0%
TOPLAM	12	74	374	126	586
	2,0%	12,6%	63,8%	21,5%	100,0%
$\chi^2:34,150^a$		SD:12	P<0,05 (0,001) Anlamlı		5 cells: %25,0

Öğrencinin okuduğu il ile âlimlerin müzik görüşüne katılma durumu arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Müzikle ilgili âlimlerimize ait olan hangi görüşe katılıyorsunuz?” sorusuna “Müzik dinlemek veya icra etmek mutlak olarak haramdır.” şikkını en çok seçen %5,3 oran ile Kayseri’deki öğrencilerdir. Bir tek Ankara’dan mutlak olarak haramdır yanıtı gelmemiştir. “Müzik genel olarak haramdır/tahrimen mekruhtur, istisnai durumlarda helaldir.” şikkı en çok %19,2 ile Diyarbakır’daki öğrencilerce tercih edilmiş, %15,8 ile Kayseri, %12,2 ile Bursa’daki öğrenciler bu sıralamayı takip etmektedirler. “Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.” şikkı %76,5 ile en çok Ankara, % 69,6 ile Bursa %67,6 ile İzmir’deki öğrencilerce tercih edilmiştir. Kayseri’deki öğrenciler diğer illerdeki İlahiyat Fakültesi öğrencilerine göre daha kararsız ve olumsuz tutum ortaya koymuşlardır. Kayseri’yi bu konuda Diyarbakır takip etmektedir. Genel olarak baktığımızda ise müziğin hükmü konusunda en olumlu tutum sahibi ilin Ankara olduğunu görüyoruz.

Tablo 47: Okuduğu İl – Müzik Görüşü Çapraz Tablosu

OKUDUĞU İL	Genel olarak müziğin (dini müzik değil, genel olarak müzik);						TOPLAM
	Maneviyatı azalttığını düşünüyorum	Maneviyata bir etkisi olmuyor.	Maneviyata olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum.	Fikrim yok.	Diğer	Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.	
Ankara	26	42	7	25	7	7	114
	22,8%	36,8%	6,1%	21,9%	6,1%	6,1%	100,0%
Bursa	32	34	11	19	7	13	116
	27,6%	29,3%	9,5%	16,4%	6,0%	11,2%	100,0%
Diyarbakır	54	31	4	16	7	11	123
	43,9%	25,2%	3,3%	13,0%	5,7%	8,9%	100,0%
İzmir	24	43	26	19	14	10	136
	17,6%	31,6%	19,1%	14,0%	10,3%	7,4%	100,0%
Kayseri	30	20	9	18	5	12	94
	31,9%	21,3%	9,6%	19,1%	5,3%	12,8%	100,0%
TOPLAM	166	170	57	97	40	53	583
	28,5%	29,2%	9,8%	16,6%	6,9%	9,1%	100,0%
$\chi^2:52,352^a$		SD: 20	P<0,05 (0,00) Anlamlı			0 cells: %0,0	

Öğrencinin okuduğu il ile müziğin maneviyata etkisi düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Müziğin genel olarak maneviyata etkisini sordüğümüz bu soruda en olumsuz tutuma sahip olan il Diyarbakır olmuştur. “Maneviyatı azalttığımı düşünüyorum.” şikkını %43,9 gibi yüksek bir oran ile Diyarbakır’daki öğrenciler tercih etmiş, daha sonra bunu %31,9 ile Kayseri takip etmiştir. “Maneviyata bir etkisi olmuyor.” şikkını en çok %36,8 ile Ankara, “Maneviyata olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum.” şikkını en çok %19,1 ile İzmir, “Fikrim yok.” şikkını en çok %21,9 ile Ankara’daki öğrenciler tercih etmiştir. “Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.” ifadesi çoğu denek tarafından şıkların haricinde yazılı olarak belirtildiği için ayrı bir şık olarak sisteme girilmiştir. %12,8 ile Kayseri ve %11,2 ile Bursa’daki öğrenciler bu şikkı tercih etmişlerdir. Yazılı olarak bunu belirtmeyip, “Diğer” şikkını seçenler içerisinde bu fikri belirtmek isteyenlerin çoğunlukta olduğu tahmin edilmekte olup sonradan açılan bu şikka dâhil edildiğinde, belirttiğimiz Kayseri ve Bursa şehirlerine İzmir’i de eklemek gerekmektedir. Bir sonraki tabloda en çok olumlu tutumu gösteren Ankara’daki öğrenciler burada müziğin maneviyata etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir ve tüm illerdeki öğrencilerin en çok seçtiği şık müziğin maneviyata etkisinin olmadığını ifade eden şıktır. Genel olarak İlahiyat Fakültesi öğrencileri için müzik ya maneviyata etki etmemekte ya da olumsuz etki etmektedir. Yani maneviyat konusunda diğer tutum ve davranışlara göre farklı bir durum söz konusudur.

Tablo 48: Okuduğu İl – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu

OKUDUĞU İL	İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?			TOPLAM
	Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.	Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.	Kararsızım/bir bilgim yok.	
Ankara	1 0,9%	104 90,4%	10 8,7%	115 100,0%
Bursa	2 1,7%	100 85,5%	15 12,8%	117 100,0%
Diyarbakır	9 7,3%	96 78,0%	18 14,6%	123 100,0%
İzmir	0 0,0%	108 79,4%	28 20,6%	136 100,0%
Kayseri	4 4,3%	69 73,4%	21 22,3%	94 100,0%
TOPLAM	16 2,7%	477 81,5%	92 15,7%	585 100,0%
$\chi^2:27,224^a$ SD:8 P<0,05 (0,001) Anamlı 5 cells: %33,3				

Öğrencinin okuduğu il ile âlimlerin çalgı aletleri hakkındaki görüşlerini benimseme arasında anlamlı bir farklılık vardır. “İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?” sorusuna Kayseri ve İzmir’deki öğrenciler %20-22 oranıyla “Fikrim yok.” demişlerdir. “Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.” şikkını Diyarbakır %7,3 oran ile en çok seçen il olmuştur. “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” şikkını %90,4 ile en çok Ankara, %73,4 ile en az Kayseri tercih etmiştir. Çalgı aletinin cevazı konusunda en olumlu tavrı Ankara’daki öğrenciler; en olumsuz ve belirsiz tavrı ise Kayseri’deki öğrenciler göstermektedir.

Tablo 49: Yaşadığı Bölge – Müzik Aleti Çalma Çapraz Tablosu

Üniversite'ye girmeden önde hayatınızın çoğu nerede geçti?	Bugüne kadar herhangi bir müzik aleti çaldınız mı?		TOPLAM
	Evet	Hayır	
Köy, belde, kasaba	28 21,4%	103 78,6%	131 100,0%
İlçe, il	53 23,5%	173 76,5%	226 100,0%
Büyük şehir	80 36,2%	141 63,8%	221 100,0%
TOPLAM	161 27,9%	417 72,1%	578 100,0%
$\chi^2:7,874^a$ SD: 2 P<0,05 (0,020) Anamlı 0 cells: %0,0			

Öğrencinin yetiştiği bölgenin büyüklüğü ile müzik aleti çalma davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Bugüne kadar herhangi bir müzik aleti çaldınız mı?” sorusuna evet diyenler %27,9 çıkmıştır. Öğrencinin yetiştiği bölge büyüdükçe müzik aleti çalanların oranının arttığı görülmektedir. Köy/belde/kasabada yetişenlerin %21,4’ü, ilçe/ilde yetişenlerin %23,5’i, büyük şehirde yetişenlerin %36,2’sinin müzik aleti çaldığı görülmektedir. Köy/belde/kasabada yetişenler ile ilçe/ilde yetişenler yakın davranışlara sahiplerdir. Büyük şehirde yetişenler diğer iki gruba göre müzik aleti çalma hususunda öndedir. Yaşam koşullarının küçük bölgelerde asli ihtiyaçlara odaklı olması ve sosyal faaliyetlerin ikinci planda kalması; büyük bölgelerde ise sosyal faaliyetleri gerçekleştirmek için daha çok imkân olması sebebiyle öğrencinin yetiştiği bölge büyüdükçe müzik aleti çalma oranında artış görülmüştür.

Tablo 50: Aile Kökeni – Konsere Gitme Çapraz Tablosu

Aileniz köken olarak hangi bölgedendir?	Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?		TOPLAM
	Gittim	Gitmedim	
Marmara	22	5	27
	81,5%	18,5%	100,0%
Ege	46	10	56
	82,1%	17,9%	100,0%
İç Anadolu	91	40	131
	69,5%	30,5%	100,0%
Doğu Karadeniz	35	8	43
	81,4%	18,6%	100,0%
Batı Karadeniz	24	9	33
	72,7%	27,3%	100,0%
Akdeniz	29	10	39
	74,4%	25,6%	100,0%
Doğu Anadolu	82	22	104
	78,8%	21,2%	100,0%
Güneydoğu Anadolu	96	49	145
	66,2%	33,8%	100,0%
Yurt dışı	2	4	6
	33,3%	66,7%	100,0%
TOPLAM	427	157	584
	73,1%	26,9%	100,0%
$\chi^2:15,793^a$ SD: 8 P<0,05 (0,045) Anlamlı			2 cells: %11,1

Aile kökeni ile konsere gitme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?” diye sorduk. En düşükten en yükseğe doğru sayarsak yurt dışı %33,3, Güneydoğu Anadolu %66,2, İç Anadolu %69,5, Batı Karadeniz %72,7, Akdeniz %74,4, Doğu Anadolu %78,8 ve diğer bölgeler de 80 küsur oranla bu soruya “Gittim.” demiştir. Yurt

dışı kökenli deneklerimizin sayısı az, fakat orana bakarak kendi ülkelerinde ya da okumaya geldikleri ülkede kendi anlayışlarına uygun konserin çok olmadığını ya da önceki tablolarda tespit edildiği üzere müzikle ilgili tutumlarının düşük olmasıyla doğru orantılı olarak bilinçli olarak tercih etmediklerini ifade edebiliriz. Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu’da bu oran diğer bölgelere göre daha düşük çıkmıştır. Ayrıca en yüksek konsere gitme davranışını Egeliler göstermektedir.

Tablo 51: Aile Kökeni – Film İzleme Çapraz Tablosu

Aileniz köken olarak hangi bölgedendir?	Boş vakitlerinizde sinemaya gider misiniz veya bilgisayardan, tv'den film seyredersiniz?			TOPLAM
	Film seyretmiyorum.	Sadece dini içerikli filmler seyredirim.	Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim.	
Marmara	3	0	26	29
	10,3%	0,0%	89,7%	100,0%
Ege	2	0	54	56
	3,6%	0,0%	96,4%	100,0%
İç Anadolu	5	0	125	130
	3,8%	0,0%	96,2%	100,0%
Doğu Karadeniz	2	0	41	43
	4,7%	0,0%	95,3%	100,0%
Batı Karadeniz	2	1	30	33
	6,1%	3,0%	90,9%	100,0%
Akdeniz	1	0	38	39
	2,6%	0,0%	97,4%	100,0%
Doğu Anadolu	9	4	89	102
	8,8%	3,9%	87,3%	100,0%
Güneydoğu Anadolu	11	4	127	142
	7,7%	2,8%	89,4%	100,0%
Yurt dışı	4	0	2	6
	66,7%	0,0%	33,3%	100,0%
TOPLAM	39	9	532	580
	6,7%	1,6%	91,7%	100,0%
$\chi^2:50,732^a$ SD:16 P<0,05 (0,00) Anlamlı 15 cells: %55,6				

Aile kökeni ile film seyretme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Boş vakitlerinizde sinemaya gider misiniz veya bilgisayardan, tv'den film seyredersiniz?” sorusuna yurt dışı kökenli denekler %66,7, Marmara kökenliler %10,3, Doğu Anadolu kökenliler %8,8, Güneydoğu Anadolu kökenliler %7,7 oranla “Film seyretmiyorum.” demişlerdir. Ailesi yurt dışı kökenlilerin hem kendi ülkelerinde hem de okumaya geldikleri ülkede kendilerine uygun film bulamadıklarından “Film seyretmiyorum.” şikkını daha fazla tercih ettikleri söylenebilir. Ama bilgisayardan alt yazı ile sevdiği tür filmler seyredilme imkanı varken bunu kasıtlı olarak ve olumsuz tutumlarından

dolayı tercih etmediklerini söylesek daha doğru olacaktır. Bunun alışkanlık haline gelmemiş bir sosyal aktivite olduğu ya da ekonomik olarak buna sıra gelmediği de akla gelmektedir. Bunun için bir ki-kare analizi daha yapmak gerekmektedir. Fakat aile kökeni ile ekonomik durum arasında anlamlı farklılık çıkmamıştır. Doğu Anadolu, Batı Karadeniz ve Güneydoğu bölgelerinden “Sadece dini içerikli filmler seyrederim.” diyenler olmuştur. “Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyrederim.” %91,7 oranla en çok tercih edilen ve Akdeniz, Ege, İç Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinden daha çok tercih edilen şık olmuştur. Genel olarak film izleme davranışının konsere gitme davranışından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 52: Aile Kökeni – Yöre Müziklerini Dinleme Çapraz Tablosu

Aileniz köken olarak hangi bölgedendir?	Doğduğunuz/yetiştirdiğiniz yörenin müziklerini (örneğin türkülerini) dinler misiniz?				TOPLAM
	Severek dinlerim.	Denk gelirse dinlerim.	Hoşuma gitmediği için dinlemem.	Caiz olmadığını düşündüğüm için dinlemem.	
Marmara	9	20	0	0	29
	31,0%	69,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Ege	25	28	1	1	55
	45,5%	50,9%	1,8%	1,8%	100,0%
İç Anadolu	49	67	12	3	131
	37,4%	51,1%	9,2%	2,3%	100,0%
Doğu Karadeniz	30	13	0	0	43
	69,8%	30,2%	0,0%	0,0%	100,0%
Batı Karadeniz	17	11	4	0	32
	53,1%	34,4%	12,5%	0,0%	100,0%
Akdeniz	13	22	4	0	39
	33,3%	56,4%	10,3%	0,0%	100,0%
Doğu Anadolu	53	42	6	1	102
	52,0%	41,2%	5,9%	1,0%	100,0%
Güneydoğu Anadolu	76	59	7	4	146
	52,1%	40,4%	4,8%	2,7%	100,0%
Yurt dışı	1	2	0	3	6
	16,7%	33,3%	0,0%	50,0%	100,0%
TOPLAM	273	264	34	12	583
	46,8%	45,3%	5,8%	2,1%	100,0%

$\chi^2:107,097^a$

SD:24

P<0,05 (0,0) Anlamlı

17 cells: %47,2

Aile kökeni ile bu kökene ait müzikleri dinleme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Doğduğunuz/yetiştirdiğiniz yörenin müziklerini (örneğin türkülerini) dinler misiniz?” diye sorduk. “Caiz olmadığını düşündüğüm için dinlemem.” şikkını yurt dışı kökenliler %50 oranla seçmişlerdir. “Severek dinlerim.” şikkını yüksek oranla seçenleri sayarsak Doğu Karadeniz kökenliler %69,8, Batı Karadeniz kökenliler %53,1, Güneydoğu Anadolu kökenliler %52,1, Doğu Anadolu kökenliler %52 oranla tercih

etmişlerdir. “Denk gelirse dinlerim.” şikkını ise en çok %69 oranla Marmara kökenliler tercih etmiştir. Marmara Bölgesi kökenlilerde denk geldiğinde dinleyenlerin oranının diğer gruplara göre daha fazla çıkmasının sebebi, bölgenin dışarıdan göç alması, dolayısıyla farklı kültürlerin bir arada yaşaması ve popüler kültürün unsurlarının burada daha fazla olmasıdır.

Tablo 53: Okuduğu İl – Müzik Aleti Çalma Çapraz Tablosu

Okuduğu il	Bugüne kadar herhangi bir müzik aleti çaldınız mı?		TOPLAM
	Evet	Hayır	
Ankara	27 23,7%	87 76,3%	114 100,0%
Bursa	33 28,4%	83 71,6%	116 100,0%
Diyarbakır	21 17,1%	102 82,9%	123 100,0%
İzmir	45 32,6%	93 67,4%	138 100,0%
Kayseri	36 39,1%	56 60,9%	92 100,0%
TOPLAM	162 27,8%	421 72,2%	583 100,0%
$\chi^2:15,516^a$ SD: 4 P<0,05 (0,004) Anlamlı 0 cells: %0,0			

Öğrencinin okuduğu il ile müzik aleti çalma davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Müzik aleti çalanlar daha çok Kayseri, İzmir ve Bursa’dan; en az da Diyarbakır’dandır. Kayseri’deki öğrencilerin diğer illerdeki öğrencilere göre müzikle ilgili tutumlarının olumsuz olduğunu önceki tablolarda ifade etmiştik. Bu tabloda onların en çok müzik aleti çalan grup olmaları dikkat çekmektedir. Tutum ve davranışları arasında tutarsızlık bulunmaktadır.

Tablo 54: Okuduğu İl – Çaldığı Çalgı Aleti Çapraz tablosu

Okuduğu il	Çaldığımız alet ismi								TOPLAM
	Ney	Kanun	Bağlama	Gitar	Bendir-Def	Keman	Flüt	Diğer	
Ankara	8 30,8%	1 3,8%	2 7,7%	4 15,4%	1 3,8%	2 7,7%	5 19,2%	3 11,5%	26 100,0%
Bursa	9 27,3%	1 3,0%	3 9,1%	5 15,2%	1 3,0%	0 0,0%	8 24,2%	6 18,2%	33 100,0%
Diyarbakır	5 25,0%	0 0,0%	3 15,0%	3 15,0%	0 0,0%	2 10,0%	7 35,0%	0 0,0%	20 100,0%
İzmir	14 31,1%	0 0,0%	10 22,2%	5 11,1%	3 6,7%	5 11,1%	8 17,8%	0 0,0%	45 100,0%
Kayseri	20 57,1%	0 0,0%	7 20,0%	6 17,1%	2 5,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	35 100,0%
TOPLAM	56 35,2%	2 1,3%	25 15,7%	23 14,5%	7 4,4%	9 5,7%	28 17,6%	9 5,7%	159 100,0%
$\chi^2:49,572^a$ SD:28 P<0,05 (0,007) Anlamlı 27 cells: %67,5									

Öğrencinin okuduğu il ile çaldığı çalgı aleti arasında anlamlı bir farklılık vardır. (Cells değeri %20'den fazladır.) Bir önceki tabloda Kayseri'deki İlahiyat Fakültesi öğrencileri en yüksek çalgı aleti çalma oranına sahiplerdi. Bu tabloda da ney çalgı aletini en çok Kayseri'deki İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin icra ettiğini görüyoruz. Kayseri'deki öğrencilerin %57,1'i ney üflemektedir. Ney çalgı aletinde bu sırayı yine %31,1 ile İzmir takip etmektedir. Batı çalgı aleti olan gitarın her ilde azımsanmayacak bir yüzdesi bulunmaktadır. Gitar çalgı aleti de %17,1 oranla en çok Kayseri'deki öğrencilerce icra edilmektedir. Keman %11,1, bağlama %22,2 oranla en çok İzmir'de; flüt %35 oranla en çok Diyarbakır'da tercih edilmiştir.

Tablo 55: Okuduğu İl – Konsere Gitme Çapraz Tablosu

OKUDUĞU İL	Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?		TOPLAM
	Gittim	Gitmedim	
Ankara	86 74,8%	29 25,2%	115 100,0%
Bursa	80 70,8%	33 29,2%	113 100,0%
Diyarbakır	85 66,9%	42 33,1%	127 100,0%
İzmir	117 83,6%	23 16,4%	140 100,0%
Kayseri	63 67,0%	31 33,0%	94 100,0%
TOPLAM	431 73,2%	158 26,8%	589 100,0%
x²: 12,523^a SD:4 P<0,05 (0,014) Anlamlı			0 cells: %0,0

Öğrencinin okuduğu il ile konsere gitme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?” sorusuna “Gittim.” şikkını %83,6 ile İzmir, %74,6 ile Ankara, %70,8 ile Bursa tercih etmiştir. Türkiye'nin ilk dört büyük şehrinden olan üç şehrın İlahiyat Fakültesi öğrencileri konsere gitme davranışında başı çekmektedir. Büyük şehirlerde sosyal aktivitelerinin daha fazla olması ve insanların bu tür boş zaman faaliyetlerine daha alışkın olması sebep olarak gösterilebilir.

Tablo 56: Okuduğu İl – Filme İzleme Çapraz Tablosu

OKUDUĞU İL	Boş vakitlerinizde sinemaya gider misiniz veya bilgisayardan, tv' den film seyredersiniz?			TOPLAM
	Film seyretmiyorum.	Sadece dini içerikli filmler seyredirim.	Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim.	
Ankara	6	1	108	115
	5,2%	0,9%	93,9%	100,0%
Bursa	13	3	99	115
	11,3%	2,6%	86,1%	100,0%
Diyarbakır	10	5	107	122
	8,2%	4,1%	87,7%	100,0%
İzmir	7	0	132	139
	5,0%	0,0%	95,0%	100,0%
Kayseri	4	0	90	94
	4,3%	0,0%	95,7%	100,0%
TOPLAM	40	9	536	585
	6,8%	1,5%	91,6%	100,0%
$\chi^2:16,674^a$ SD:8 P<0,05 (0,034) Anlamlı				5 cells:%33,3

Öğrencinin okuduğu il ile film seyretme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Boş vakitlerinizde sinemaya gider misiniz veya bilgisayardan, tv' den film seyredersiniz?” sorusuna “Film seyretmiyorum.” şikkını en çok %11,3 oranla Bursa’daki öğrenciler, “Sadece dini içerikli filmler seyredirim.” şikkını en çok %4,1 oranla Diyarbakır’daki öğrenciler, “Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim.” şikkını en çok %95,7 oranla Kayseri’deki öğrenciler ve buna yakın olarak da %95 oranla İzmir’deki öğrenciler tercih etmiştir. “Film seyretmiyorum.” ve “Sadece dini içerikli filmler seyredirim.” şıklarını kendilerini dini açıdan muhafaza etmek isteyenlerin tercih ettiklerini söylersek, bu iki şikkın yüzdelerinin toplamının en çok olduğu il Bursa olmaktadır. Bu sırayı ise Bursa’dan sonra Diyarbakır takip etmektedir.

Tablo 57: Ekonomik Durum – Çaldığı Çalgı Aleti Çapraz Tablosu

Türkiye şartlarına göre ailenizin ekonomik durumu nasıldır?	Çaldığımız alet ismi								TOPLAM
	Ney	Kanun	Bağlama	Gitar	Bendir-Def	Keman	Flüt	Diğer	
Çok iyi	0	0	0	1	1	0	0	0	2
	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
İyi	14	1	7	6	0	2	9	3	42
	33,3%	2,4%	16,7%	14,3%	0,0%	4,8%	21,4%	7,1%	100,0%
Orta	42	1	11	16	6	6	16	6	104
	40,4%	1,0%	10,6%	15,4%	5,8%	5,8%	15,4%	5,8%	100,0%
Düşük	0	0	6	0	0	1	3	0	10
	0,0%	0,0%	60,0%	0,0%	0,0%	10,0%	30,0%	0,0%	100,0%
TOPLAM	56	2	24	23	7	9	28	9	158
	35,4%	1,3%	15,2%	14,6%	4,4%	5,7%	17,7%	5,7%	100,0%
$\chi^2:39,229^a$ SD:21 P<0,05 (0,009) Anlamlı									22 cells: %68,8

Ekonomik durum ile tercih edilen müzik aleti arasında anlamlı bir farklılık vardır. Ekonomik durumu çok iyi olanlardan sadece iki kişi çalgı aleti kullanmaktadır, onlar da gitar ve bendir. Ekonomik durumu iyi olanlar %33,3 ile ney, %21,4 ile flüt, %16,7 ile bağlama, %14,3 ile gitar; ekonomik durumu orta olanlar %40,4 ile ney, %15,4 ile gitar ve flüt, %10,6 ile bağlama; ekonomik durumu düşük olanlar %60 ile bağlama, %30 ile flüt ve %10 ile keman çalmaktadırlar. Bu yüzdelerde dikkat çeken durumlar ekonomik durumu çok iyi olan iki kişiden birinin batı müzik aleti olan gitar çalıyor diğersinin vurmali saz olan bendir çalıyor olması; ekonomik durumu orta ve iyi olanların çoğunlukla ney üflüyor olmaları; ekonomik durumu düşük olanların büyük çoğunlukla bağlama çalıyor olmaları; ekonomik durum düşüğe gitar çalanların yüzdesinin düşmesi ve keman çalanların yüzdesinin artmasıdır. Flütün yine büyük ihtimalle blok flüt olarak değerlendirildiği söylenebilir. Ayrıca ney ekonomik açıdan iyi ve orta halli öğrencilerin tercih ettiği bir çalgı aletidir.

3. Popüler Kültür

Son yıllarda popüler kültür insan hayatını yönlendiren başlıca unsurlardan biri olmuştur. Çünkü insan, popüler kültürü pazarlayacak teknolojik aletlerle artık içli dışlı hale gelmiştir. Televizyonda reklam ya da dizilerde izlediklerinde kendisine düşünmesi, yapması gerekli olduğu hissettirildiği tutum ve davranışlar söz konusudur. Kullandığı telefondaki sosyal medya uygulamalarındaki hesaplarında sadece kendi tercihleriyle takip ettiği sayfa ya da kişiler değil, takip etmediği halde akış içerisinde karşılaştığı hatta maruz kaldığı sponsorlu reklamlar onu sürekli bir şeylere yönlendirmekte alış-veriş çılgınlığının içerisine çekmeye çalışmaktadır.

İrade sahibi olan insanın iradesi de yönlendirilmektedir. Kişi müzik dinlemek istediğinde internetten açıp dinlemeyi tercih edeceği müzikler bu yönlendirmeden mutlaka nasibini almaktadır. Mesela Youtube sayfasında dinlediği şarkı, türkü ya da ilahi kişinin kendi seçimi de olsa, “sırayla oynat” butonu açık ise ardından gelecek daha önce hiç duymadığı bir eser –belki de yaygınlaştırılmaya çalışılan hafif müzik türünde bir pop şarkı- yahut gerçekten özgür iradesiyle açtığı şarkının başında verilen izlenmesi zorunlu kılınan bir reklam –reklam ayarlarını kapatmış olsa bile reklamlar zorunlu olarak izletilmektedir-, o kişinin tutumuna mutlaka etki edecektir. Böyle bir ortamda kişinin yalnızca kendi iradesinden bahsedemeyiz.

Deneklerimizin müzikle ilgili tutum ve davranışlarını ilgili başlıklarda verdiğimiz tablolarda görülen şey İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin de popüler kültürden etkilenmekte olmalarıdır. En çok dinlenen sanatçı Maher Zain, en çok takip edilen âlim Nurettin Yıldız olmuştur. Popülaritesi yüksek olan bu isimler anketimizde de en popüler cevaplardır. Katılımcıların dinledikleri müzik türlerine bakarsak en çok Türkçe popüler müzik, halk müziği ve marş/ezgileri dinlemektedirler. Çoğunlukla dinledikleri iki müzik türünün de popüler kültürün bir parçası olduğunu söyleyebiliriz.

4. Dini Grup ve Takip Edilen Âlim

Teknoloji çağında âlimler halka sadece kitap ve makaleleriyle değil; televizyon programlarıyla veya sosyal medya hesaplarıyla da ulaşmaktadırlar. Âlimler halkın dönemselsel olarak sıkça sorduğu sorulara kolayca ulaşabilecek şekilde videolarla cevaplar vermektedirler. İnsanlar İslami kaynaklarda sorularının cevaplarını araştırmak yerine âlimlerin bakış açılarıyla beraber soruları cevapladıkları hazır videolara başvurmaktadır. Medyanın sadece tutumun oluşmasında değil pekişmesinde de etkili olması²¹ sebebiyle medya kullanıcıları olarak İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin internette takip ettikleri âlimleri ve dini gruplar hakkındaki fikirlerinin onların müzikle ilgili tutum ve davranışlarına etkisinin olup olmadığını ölçtüğümüz tablolar aşağıdadır.

Tablo 58: Dini Grup Fikri – Müzik Görüşü Çapraz Tablosu

Dini yaşantı ve maneviyat açısından;	Genel olarak müziğin (dini müzik değil, genel olarak müzik);						TOPLAM
	Maneviyatı azalttığını düşünüyorum.	Maneviyata bir etkisi olmuyor.	Maneviyata olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum.	Fikrim yok.	Diğer	Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.	
Dini grupların/cemaatlerin maneviyatı olumlu etkilediğini düşünüyorum.	83 40,1%	43 20,8%	14 6,8%	38 18,4%	9 4,3%	20 9,7%	207 100,0%
Bir dini gruba/cemaate bağlanmadan da iyi bir dindar olunabileceğine inanıyorum.	74 22,0%	119 35,3%	38 11,3%	56 16,6%	24 7,1%	26 7,7%	337 100,0%
Diğer	7 21,2%	8 24,2%	3 9,1%	3 9,1%	7 21,2%	5 15,2%	33 100,0%
TOPLAM	164 28,4%	170 29,5%	55 9,5%	97 16,8%	40 6,9%	51 8,8%	577 100,0%
$\chi^2:43,072^a$ SD:10 P<0,05 (0,00) Anlamlı 3 cells: 16,7							

²¹ Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, s. 129.

Dini gruplara bakış ile müzik-maneviyat ilişkisi hakkındaki fikir arasında anlamlı bir farklılık vardır. Dini grupların/cemaatlerin maneviyatı olumlu etkilediğini düşünenler %40,1 oranla müziğin maneviyatı azalttığını söylemişlerdir. Bir dini grup/cemaate bağlanmadan iyi bir Müslüman olunabileceğini söyleyenlerde bu oran %22'dir ve bu grup %35,3 oranla en çok "Maneviyata bir etkisi olmuyor." şikkini tercih etmişlerdir. Yani maneviyat açısından bir dini gruba ihtiyaç duyan kişilerin yarısına yakınında müzik maneviyat ilişkisi olumsuz; dini gruba ihtiyaç duymayanlarda ise müzik maneviyat ilişkisinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 59: Takip Edilen Âlimler – Cinsiyet Çapraz Tablosu

TAKİP EDİLEN ÂLİMLER	CİNSİYET		TOPLAM
	Erkek	Kız	
Nurettin Yıldız	71	101	172
İhsan Şenocak	56	48	104
Nouman Ali Khan	9	70	79
Ebubekir Sifil	27	7	34
Nihat Hatipoğlu	17	16	33
Mehmet Emin Yıldırım	8	21	29
Sözler Köşkü	6	20	26
Ahmet Mahmut Ünlü	11	12	23
Hayalhanem	1	11	22
Osman Nuri Topbaş	4	17	21
Mehmet Okuyan	11	9	20
Zakir Naik	14	5	19
Mustafa Öztürk	8	6	14
Diyanet İşleri Başkanlığı	6	5	11
Mustafa İslamoğlu	4	6	10
Caner Taslaman	4	5	9
Mektebi Suffa	0	9	9

Bir öğrenci birden fazla takip ettiği âlimi belirttiği soru için n sayılarının hacimleri birbirini tutmamakta fakat cinsiyet ile takip edilen âlimler arasında anlamlı bir farklılık da bulunmaktadır. Tabloya göre en çok takip edilen âlim Nurettin Yıldız'dır. Onun dışında İhsan Şenocak, Nouman Ali Khan, Ebubekir Sifil ve Nihat Hatipoğlu çokça takip edilen âlimler olmuştur. Nurettin Yıldız, Nouman Ali Khan, Mehmet Emin Yıldırım ve Osman Nuri Topbaş kızlarca daha çok takip edilirken; İhsan Şenocak, Ebubekir Sifil ve Zakir Naik ise erkeklerce daha çok takip edilmektedir. Dini ve ahlaki bir takım sosyal faaliyetlerde bulunan dini grupların sosyal medya ayağı olan Sözler Köşkü, Hayalhanem, Mektebi Suffa gibi sayfaları ise kızların daha çok takip ettiği görülmektedir.

Nurettin Yıldız'ın en çok takip edilen âlimlerden oluşu çalışmamızın amacını destekler niteliktedir. Çünkü bu âlimin müzik hakkında daha temkinli şekilde, takva boyutunda konuyu ele aldığı için müziğe karşı mesafeli durduğunu biliyoruz. Nurettin Yıldız müzik için “Hadislerle yasaklanmıştır.”, “Mübahlar listesinde değildir.”, “Helal olduğu söylenemeyecek bir iştir.”²² İfadelerini kullandıktan sonra ibadete mani olmaması, vakit öldürmemesi, nefsi galeyana getirmemesi gibi şartlarla mehter müziği gibi dinlenebilecek müzik türlerinin olabileceğini söylemektedir.²³ Nurettin Yıldız'ı az da olsa kız öğrencilerin sayıca daha fazla takip edişi ile analizlere genel olarak baktığımızda kız öğrencilerin müziğe karşı daha olumlu tutum ve davranış sergiliyor olmaları tezatlık içermektedir. Fakat âlimleri takip etme amaçlarından biri âlimlerin fikirlerinden haberdar olmak olduğu için bu tezatlık problem teşkil etmemektedir.

Tablo 60: Sıkça Takip Edilen Âlimler – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Alması Çapraz Tablosu

ÇOĞUNLUĞUN TAKİP ETTİĞİ ÂLİMLER	Bir imamın veya Kur'an Kursu öğreticisinin;	
	Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.	Sadece “Güzel Kur'an Okuma” vb. dersleri alması yeterlidir.
Nurettin Yıldız	136	32
	81,0%	19,0%
İhsan Şenocak	83	17
	83,0%	17,0%
Ahmet Mahmut Ünlü	16	4
	80,0%	20,0%
Ebubekir Sifil	14	0
	100,0%	0,0%
Mehmet Emin Yıldırım	19	2
	90,5%	9,5%
Nihat Hatipoğlu	25	3
	89,3%	10,7%
Nouman Ali Khan	50	5
	90,9%	9,1%
x²:15,042 SD:7 P<0,05 (0,035^{*a} b) Anamlı more than cells %20		

Takip edilen âlimler ile imam/Kur'an kursu öğreticisinin musiki eğitimi alması düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. (Cells değeri %20'den fazladır.) İmam ya da Kur'an kursu öğreticisinin musiki eğitimi almasının faydalı olacağını söyleyenlere baktığımızda Ahmet Mahmut Ünlü, Nurettin Yıldız ve İhsan Şenocak'ı takip edenlerin

²² Nurettin Yıldız, “Müzik Aleti Satmak Caiz midir?”, 12.04.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=2BKuGjfxFcI>. (26.07.2019).,

²³ Nurettin Yıldız, “Müzik Dinlemek Caiz midir”, 30.12.2011, <https://www.fetvameclisi.com/fetva-muzik-dinlemek-caiz-midir-2-13304.html>; Nurettin Yıldız, “Müzik Dinlemenin Caizliği Konusundaki Farklı Görüşler”, 04.11.2010 <https://www.fetvameclisi.com/fetva-muzik-dinlemenin-caizligi-konusundaki-gorusler-1174.html>; Nurettin Yıldız, “Çalgılarla İlgili Hüküm Nedir, Hangi Müzik Dinlenebilir”, 26.11.2010, <https://www.fetvameclisi.com/fetva-calgilarla-ilgili-hukum-nedir-hangi-muzik-dinlenir-1485.html>. (29.06.2019).

bu şıkkı daha az oranla tercih ettikleri görülmektedir. Bu üç âlimin müzikle ilgili tutumlarının daha hassas olduğunu ifade etmiştik. Katılımcıların genel olarak olumlu tutumlarının olmasının yanında tutumlarında âlimlerin az da olsa etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 61: Sıkça Takip Edilen Âlimler – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu

ÇOĞUNLUĞUN TAKİP ETTİĞİ ÂLİMLER	İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?		
	Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.	Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.	Kararsızım/ bir bilgim yok.
Nurettin Yıldız	5 2,9%	144 84,2%	22 12,9%
İhsan Şenocak	2 2,0%	89 87,3%	11 10,8%
Ahmet Mahmut Ünlü	1 5,3%	16 84,2%	2 10,5%
Ebubekir Sifil	0 0,0%	9 64,3%	5 35,7%
Mehmet Emin Yıldırım	0 0,0%	20 95,2%	1 4,8%
Nihat Hatipoğlu	0 0,0%	19 67,9%	9 32,1%
Nouman Ali Khan	2 3,6%	48 85,7%	6 10,7%
x²:23,108	SD:14	P<0,05 (0,059^{a,b}) Anlamsız.	More than %20 of cells

Bu ki-kare analizinde de anlamlı sonuç çıkmamıştır fakat tablo önceki tabloları destekleyen bilgiler içermektedir. “Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.” şıkkını Nurettin Yıldız, İhsan Şenocak ve Ahmet Mahmut Ünlü’yü takip edenlerden tercih edenler olmuştur. Çoğunlukla tercih edilen “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” şıkkı ise en az Ebu Bekir Sifil’i takip edenlerce %64,3 oranıyla; en çok Mehmet Emin Yıldırım’ı takip edenlerce %95,2 oranıyla tercih edilmiştir. Nihat Hatipoğlu’nu takip edenlerin oranı bu şıkta azdır, %67,9’dur. Kararsız olanların yüzdesi yine bu iki âlimi takip edenlerde en fazla olarak %30’larda görülmektedir.

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin tutum ve davranışlarında âlimlerin fikirlerinin etkileri tespit edilmiş olsa da onların fikirleriyle birebir uyum gösterdiği söylenemez. En çok takip edilen âlimlerin fikirleri incelendiğinde görülen şey; âlimlerin benzer açıklamalar yapıyor oluşları, fakat İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin âlimlerden daha olumlu tutum ve davranış gösteriyor oluşlarıdır.

5. Dini Musiki Dersi

Dini musiki dersi, İlahiyat Fakültelerinde belli bir dönemde seçmeli olarak daha sonra zorunlu olarak okutulmuş bir derstir. Zorunlu olarak okutulması sebebiyle müziğe karşı ilgili olmayan ya da müziğin haram olduğunu düşünenler için bu ders gereksiz görülebilmekte, ders müfredatında musiki formları, nota değerleri, temel makam bilgileri, usuller gibi nazariyat bilgilerini öğrenmek öğrenciye zor gelmektedir. Bu tür tepkilerle karşılaşmış olmakla birlikte dini musiki dersinin öğrencilerin müzikle ilgili tutum ve davranışlarına olumlu etkileri olduğu düşünüldüğü için onların Musiki dersiyle ilgili fikirlerini sorduğumuz soru ve ilgili tabloları aşağıda vermekteyiz.

Tablo 62: Katılımcıların Dini Musiki Dersinden Sonraki Değişimine Göre Dağılımı

DİNİ MUSİKİ DERSİYLE BİRLİKTE MÜZİĞE BAKIŞINIZDA BİR DEĞİŞİM OLDU MU?	Sayı	Yüzde
Evet, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, şimdi caiz olduğunu düşünüyorum.	44	7,4
Evet, bu dersi aldıktan sonra daha çok tasavvufi eser dinlemeye başladım.	155	26,1
Evet, bu dersi aldıktan sonra bir enstrüman çalmaya başladım veya çalmak isteği oldu.	67	11,3
Hayır, müzik zevkimde bir değişiklik olmadı, tasavvufi eserleri sevemedim.	109	18,3
Hayır, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, hala aynı düşüncedeyim.	23	3,9
Hayır, zaten müziğe karşı olumsuz bir bakışım yoktu.	43	7,2
Diğer	102	17,1
Kayıp Veri	52	8,7
TOPLAM	595	100,0

Tablo 62’de frekans-yüzde tablosunu verdiğimiz sorumuzda dini musiki dersinden sonra Katılımcıların müzikle ilgili tutumlarında bir değişiklik olup olmadığını sorduk. “Dini musiki dersiyle birlikte müziğe bakışınızda bir değişim oldu mu?” sorusuna Katılımcıların %7,4’ü “Evet, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, şimdi caiz olduğunu düşünüyorum.” diyerek dini musiki dersi aldıktan sonra müziğin haram olduğu fikrinden vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Sayıya baktığımızda toplamda 44 kişinin müziğin haram olduğu fikrinden vazgeçtiğini görüyoruz. Katılımcıların %26,1’i “Evet, bu dersi aldıktan sonra daha çok tasavvufi eser dinlemeye başladım.” diyerek tasavvuf musikisinin farkına vararak -ya da müzikle ilgili davranışını artırarak da diyebiliriz- bu yönde alakasının arttığını ifade etmişlerdir. Demek ki geneli İmam-Hatip Lisesi mezunu İlahiyat öğrencileri Tasavvuf Musikisi eserleriyle ancak İlahiyat fakültesinde dini musiki dersi ile tanışabilmektedirler. Katılımcıların %11,3’ü “Evet, bu

dersi aldıktan sonra bir enstrüman çalmaya başladım veya çalmak isteği oldu.” diyerek müzik ile bilfiil ilgilenmeye başlamışlardır. Buraya kadarki şıklar dini musiki dersinden olumlu anlamda etkilenenleri ortaya koyan şıklardır.

Katılımcıların %18,3’ü “Hayır, müzik zevkimde bir değişiklik olmadı, tasavvufi eserleri sevemedim.” şikkını işaretleyerek müzikle ilgili tutumlarında bir değişiklik olmadığını söylemişlerdir. Katılımcıların %3,9’u “Hayır, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, hala aynı düşüncedeyim.” şikkını seçerek müziğin caiz olmadığı düşüncesini devam ettirdiklerini söylemişlerdir. Bu en düşük yüzdedir. Burada, caiz olmadığını düşünüp de dersi aldıktan sonra da aynı düşünceyi devam ettirenlerin azınlıkta olduğunu görmüş oluyoruz. Katılımcıların %7,2’si ise “Hayır, zaten müziğe karşı olumsuz bir bakışım yoktu.” demişlerdir. Bu yüzdenin az olması ile dini musiki dersinden önce Katılımcıların müziğe karşı tereddütlü yaklaşıklarını tespit etmekteyiz.

Bu soruyu Katılımcıların cinsiyeti ve okudukları il ile karşılaştıralım.

Tablo 63: Cinsiyet - Dini Musiki Dersi Çapraz Tablosu

CİNSİYET	DİNİ MUSİKİ DERSİ GÖRÜŞ TOPLAMI							TOPLAM
	Evet, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, şimdi caiz olduğunu düşünüyorum.	Evet, bu dersi aldıktan sonra daha çok tasavvufi eser dinlemeye başladım.	Evet, bu dersi aldıktan sonra bir enstrüman çalmaya başladım veya çalmak isteği oldu.	Hayır, müzik zevkimde bir değişiklik olmadı, tasavvufi eserleri sevemedim.	Hayır, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, hala aynı düşüncedeyim.	Hayır, zaten müziğe karşı olumsuz bir bakışım yoktu.	Diğer	
Erkek	17	63	36	59	14	22	50	224
	7,5%	28,1%	16%	26,3%	6,2%	9,8%	22,3%	100%
Kız	28	105	70	58	14	26	62	319
	8,7%	32,9%	21,9%	18,1%	4,3%	8,1%	19,4%	100%
TOPLAM	45	168	106	117	28	48	112	543

Yukarıdaki tabloya baktığımızda kız öğrencilerin dini musiki dersi aldıktan sonra erkeklere oranla müziğin caiz olduğunu daha fazla düşünmeye, daha çok tasavvufi eser dinlemeye başladığını ve daha çok enstrüman çalma isteğinin oluştuğunu görüyoruz. Erkeklerin ise müzik zevkinde bir değişik olmaması durumu daha fazladır.

Tablo 64: Okuduğu İl – Dini Musiki Dersi Çapraz Tablosu

OKUDUĞU İL	DİNİ MUSİKİ DERSİ GÖRÜŞ TOPLAMI						
	Evet, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, şimdi caiz olduğunu düşünüyorum.	Evet, bu dersi aldıktan sonra daha çok tasavvufi eser dinlemeye başladım.	Evet, bu dersi aldıktan sonra bir enstrüman çalmaya başladım veya çalmak isteği oldu.	Hayır, müzik zevkimde bir değişiklik olmadı, tasavvufi eserleri sevemedim.	Hayır, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, hala aynı düşüncedeyim.	Hayır, zaten müziğe karşı olumsuz bir bakışım yoktu.	Diğer
Ankara	9 8,1%	19 17,1%	22 19,8%	31 27,9%	6 5,4%	13 11,7%	23 20,7%
Bursa	10 9,0%	44 39,6%	26 23,4%	19 17,1%	7 6,3%	10 9,0%	13 11,7%
Diyarbakır	7 6,9%	22 21,6%	10 9,8%	32 31,4%	6 5,9%	4 3,9%	35 34,3%
İzmir	16 12,7%	60 47,6%	20 15,9%	25 19,8%	3 2,4%	13 10,3%	10 7,9%
Kayseri	2 2,2%	23 24,7%	28 30,1%	10 10,8%	6 6,5%	8 8,6%	31 33,3%
$\chi^2:121,697$ SD:28 P<0,05 (0,00^a) Anlamlı							

Öğrencinin okuduğu il/üniversite ile dini musiki dersi düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Yukarıdaki tabloya göre “Evet, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, şimdi caiz olduğunu düşünüyorum.” şıkkı %12,7 oranıyla en çok İzmir İlahiyat Fakültesinde işaretlenmiş, bu sırayı % 9 ile Bursa İlahiyat Fakültesi takip etmiştir. “Evet, bu dersi aldıktan sonra daha çok tasavvufi eser dinlemeye başladım.” şıkkı yine %47,6 ile en çok İzmir’de daha sonra %39,6 ile Bursa’da tercih edilmiştir. Dini musiki dersini aldıktan sonra enstrüman çalma davranışına baktığımızda %30,1 ile Kayseri ve %23,4 ile Bursa başı çekmektedir. Özellikle Kayseri’deki öğrencilerin dini musiki dersinde bir enstrüman çalmaya teşvik edildiği ya da bu minvalde öğrencilere imkan sağlandığı görülmektedir. Diyarbakır ve Ankara ise tasavvufi eserleri sevemediğini daha çok ifade eden iller olmuştur.

Dini musiki dersi alıp almamaya göre Katılımcıların müzikle ilgili tutum ve davranışlarında anlamlı farklılıkların çıktığı tablolar aşağıdaki gibidir.

Tablo 65: Dini Musiki Dersini Alma – Din Görevlisinin Musiki Eğitimi Alması Çapraz Tablosu

Dini musiki dersini aldınız mı/alıyor musunuz?	Bir imamın veya Kur'an Kursu öğreticisinin;		TOPLAM
	Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.	Sadece "Güzel Kur'an Okuma" vb. dersleri alması yeterlidir.	
Evet	359	52	411
	87,3%	12,7%	100,0%
Hayır	134	34	168
	79,8%	20,2%	100,0%
TOPLAM	493	86	579
	85,1%	14,9%	100,0%
$\chi^2: 5,426^a$ SD:1 P<0,05 (0,020)Anlamlı. 0 Cells: %0,0			

Dini musiki dersi almış olmak ile bir imam/Kur'an kursu öğreticisinin musiki dersi alması düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Dini musiki dersini almayanların %79,8'i dini musiki dersi alanların %87,3'ü imam ya da Kur'an kursu öğreticisinin musiki dersi almasının faydalı olacağını söylemektedir. Bu dersi almak din görevlisinin musiki eğitimi almasına olumlu bakışı artırmaktadır.

Tablo 66: Dini Musiki Dersini Alma – İlahilerin Çalgı Aletiyle İcrası Çapraz Tablosu

Dini musiki dersini aldınız mı/alıyor musunuz?	İlahilerin;		TOPLAM
	Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.	Çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.	
Evet	316	66	382
	82,7%	17,3%	100,0%
Hayır	111	44	155
	71,6%	28,4%	100,0%
TOPLAM	427	110	537
	79,5%	20,5%	100,0%
$\chi^2: 8,355^a$ SD:1 P<0,05 (0,04) Anlamlı. 0 Cells: %0,0			

Dini musiki dersi almış olmak ile ilahilerin çalgı aleti ile icra edilmelerinin cevazı düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Dini musiki dersi almamış olanların %71,6'sı, dersi almış olanların ise %82,7'si ilahilerin çalgı aletleri ile icra edilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu dersi aldıktan sonra ilahilerin çalgı aletiyle icra edilmesi görüşünde %10 oranında olumlu değişim söz konusudur.

Tablo 67:Dini Musiki Dersini Alma – Âlimlerin Çalgı Aleti Görüşü Çapraz Tablosu

Dini musiki dersini aldınız mı/alıyor musunuz?	İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?			TOPLAM
	Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.	Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.	Kararsızım/bir bilgim yok.	
Evet	3 0,7%	352 85,6%	56 13,6%	411 100,0%
Hayır	13 7,5%	125 72,3%	35 20,2%	173 100,0%
TOPLAM	16 2,7%	477 81,7%	91 15,6%	584 100,0%
x²: 26,538^a SD:2 P<0,05 (0,00)Anlamlı. 1 Cells: %16,7				

Dini musiki dersi almış olmak ile âlimlerin çalgı aletleri görüşünü benimseme arasında anlamlı bir farklılık vardır. Dini musiki dersi almadan evvel Katılımcıların %7,5'i "Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır." derken dersi aldıktan sonra bu yüzde sıfırlı yüzdeye düşmüştür. Çalgı aletlerinin cevazı konusunda kararsızlar da azalmış olup bu konudaki düşünce pozitifleşmiştir.

Tablo 68:Dini Musiki Dersini Alma – Müzik Görüşü Çapraz Tablosu

Dini Musiki dersini aldınız mı/alıyor musunuz?	Genel olarak müziğin (dini müzik değil, genel olarak müzik);						TOPLAM
	Maneviyatı azalttığını düşünüyorum	Maneviyata bir etkisi olmuyor.	Maneviyata olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum	Fikrim yok.	Diğer	Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir.	
Evet	99 24,1%	128 31,2%	41 10,0%	68 16,6%	32 7,8%	42 10,2%	410 100,0%
Hayır	66 38,4%	42 24,4%	16 9,3%	29 16,9%	8 4,7%	11 6,4%	172 100,0%
TOPLAM	165 28,4%	170 29,2%	57 9,8%	97 16,7%	40 6,9%	53 9,1%	582 100,0%
x²: 14,358^a SD:5 P<0,05 (0,013)Anlamlı. 0 Cells: %0,0							

Dini musiki dersini almış olmak ile müziğin maneviyata etkisi düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Müziği maneviyat açısından değerlendirdiğimiz bu soruda Dini Musiki dersi aldıktan sonra müziğin maneviyatı azalttığını düşünenlerde %14,3 azalma olduğunu görmekteyiz. Dini musiki dersini aldıktan sonra "Maneviyata bir etkisi olmuyor." diyenlerde artış görülmektedir. Bunu olumlu manada tercih ettiklerini düşünürüz. Katılımcıların anket kağıdına not düştüğü ve sonradan eklenen "Dinlenen müziğe göre maneviyata etki değişir." şikkı dersi alanlar tarafından daha çok tercih edilmiştir.

Tablo 69:Dini Musiki Dersini Alma – Âlimlerin Musiki Görüşü Çapraz Tablosu

Dini musiki dersini aldınız mı/alıyor musunuz?	Müzikle ilgili âlimlerimizin ait olan hangi görüşe katılıyorsunuz?				TOPLAM
	Müzik dinlemek veya icra etmek mutlak olarak haramdır.	Müzik genel olarak haramdır/tahrimen mekruhtur, istisnai durumlarda helaldir.	Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.	Kararsızım, bir bilgim yok.	
Evet	5	44	290	73	412
	1,2%	10,7%	70,4%	17,7%	100,0%
Hayır	7	30	84	52	173
	4,0%	17,3%	48,6%	30,1%	100,0%
TOPLAM	12	74	374	125	585
	2,1%	12,6%	63,9%	21,4%	100,0%
χ^2: 26,807^a SD:3 P<0,05 (0,00) Anlamlı. 1 Cells: %12,5					

Dini musiki dersini almış olmak ile âlimlerimizin müziğin cevazı görüşünü benimseme arasında anlamlı bir farklılık vardır. “Müzik genel olarak haramdır/tahrimen mekruhtur, istisnai durumlarda helaldir.” şikkında bu dersi aldıktan sonra yaklaşık %7’lik bir azalma olmuştur. “Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.” şikkı %48,6 iken dersi aldıktan sonra %70,4’e yükselmiştir. Bu dersi aldıktan sonra müziğin helal olduğunu düşünenlerin sayısı çokça artmış olup kararsızların sayısı azalmıştır. Yani durum bu tabloyla daha da netlik kazanmıştır.

Tablo 70:Dini Musiki Dersini Alma – Konsere Gitme Çapraz Tablosu

Dini musiki dersini aldınız mı/alıyor musunuz?	Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?		TOPLAM
	Gittim	Gitmedim	
Evet	321	89	410
	78,3%	21,7%	100,0%
Hayır	107	67	174
	61,5%	38,5%	100,0%
TOPLAM	428	156	584
	73,3%	26,7%	100,0%
χ^2: 17,608^a SD:1 P<0,05 (0,00) Anlamlı. 0 Cells: %0,0			

Dini musiki dersini almış olmak ile konsere gitme davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Dini musiki dersini aldıktan sonra konsere gidenlerde %16,8’lik artış söz konusudur. Burada öğrencilerin boş zaman etkinliği olarak konsere gitme davranışının artmasında yaş ve sınıf düzeylerinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bu başlık altında verilen tüm tablolara baktığımızda dini musiki dersini almış olmanın öğrencilerin müzik hakkındaki tutumları üzerinde olumlu etki gösterdiği, olumsuz tutumlu öğrencilerin bir kısmının tutumlarından vazgeçtikleri, kararsız olan öğrencilerin genel olarak olumlu bir tutum sahibi oldukları, bazılarının ise müziğe karşı olumsuz tutumlarını devam ettirdikleri tarafımızca tespit edilmiştir. Dini musiki dersi sayesinde müziğe ilgisi artanlar olmuş, çalgı aleti çalmak isteyenlerin ve kendi kültürümüze ait eserlerle tanış olup bu tür müzikleri dinleyenlerin oranı yükselmiştir.

SONUÇ

Müzik hakkındaki hükümlerden bahseden kaynaklarda tartışılan konular daha çok genel olarak müziğin helal ya da haram olması, bunun şartları, müzik aletlerinden hangilerinin helal ya da haram olduğu, hangi tür müziğin kişide hangi duyguları uyandırdığı ile ilgilidir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla popüler kültürün topluma hâkim olduğu ve çalışma saatlerinin sınırlarının netleşmesiyle bireylerin boş zaman etkinliklerine ihtiyaç duyduğu zamanlarda ise sadece müzik kavramının helal ya da haramlığı tartışılmamış, kişide uyandırdığı duygular sathında hangi müzik türlerinin dine uygun olduğu meselesi de tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü müziğin bulunmadığı bir alan neredeyse kalmamıştır.

Temel hipotezimiz İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müziğe genel olarak olumsuz bakması iken, girişte belirtilen sebeplerle müzikten bahseden kaynakların taranması ile ulaştığımız sonuç mutedil bir sonuç olmuştur. Mehmet Tıraşçı'nın "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Türk Dini Musikisi Dersi Üzerine Bir Değerlendirme" makalesinde ulaştığı ve desteklediğimiz sonuçlardan biri olarak; "Cumhuriyet Döneminde yetişen neslin tüm eğitim hayatı boyunca kadim müzik kültürünü tanıyamadan ve bu kültürden uzak yetişmesi"nin sonucu olarak, kendi müzik kültürünün dini öğelerle iç içe olduğunun farkına varamadan sadece popüler kültürün meta/emtia haline getirdiği, "sanat için sanat" amacıyla üretilmeyen, boş zamanın eğlence biçimlerine uygun müzik formlarına bakarak olumsuz hükümlere kulak verenlerin sesinin baskın olduğunu tespit ettiğimizi belirtmek istiyoruz.

Alan araştırmamızın bulgularından yola çıkarak ulaştığımız genel yargılarımız ise şöyle olmuştur:

Anket soruları çerçevesinde bakarsak, İlahiyat Fakültesi öğrencileri, müziğin genelde helal istisnai durumlarda haram/tahrimen mekruh olduğunu, müziğin maneviyatı azalttığını yahut etkilemediğini, ilahilerin çalgı aletiyle icrasının caiz olduğunu düşünmekte; âlimlerin çalgı aleti hakkındaki "... bizatihi haram değildir, hükmü kullanıma göre değişir." fikrini benimsemektedir. Öğrencilerin çeyreği bir saz çalmaktadır ve sazlar arasında ney en çok tercih edilendir. Büyük çoğunluğu ücretli ya da ücretsiz bir konsere gitmiştir. Öğrenciler dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her

türlü filmi seyretmekte; yarısı yöre müziklerini severek dinlemektedir. Öğrencilerin çoğunlukla beğendiği sanatçılar sırasıyla; Maher Zain, Sami Yusuf, Mustafa Cihad, Abdurrahman Önül, Eşref Ziya Terzi'dir. Çoğunlukla dinledikleri müzik türleri ise çoktan aza sırasıyla Türkçe popüler müzik, halk müziği, marşlar/ezgiler, yabancı sözlü müzikler ve enstrümantal müziklerdir. Sıklıkla dinlediği müzik türlerine bakarak popüler kültürün etkisinde olduklarını, diğer insanlar gibi tercihlerini popüler/yaygın olandan yana kullandıklarını söyleyebiliriz. Seçtikleri şarkıların türü ya da o şarkıları seslendiren sanatçıların dini hassasiyet taşıyıp taşımadıkları konusunun önem arz etmediği de görülmektedir.

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müzik hakkındaki tutumları yaşa, cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılık göstermektedir. En küçük yaş grubu daha çok müziğin “Maneviyatı azalttığını düşünüyorum.” derken sonraki yaş grupları en çok “Maneviyata bir etkisi olmuyor.” demişlerdir. Yaş ilerledikçe ilahilerin çalgı aletiyle icrasının caiz olma fikrini benimseyenler artmıştır. Bunda küçük yaşlarda kişinin radikal fikirlere sahip olmasının etkili olduğu söylenebilir. Âlimlerin çalgı aleti konusundaki fikirleri hakkında sorduğumuz soruda erkeklerin kararsızlık/bilgisizlik oranını daha fazladır, “Hükmü kullanıma göre değişir.” şıkkı kızlarda en yüksek orana sahiptir. Aynı şekilde ilahilerin “Çalgı aletiyle icrası caizdir.” ve din görevlisinin “Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.” şıklarını kızlar daha fazla tercih etmişlerdir. Sınıf düzeyine göre baktığımızda 4. sınıf öğrencileri “Müzik genel olarak helaldir, istisnai olarak haramdır/tahrimen mekruhtur.”, âlimlerin görüşlerinden “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.”, ilahilerin “Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.” ve din görevlisinin “Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.” şıklarını daha fazla seçerek müzikle ilgili olumlu tutumlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır.

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin müzik hakkındaki davranışları cinsiyete, sınıf seviyesine ve kaldığı yere göre farklılık göstermektedir. Cinsiyete göre farklılık arz eden pek çok durum bulunmaktadır. En çok icra ettikleri sazlara bakarsak kızlardan saz çalanların yarısı ney üflemede, erkeklerden saz çalanların çeyreği bağlama çalmaktadır. Yani en çok tercih ettikleri sazlar farklıdır. Kızların erkeklere göre konsere gitme ve “Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyrederim.” diyenlerin oranı daha fazladır. Yöre müziklerini erkeklerin yarısı “Severek dinlerim” derken, kızların yarısı

“Denk gelirse dinlerim.” demiştir. Erkekler için yöre müziklerinin daha önemli olduğunu tespit ettiğimizi söyleyebiliriz. Erkekler en çok Abdurrahman Önlü’ü; kızlar ise en çok Maher Zain’i dinlemektedir. Yani erkekler zikirli ilahileri; kızlar ise popüler müzik tarzını ve bu formdaki yerli ya da yabancı sanatçıların “ilahileri”ni tercih etmektedirler. Dinlenen müzik türüne baktığımızda ise en yaygın dinlenen müzik türü erkeklerde halk müziği; kızlarda Türkçe pop müziktir. Sınıf seviyesine göre bakarsak 4. sınıf öğrencilerinde saz çalanlar, ney sazını icra edenler ve konsere gidenler daha fazladır. Öğrencinin kaldığı yere göre değerlendirirsek ailenin yanında ve dini bir grubun evinde kalanların yarısı yöre müziklerini denk geldiğinde dinlerken; devlet yurdunda kalanların yarısı ve arkadaşlarla evde kalanların yarısından fazlası severek dinlediğini ifade etmiştir.

Müzik hakkındaki tutum ve davranışları etkileyen faktörler ise ailenin müzikle ilgili tutumu, öğrencinin yetiştiği bölge büyüklüğü, aile kökeni, okuduğu il, ekonomik durum, takip ettikleri âlimler ve dini musiki dersidir. Ailede müzikle ilgilenen kişinin var olması öğrencinin bir sazla iştiğal etmesini, konsere gitme davranışını, âlimlerin olumlu çalgı aleti görüşünü benimsemeyi, ilahilerin çalgı aletiyle icrasını caiz görmeyi artırmıştır. Anne babanın müzikle ilgili tutumu arttıkça da Katılımcıların konsere gitme, film seyretme, müzik dinleme davranışları; âlimlerin olumlu çalgı aleti görüşüne katılma ve ilahilerin çalgı aletiyle icrasını caiz görme oranlarının düzenli olarak arttığı görülmüştür. Öğrencinin yetiştiği bölge büyüklüğü arttıkça sazla iştiğal etme ve âlimlerin olumlu müzik aleti görüşüne katılma oranı artmıştır. Kişinin yetiştiği bölgenin büyüklüğü ile imkânlarının doğru orantılı olması sanatla ilgilenmeyi mutlaka etkilemektedir. Aile kökenine baktığımızda Doğu Karadenizlilerin müzikle ilgili tutum ve davranışlarının çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın yurtdışı kökenli olanlar ve Türkiye’nin güney bölgelerinde bulunanlarda müzikle ilgili tutum ve davranışlar diğerlerine göre daha düşük çıkmıştır. Öğrencinin okuduğu il ve fakülteye baktığımızda Ankara’daki öğrencilerin müzikle ilgili tutumları yüksek, Kayseri ve Diyarbakır’dakilerin ise düşük çıkmasına rağmen; en çok ney üfleyen öğrencilerin Kayseri’de, en çok konsere gidenlerin ise İzmir’de bulunduğu görülmektedir. Ekonomik durum açısından tespit ettiğimiz durum ise en çok ney üfleyenlerin ekonomik durumunun orta halli olmasıdır. Ney sazının diğer sazlara göre uygun fiyatlı olması bunda etkindir. Kızlarda da erkeklerde de en çok takip edilen âlimin Nurettin Yıldız

olmasının, özgüvenli ve kararlı konuşması, kitle iletişim araçlarıyla pek çok konuda görüşlerini kaynaklara dayanarak ifade etmesi ve dindar camiadaki popülerliğiyle bağlantılı olduğu ifade edilebilir. Nurettin Yıldız'ın müzik hakkında “Özellikle helal olduğu söylenemeyecek bir iştir.” şeklindeki ifadesinin anketimize yansıdığını görebiliyoruz. Çünkü din görevlisinin “Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.”, ilahilerin “Çalgı aletleriyle icra edilmeleri caizdir.”, “Çalgı aletleri bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.” şıklarını en az işaretleyenler Nurettin Yıldız'ı takip eden öğrenciler olmuştur. Buna rağmen öğrencilerin müzikle ilgili tutumları genel olarak yüksektir. Dini musiki dersini aldıktan sonra ise hem tüm öğrencilerin hem de özellikle kız öğrencilerin müzik hakkındaki tutumlarının arttığını tespit etmekteyiz. Kayseri'deki öğrencilerin, yarısının bu dersi aldıktan sonra daha çok tasavvufi eser dinlediklerini ifade etmelerinde, saz çalmalarında ve cevaz hükmünü desteklemelerinde en çok olumlu gelişme gösteren öğrenciler olduklarını ifade etmeliyiz. Genel olarak dini musiki dersinden sonra çalgı aleti için caiz diyenlerde, âlimlerin olumlu çalgı aleti görüşünü benimseyenlerde, konsere gitme davranışında ve müzik genel olarak helaldir diyenlerde artış olmuştur.

Son olarak şu tespitleri dile getirebiliriz. İlahiyat öğrencileri müzik hakkında olumlu tutum ve davranışlar göstermektedirler. Olumsuz tutum ve davranış sergileyenlerin günlük hayatta daha çok fikir beyan ediyor olmaları onların çoğunlukta olduğunu düşünmeye sevk ediyorken; anket sonuçlarına göre sayılarının az olduğu tespit edilmiştir. Sema Dinç'in araştırmasına katılan iki öğrencinin İlahiyat Fakültesinde müzikle ilgili çoğunlukla olumsuz bir yargının olduğunu söylemeleri, fakat müziğin hükmüyle ilgili soruya araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunlukla helal olduğu yönünde fikir beyan etmeleri¹ bu görüşümüzü desteklemektedir.

¹ Sema Dinç, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Türk Din Müsikisi Alanında Derse Giren Kadın Öğretim Elemanları Hakkındaki Tutumları (Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 34 (2018/2), ss. 531-532.

BİBLİYOGRAFYA

- ACAR Bedir, “Kalan Müzik: Bu Yazdan Gelecek Yazlara, *Kaşgar*, S. 22 (2001), ss. 139-143.
- AÇIKAY Şems Şeyma, “Çağdaş Kulakların Fast Food’u Rap Müzik”, *Anadolu Gençlik*, Ankara: İmpress, S. 111 (2009), ss. 46-48.
- ADAR Çağhan, “Halvetî Şâbanî İnancında Adetler Ve Müziğe Yönelik İnanç ve Tutumların İncelenmesi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7/2, 2014, ss. 147-170.
- ADORNO Theodor W., *Müzik Yazıları*, çev. Şeyda Öztürk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- AKKAŞ Salih, *Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000)*, Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2015.
- AKYOL Hamdi, “Romanlar hakkındaki twitleri”, 28.05.2019, https://twitter.com/hamdiakyol_/status/1133351726139023362?s=08. (05.06.2019).
- ALEMDAR Korkmaz, İrfan ERDOĞAN, *Popüler Kültür ve İletişim*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.
- ALTINAY Ramazan, “Emeviler Döneminde Müzik Zanaatı ve Gösterilen İlginin Nedenleri”, *İslam ve Sanat*, ed. Şeref Göküş, Rıfat Atay, Yasin Pişkin, İstanbul: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015.
- AREL Hüseyin Sadettin, *Türk Musikisi Kimindir*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- ARSLAN Yavuz, M. Yavuz DEDEOĞLU, “Karaçalı Radyasyon Rap, Sokaklardan, Hayatın İçinden Gelen, Samimi ve Harbî Bir Müzik Tarzıdır”, *Baran*, S. 62 (2008), s. 22.
- ASLAN Abdurrahman, “Değişim, Haz ve Özgürlüğü Tüketimin Dünyasında Aramak I”, *Bilge Adamlar*, S. 21-22 (2008), ss. 5-12.
- ATACAN Fulya, *Cerrahiler Sosyal Değişme ve Tarikat*, İstanbul: Hil Yayınları, 1990.

- ATAMAN Kemal, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014.
- ATKINSON Jacqueline, *Zamanı Yönetme Sanatı*, çev. Cem S. İslam, İstanbul, 1997.
- AYDEMİR Salih, “İslam Toplumlarında Sanat ve Dinin Kesişebildiği / Kesişemediği Toplumsal Yapı Analizi”, *İslam ve Sanat*, ed. Şeref Göküş, Rifat Atay, Yasin Pişkin, İstanbul: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015.
- AYTAÇ, Ömer “Boş Zamanlar Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, 2002, ss. 231-260.
- AZAK Umut, “İslami Radyolar ve Türbanlı Spikerler”, ed. Nilüfer Göle, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, 4. b., İstanbul: Metis Yayınları, 2013, ss. 93-109.
- Bakü'den Balkanlar'a Halvetilik Sempozyumu, 11.07.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=UIUuKO6Y-fl&t=6961s>, (23.07.2019).
- BALCI Muazzez, “Dindar Hayranlar Yasta! İslam Dinine Yakınlığıyla Bilinen Sagopa Kajmer'den Şaşkırtan Açıklama”, *Onedio*, 27.05.2018, <https://onedio.com/haber/dindar-hayranlar-yasta-islam-dinine-yakindigiyla-bilinen-sagopa-kajmer-den-sasirtan-aciklama-824387>. (23.04.2019).
- BEHAR Cem, *Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- BELADA Enes, “Siyonizm’e Vur” Diyen Grup Yürüyüş Solisti Mehmet Ali Aslan İle Söyleşi”, *Genç Adam*, S. 8 (2014), ss. 14-16.
- BELL Daniel, “Kutsalın Dönüşü”, *Kutsalın Dönüşü 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*, ed. Ali Köse, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, ss. 229-242.
- BİLGİN Vejdi, “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1 (2003), ss. 193-214.
- BİLGİN Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum*, 3. b., İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2012.
- BULUT Işıl, “Gençliğin Okul Dışı Etkinlikleri”, *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları (Türk Eğitim Derneği IX. Toplantısı)*, ed. Nurettin Ergen, 1985.
- COŞTU Yakup, “Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 7-8 (2005), ss. 95-104.

- ÇAĞIL Necdet, “Kutsal Metinler ve Müzik”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 39, (2013), ss. 1-46.
- ÇALIŞ Neslihan, *Popüler Kültür Bağlamında Rock Müziğinin Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- ÇETİNKAYA Yalçın, *Müziği Düşünmek*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- ÇETİNKAYA Yalçın, *Müzik Yazıları*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- ÇİFT Salih, “Zedilik ve Tasavvuf”, (Wilferd Madelung, Zaydî Attitudes to Sufism çevirisi), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 9 (2000), ss. 775-790.
- DAVUDOĞLU Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, C. 4, İstanbul: Sönmez Neşriyat. Yayınları, 1977.
- DEMİR Talip, “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 15 (2016), ss. 117-133.
- DEMİRDAĞ Dilaver, “Hayatımız Pop-star”, *Umran*, S. 114 (2004), ss. 28-32.
- DEMİREZEN İsmail, “Formatlanmış Belleklerle, Herkes Rambo, Süperman”, *Anlayış*, İstanbul: Elma Basım, S. 18 (2004), ss. 90-91.
- DİLMENER Naim, “Mustafa Ceceli’nin Yeni Albümü Aşk İçin Gelmişiz, Kısmen Dini Diyebileceğimiz Bir Eksende” 25.12.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/mustafa-cecelinin-yeni-albumu-ask-icin-gelmisiz-kismen-dini-diyebilecegimiz-bir-eksende-40031805>. (16.07.2018).
- DİNÇ Sema, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Türk Din Mûsikîsi Alanında Derse Giren Kadın Öğretim Elemanları Hakkındaki Tutumları (Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 34 (2018/2), ss. 505-538.
- DUMAN Soner, “Şarkı Dinlemenin Hükmü Nedir? Bu Konuda Temel Prensipler Nelerdir?”, *Fıkıh Konusunda Bilinmesi Gereken 88 Soru*, ed. Osman Güman, Soner Duman, İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.

- DURKHEİM Emile, *Dini Hayatın İlk Şekilleri*, çev. İzzet Er, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- DURSUN Hasan, “Hasan Dursun Full İlahi Albümü 2014 Bilal Gibi”, 18.05.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=zMrUInjEoJo>, (09.06.2019).
- DÜZENLİ Pehlül, “Yirminci Yüzyılda Müslüman ve Müzik: Problemler ve Çözüm Önerileri”, *İslam ve Sanat*, ed. Şeref Göküş, Rıfat Atay, Yasin Pişkin, İstanbul: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015, ss.
- DÜZENLİ Pehlül, *İslam Kültür Tarihinde Musiki*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- ER İzzet, *Din Sosyolojisi*, 2. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- ERCAN Said, “Ezgiler Eski Günlerine Geri Dönüyor”, 30.09.2011, <http://www.dunyabizim.com/muzik/7503/ezgiler-eski-gunlerine-geri-donuyor>. (16.07.2018).
- ERDOĞAN İrfan, Pınar Beşevli SOLMAZ, *Sinema ve Müzik Materyal Satış ve Biliş Yönetimi İçin Bilişsel ve Duygusalın Oluşturulması*, Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2005.
- ERGUN Sadettin Nüzhet, *Türk Musikisi Antolojisi*, 2. b., İstanbul: Vadi Yayınları, 2017.
- GANS Herbert J., *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*, çev. Emine Onaran İncirlioğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- GAZALİ, *İhyâ-u Ulumi'd-Dîn*, çev. Mehmet A. Müftüoğlu, C. 2., İstanbul: Çelik Yayınevi, 2017.
- GEÇER Ekmel, “Popüler Kültür, Medya ve Değişen Dindarlık”, *Din ve Hayat*, S. 22 (2014), ss. 141-143.
- GEÇER Ekmel, *Medya ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum*, 2. b., İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2014.
- GENCEBAY Orhan, “Orhan Gencebay Hülya Koçyiğit ile Film Gibi Hayatlar 4. Bölüm”, 06.05.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=IHJVbMvGIXw>. (05.06.2019).

- GENDRON Bernard, “Theodor Adorno Cadillacs’la Tanışıyor”, *Eğlence İncelemeleri*, çev. Nurdan Gürbilek, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, ss. 40-61.
- GÖRGÜN Tahsin, “Medeniyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2003.
- GÜNAY Ünver, *Din Sosyolojisi*, 11. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- GÜNENÇ Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, C. 3, İstanbul: İlim Yayınları, 1987.
- GÜVENÇ Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, 2. b., İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1974.
- GÜVENDİ Sümeyra, *Fıkıhta Lehv (Oyun ve Eğlence)* (Yüksek Lisans Tezi), Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Haber, “Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri Sahiplerini Buldu”, *Baran*, S. 466 (2015), s. 10.
- HARMAN Ömer Faruk, “Davud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994.
- HATİPOĞLU Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, C. 5, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983.
- Holokost, “Yahudi kanunları nedir”, <http://www.projetaladin.org/holocaust/tr/bir-meslemanın-yahudilik-rehberi/din-olarak-yahudilik/yahudi-kanunlari-nedir.html>. (02.08.2018).
- IŞIK Cevdet, “Modern Kültür ve Şirk”, *Kur’ani Hayat*, S. 48 (2016), ss. 50-52.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- İKBAL Muhammed, *İslam’da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. Ahmet Asrar, İstanbul: Bir Yayınları, 1984.
- İNAN Bilal, “Müzik Ruhun Suni Gıdasıdır”, *Genç Adam*, S. 8 (2014), s. 7.
- İSLAM Yusuf, “Müzik İman’ın Mı Yoksa Tebliğ’in Mi Meselesidir?”, *Bilge Adamlar*, S. 12 (2006), ss. 62-66.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, 12. b., İstanbul: Cem Ofset Batbaacılık, 2010.

- KAJMER Sagopa, “Gölge Haramileri”, 01.04.2008,
<https://www.youtube.com/watch?v=xqO9NzlcTyE>. (23.04.2019).
- KALPAKLIOĞLU Burak, “Mecra Müzik Hareketi”, *Genç Öncüler*, S. 83 (2014), ss. 46-47.
- KANIYOLU Ceylan Engin, *Popüler Müzikte Din Teması: “Yeşil Pop”*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2010.
- Karaçalı&Radyasyon (Trajedi), “Savaş Molası”, 06.05.2012,
<https://www.youtube.com/watch?v=5d24QIL75kM>. (22.04.2019).
- KARADENİZ Sıtkı, “Popüler Kültür, Popüler Müzik ve Popüler Kimlik İnşa Biçimi Olarak Popstar Yarışmaları”, *Değirmen*, S. 14 (2008), ss. 63-67.
- KARAL Cevdet, “Hız Tanrısının Kutsal Kitabı: ‘Roman’ “, *Kaşgar*, S. 37-38 (2004), ss. 77-80.
- KARDAVİ Yusuf, “Kur’an’da Kadın ve Kadının Sesi Meselesi”, çev. Elveda Koç, *Haksöz*, S. 119 (2001), ss. 46-47.
- KARS Mehmed, “Çıkışsız Bir Müzik: Jazz”, *Huruç*, S. 2 (2002), ss. 39-40.
- KARTAL Muhammed, “Kulaklarımız Değil Kalbimiz İşgal Altında Olan”, *Genç Adam*, S. 8 (2014), ss. 8-9.
- KAVURMACI Mustafa, “Musiki Sohbetleri”, *Kardelen*, S. 30 (2001), s. 16.
- KEYİFLİ Şükrü, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Sinema Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Sinema ve Din*, İstanbul: Pasifik Ofset, 2015, ss.147-174.
- KILIÇ Recep, *Din ve Kültür İlişkisi Üzerine*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- KOLUKIRIK Kubilay, “Osmanlı’nın İlk Resmi Konservatuvarı Dâru’l-Elhân ve Müzik Eğitimi Açısından Önemi”, *İslam ve Sanat*, ed. Şeref Göküş, Rifat Atay, Yasin Pişkin, İstanbul: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015.
- KROEBER, A. K., Clyde KLUCKHOHN, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York: Vintage Books, 1963.
- KURT Abdurrahman, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 2, 2009, 1-26.

- KUŞ Fatma, “Yeşil Pop Rüzgarı”, *Yörünge*, S. 256 (1995), s. 28.
- KÜÇÜK Abdurrahman, Günay TÜMER, Mehmet Alparslan KÜÇÜK, *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2010.
- MACİT Mustafa, “Geleneksel Hayır Anlayışının Modern Görünümleri: Kermesler”, *Kültür ve Din*, ed. M. Ali Kirman, Abdullah Özbolat, Adana: Karahan Kitabevi, 2014.
- Malik bin Nebi, *Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999.
- MOLLAMEHMETOĞLU Osman Zeki, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, C. 2, İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1972.
- MEMİŞ Elif, “Yabancı Müzik Hayranlığı”, *Genç Öncüler*, S. 22 (2006), s. 14.
- “Mimar Sinan’ın Yaşamı ve Sanatçı Kişiliği”, 17.09.2013, <https://www.mimarsinan.gen.tr/mimar-sinanin-eserleri/>. (03.05.2019).
- MUNUSTURLAR Müge Akyıldız, Metin Argan, *Ciddi ve Kayıtsız Boş Zaman Katılımcılarının Özellikleri ile Boş Zaman Tatmini ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişki*, İstanbul: Nobel Bilimsel Eserler, 2016.
- MUT Mukaddes, “Ömer Faruk Tekbilek ile Müzik Üzerine”, *Edebiyat Ortamı*, S. 12 (2010), ss. 18-24.
- NASR Seyyid Hüseyin, *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, çev. Ahmet Demirhan, 2. b., İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- OKÇAY Hale, “1980’lerde Türkiye Sosyolojisinin Görünümü: Şerif Mardin ve Nilüfer Göle”, *Türkiye’de Sosyolojinin Yüzyıllık Serüveni*, Duvar Yayınları, 2015, s. 1-31.
- OKUMUŞ Ejder, “Zaman Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 2, 2010, ss. 121-174.
- OKUMUŞ Ejder, *Boş Zamanlar Kitabı*, İstanbul: Akis Kitap, 2013.

- OKUTAN Birsen Banu, *Popüler Kültür Din ve Kadın*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.
- ÖGEL Kültegin, Eda Armağan, “Madde Deneyen ve Denemeyen Ergenlerde Sosyal Aktivitelere Katılım: İstanbul Örneği”, *Bağımlılık Dergisi*, C. 8, S. 1 (2007), ss. 18-23.
- ÖNÜL Abdurrahman, 30.08.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=5Z0DNs-GqRE&t=3150s>. (09.06.2019).
- ÖZBOLAT Abdullah, “Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirmek”, *Kültür ve Din*, ed. M. Ali Kirman, Abdullah Özbolat, Adana: Karahan Kitabevi, 2014.
- ÖZDEMİR Fatih, ”Albüm Kapaklarının Tasarım Sorunları”, ed. Ünal İmik, *Farklı Disiplinlerde Müzik*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, ss. 121-136.
- ÖZDEMİRCİ Ata, *Şirket ve Popüler Kültür*, 2. b., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014.
- ÖZER Ömer, Erdal Dağtaş, *Popüler Kültürün Hakimiyeti: Bir Türkiye Hikayesi*, Konya: Literatürk, 2011.
- ÖZLEM Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2000.
- ÖZTUNA Yılmaz, *Türk Müsiki Kavram ve Terimler Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- SABIK Seyyid, *Fıkıh-us Sünne*, çev. Tayyar Tekin, 2. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.
- SARI Mehmet Ali, “Gönül Makamı (Mehmet Ali Sarı)”, 20.03.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=8hCZ1sjETN8>. (17.07.2019).
- SAYAR Kemal, “Şeffaf Ol, Bu Bir Emirdir!”, *Mücerret*, 24..01.2019, <http://www.mucerret.com/yazarlar/seffaf-ol-bu-bir-emirdir/>. (18.02.2019).
- SİNANOĞLU Ahmet Faruk, “Sosyalleşme Sürecinde Toplumsal Bir Değer Olarak Sanat”, *Farklı Disiplinlerde Müzik*, ed. Ünal İmik, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- SMİTH Philip, *Kültürel Kuram*, çev. Selime Güzelsarı İbrahim Gündoğdu, İstanbul: Babil Yayınları, 2005.

- STEBBİNS R.A., “Serious Leisure: A Conceptual Statement”, *The Pacific Sociological Review*, S. 25(2) (1982), ss. 251-272.
- STOREY John, *Popüler Kültür Çalışmaları*, çev. Koray Karaşahin, İstanbul: Babil Yayınları, 2000.
- ŞAHİN İlkay, “Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik”, *AÜİFD*, S. 2 (2008), ss. 269-285.
- ŞAHİN İlkay, “İlahi, Ritüel ve Kadın: Boğazlıyan Örneği”, *Milli Folklor*, S. 90, 2011.
- ŞAHİN İlkay, “Müzik ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Ankara, (elektronik kaynak) 2012.
- ŞENTÜRK Rıdvan, “Ruhi Ayangil ile röportaj”, *Müzik ve Kimlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- ŞİMŞEK Hikmet, “Müzik Uluslar arası Bir Dildir”, İstanbul, *Dış Politika*, S. 8 (1990), ss. 149-153.
- TANRIKORUR Cinuçen, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- TANRIKORUR Cinuçen, *Müzik Kültür ve Dil*, 2. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.
- TANRIKORUR Cinuçen, *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*, 3. b., İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.
- TEKİN Mustafa, “Türkiye Toplumunun Dinî Hayatında Postmodern Tezahürler”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (2011), ss. 5-28.
- TEKİN Mustafa, “Yerli Diziler Ne Kadar Yerli”, *Umran*, S. 195 (2010), ss. 39-43.
- TENEKECİ İbrahim, “Popüler Kültürün Yan Etkisi: Teşhircilik”, *Anadolu Gençlik*, S. 49 (2004), s. 68.
- TEZCAN Mahmut, *Sosyolojik Açıdan Boş Zamanların Değerlendirilmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1982.
- TIRAŞÇI Mehmet, “İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Türk Dini Musikisi Dersi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Route Educational and Social Science Journal*, S. 2 (3) (2015), ss. 19-35.

- TURABİ Ahmet Hakkı, *Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi ve Musikî Risâlesi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- TYLOR, E. B. *Primitive Culture*, 6. b., London: J. Murray, 1920.
- UÇAN Ali, *Türk Müzik Kültürü*, 3.b., Ankara: Evrensel Müzik ve Yayınevi, 2015.
- UÇAN Sedat, 09.01.2018, https://www.youtube.com/watch?v=_Sv8p8KY4Tk. (09.06.2019).
- ULUDAĞ Süleyman, *İslam Açısından Müzik ve Semâ*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- UYMAZ Bora, “Gönülleri Durultur Erenlerin Halveti” 16.06.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=2vt26dDH9Xc&feature=youtu.be>, (23.07.2019).
- ÜNLÜ Ahmet Mahmut, “Şarkı Dinlemenin Hükümü”, 05.04.2012, <https://www.youtube.com/watch?v=9oQxkiAoe8Y>. (17.07.2019).
- ÜNLÜ Ahmet Mahmut, “Sagopa Kajmer Yorumu”, 08.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=JGSYm8XsQgI>. (23.04.2019).
- ÜNSAL Ayşe Sena, “Değişimin Ardındaki Yüzler”, *Kardelen*, S. 51 (2007), ss. 18-19.
- WEBER Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Milay Köktürk, Ankara: Bilge Su Yayıncılık, 2013.
- WEST David, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev: Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.
- YAKIN A. Can, “Pop Kültür Şok Kültür”, *Kaşgar*, S. 36 (2004), s. 130.
- YALÇIN Sinan, “Kültür (and) Popüler Kültür”, *Kardelen*, S. 50 (2006), s. 13.
- YENİEL Necati, Hüseyin KAYAPINAR, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, C. 2, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988.
- YILDIRIM Celal, *İslam Fıkhı*, 2. b., C. 4, Ankara: Uysal Kitabevi, 1991.
- YILDIRIM Ergün, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 1999.
- YILDIRIM Hasanali, “Müzik ve Endüstri”, *Anlayış*, S. 76 (2009), s. 88.

YILDIZ Nurettin, “Çalgılarla İlgili Hüküm Nedir, Hangi Müzik Dinlenebilir”, 26.11.2010, <https://www.fetvameclisi.com/fetva-calgilarla-ilgili-hukum-nedir-hangi-muzik-dinlenir-1485.html>. (29.06.2019).

YILDIZ Nurettin, “Müzik Dinlemek Caiz midir”, 30.12.2011, <https://www.fetvameclisi.com/fetva-muzik-dinlemek-caiz-midir-2-13304.html>.(29.06.2019).

YILDIZ Nurettin, “Müzik Dinlemenin Caizliği Konusundaki Farklı Görüşler”, 04.11.2010, <https://www.fetvameclisi.com/fetva-muzik-dinlemenin-caizligi-konusundaki-gorusler-1174.html>.(29.06.2019).

YILMAZ Öznur, *Türkiye’de Popüler Müzik Tartışmaları*, İstanbul: 7 Renk Basım Yayım ve Filmcilik, 2017.

YORGANCILAR Serkan, “Yerli Dizilerde Yerli İnşa: Popüler Sol”, *Umran*, S. 195 (2010), ss. 44-48.

EKLER

ANKET FORMU

Değerli Arkadaşlar,

Bu anket yüksek dinî öğrenim gören üniversite öğrencilerinin müzikle ilgili tutumlarını ve bu tutumları etkileyen sosyo-kültürel ve dinî faktörleri tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Ankete adınızı, soyadınızı yazmayınız. Sizden ricamız soruları dikkatle okumanız, hiçbir soruyu cevapsız bırakmamanız ve “olması gereken”i değil “olan”ı yazmanızdır.

Dersi tekrar alan öğrenciler lütfen anketi cevaplamayınız.

Gösterdiğiniz ilgi ve yapmış olduğunuz katkılardan dolayı teşekkür eder, başarılar dilerim...

Şeyma Arslan

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü

Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans öğrencisi

seymarslan@hotmail.com

- Yaşınız?
- Cinsiyetiniz?
 Erkek Kız
- Normalde olmanız gereken sınıf nedir?
 1. sınıf 4. sınıf
- Üniversite'ye girmeden önce hayatınızın çoğunluğu nerede geçti?
 Köy, belde, kasaba İlçe, il Büyük şehir
- Hangi lise türünde öğrenim gördünüz?
 Düz Lise Meslek Lisesi
 Öğretmen Lisesi İmam Hatip Lisesi
 Diğer:
- Türkiye şartlarına göre ailenizin ekonomik durumu nasıldır?
 Çok iyi Orta
 İyi Düşük
- Babam
 Bütün vakit namazlarını düzenli olarak kılar.
 Vakit namazlarında aksamalar olur, Cuma ve bayram namazlarını kaçırmaz.
 Vakit namazlarını pek kılmaz, Cuma ve bayram namazlarını kılar.
 Hiç namaz kılmaz.
- Annem
 Bütün vakit namazlarını düzenli olarak kılar.
 Vakit namazlarında aksamalar olur.
 Vakit namazlarını pek kılmaz, mübarek gecelerde kılar.

- Hiç namaz kılmaz.
9. Aileniz köken olarak hangi bölgedendir?
 Marmara Doğu Karadeniz Doğu Anadolu
 Ege Batı Karadeniz Güney-Doğu Anadolu
 İç Anadolu Akdeniz
10. Şu an (öğrenim sürecinde) nerede kalıyorsunuz?
 Ailemin/akrabamın yanında Devlet yurdunda
 Bir dini grubun evinde/yurdunda Arkadaşlarla evde
 Diğer:
11. Dinî yaşantı ve maneviyat açısından;
 Dini grupların/cemaatlerin maneviyatı olumlu etkilediğini düşünüyorum.
 Bir dini gruba/cemaate bağlanmadan da iyi bir dindar olunabileceğine inanıyorum.
 Diğer:
12. Bugüne kadar herhangi bir müzik aleti çaldınız mı?
 Evet (Çaldığınız aletin ismi:)
 Hayır (İmkan ve ortam olsa müzik aleti çalmak ister miydiniz?)
 İsterdim.
 İstemezdim.
13. Ailenizde veya yakın akrabalarınız arasında müzik aleti çalan, müzikle ilgilenen birisi var mı?
 Var Yok
14. Anne-babanızın müzik karşısında tutumları nasıldır?
 Kesinlikle dinlemezler.
 Sadece dini müzikleri dinlerler.
 Farklı türlerden hoşlarına giden müzikleri dinlerler.
15. İnternette/sosyal medyada beğenerek takip ettiğiniz âlim, din önderi veya web sitesi varsa isimlerini yazar mısınız? (En fazla 5 isim)
.....
.....
.....
.....
.....
16. Bugüne kadar ücretli ya da ücretsiz herhangi bir konsere ya da dinletiyeye gittiniz mi?
 Gittim Gitmedim
17. Boş vakitlerinizde sinemaya gider misiniz veya bilgisayardan, tv'den film seyredersiniz?
 Film seyretmiyorum.
 Sadece dini içerikli filmler seyredirim.
 Dini/ahlaki olumsuz öğeler olmayan her türlü filmi seyredirim.

18. Boş vakitlerinizde radyo, televizyon, internet, mp3 vs.den müzik açıp dinler misiniz?

- Dinlemem. Dinlerim.

19. (Müzik dinliyorsanız) Hangi tür müzikleri daha çok seversiniz? Birden çok şık işaretleyebilirsiniz.

- Halk müziği
 Sanat müziği
 Arabesk müzik
 Türkçe popüler müzik (pop, rock, rap)
 Yabancı sözlü müzikler (pop, rock, rap, heavy metal, caz...)
 Enstrümantal müzikler
 Klasik batı müziği
 Klasik tarzda ilahiler
 Zikirli ilahiler
 Marşlar, ezgiler

20. Doğduğunuz/yetiştığınız yörenin müziklerini (örneğin türkülerini) dinler misiniz?

- Severek dinlerim.
 Denk gelirse dinlerim, dinlemezsem aramam.
 Hoşuma gitmediği için dinlemem.
 Caiz olmadığını düşündüğüm için dinlemem.

21. Dini içerikli (ilahi, marş, ezgi vs.) söyleyen ve beğendiğiniz (yurt içinden veya dışından) sanatçıların adını yazarmısınız?(En fazla 5 kişi)

.....

22. Müzikle ilgili âlimlerimize ait olan hangi görüşe katılıyorsunuz?

- Müzik dinlemek veya icra etmek mutlak olarak haramdır.
 Müzik genel olarak haramdır veya tahrimen mekruhtur, istisnai durumlarda helaldir.
 Müzik genel olarak helaldir, istisna olarak haramdır veya tahrimen mekruhtur.
 Kararsızım/ bir bilgim yok.

23. Genel olarak müziğin (dini müzik değil, genel olarak müzik);

- Maneviyatı azalttığını düşünüyorum.
 Maneviyata bir etkisi olmuyor.
 Fikrim yok.
 Diğer:

24. İslam âlimlerinin çalgı aletleriyle ilgili hangi görüşüne katılıyorsunuz?

- Çalgı aleti yapmak, satmak, kullanmak vs. haramdır.
 Çalgı aleti bizatihi haram değildir, hükmü kullanımına göre değişir.
 Kararsızım/bir bilgim yok.

25. İlahilerin;

- Çalgı aletiyle icra edilmeleri caizdir.
- Çalgı aletleriyle icrası caiz değildir.

26. Dini Musiki dersi aldınız mı/ alıyor musunuz?

- Evet
- Hayır

27. Bir imamın veya Kur'an Kursu öğreticisinin;

- Musiki dersi alması mesleği açısından faydalıdır.
- Sadece "Güzel Kur'an Okuma" vb. dersleri alması yeterlidir.

28. Dini Musiki dersiyle birlikte müziğe bakışınızda bir değişim oldu mu?

Birden çok şık işaretleyebilirsiniz.

- Evet, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyordum, şimdi caiz olduğunu düşünüyorum.
- Evet, bu dersi aldıktan sonra daha çok tasavvufi eser dinlemeye başladım.
- Evet, bu dersi aldıktan sonra bir enstrüman çalmaya başladım veya çalmak isteği oldu.
- Hayır, müzik zevkimde bir değişiklik olmadı, tasavvufi eserleri sevemedim.
- Hayır, eskiden müziğin caiz olmadığını düşünüyorum, hala aynı düşüncedeyim.
- Diğer:

.....

Anket bitti. Teşekkür ederim.

Anketle ilgili eklemek istediğiniz her şeyi arka sayfaya yazabilirsiniz.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Şeyma Arslan
Tez Adı	Yüksek Dini Öğrenim Gören Gençlerin Müziğe Yönelik Tutumlarını Etkileyen Sosyo-kültürel ve Dini Faktörler
Enstitü	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Vejdi Bilgin
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :06.09.2019

İmza :

